

**UCHWAŁA NR II/5/2021
RADY MIEJSKIEJ W BIERUNIU**

z dnia 25 lutego 2021 r.

w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami dla gminy Bieruń na lata 2021-2024

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 713 z późn. zm.), art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 282 z późn. zm.), na wniosek Burmistrza Miasta Bierunia,

**RADA MIEJSKA W BIERUNIU
uchwala:**

- § 1. Przyjąć Program opieki nad zabytkami dla gminy Bieruń na lata 2021-2024, stanowiący załącznik do uchwały.
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Bierunia.
§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego i wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 2021 r.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Marcin Nyga

Załącznik do uchwały Nr II/5/2021
Rady Miejskiej w Bieruniu
z dnia 25 lutego 2021 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY BIERUŃ NA LATA 2021-2024

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2021-2024 DLA MIASTA BIERUŃ

SPIS TREŚCI

I. PODSTAWA PRAWNA.....	5
I.I. Przesłanki formalno – prawne	5
I.II. Zakres opracowania	12
II. CEL OPRACOWANIA	26
II.I. Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków województw śląskiego z terenu miasta Bieruń	29
III. ŚRODOWISKO, RYS HISTORYCZNY ORAZ CHARAKTERYSTYKA MIASTA BIERUNIA.....	32
III.I. Środowisko geograficzne	32
III.II. Rys historyczny miasta	40
IV. KALENDARIUM	59
IV.I. Kalendarium zmian przynależności administracyjnej obszaru obecnego miasta Bierunia	59
IV.II. Bieruń.....	62
IV.III. Bieruń Stary (dawna nazwa: Alt Berun).....	66
IV.IV. Bieruń Nowy.....	67
IV.V. Bijasowice (dawne nazwy: Biasowice, Biassowitz).....	69
IV.VI. Czarnuchowice.....	70
IV.VII. Jajosty (dawna nazwa: Jajost).....	71
IV.VIII. Kopań.....	71
IV.IX. Porąbek.....	71
IV.X. Ściernie.....	72
IV. XI. Zabrzeg.....	72

V. ANALIZA PLANÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO.....	73
VI. TYPOLOGIA ZABUDOWY NA TERENIE MIASTA BIERUNIA....	85
VI.I. Ogólna charakterystyka zabudowy.....	85
VI.II. Kubatura.....	88
VI.II.I. Zespoły rezydencjalno – parkowe.....	88
VI. II. II. Zabudowa folwarczna i budynki gospodarcze.....	92
VI.II.III. Mieszkalne budownictwo patronackie.....	97
VI. II. IV. Obiekty sakralne.....	98
VI.II.V. Budynki użyteczności publicznej.....	102
VI.II.VI. Kamienice małomiasteczkowe.....	106
VI.II.VII. Budynki mieszkalne jednorodzinne o charakterze małomiasteczkowym.....	108
VI. II. VIII. Budynki wiejskie mieszkalno – gospodarcze.....	111
VI.II. IX. Domy jednorodzinne i wielorodzinne o charakterze małomiasteczkowym.....	114
VI.II.X. Mieszkalne budynki neostylowe.....	115
VI.III. Cmentarze.....	117
VI.IV. Obiekty małej architektury.....	118
VI.V. Zieleń.....	127
VII. SPIS OBIEKTÓW KUBATUROWYCH.....	130
VII.I. Zespoły rezydencjalno – parkowe.....	130
VII.II. Zabudowa folwarczna.....	130
VII.III. Obiekty przemysłowe.....	131
VII.IV. Mieszkalne budownictwo patronackie.....	132
VII.V. Obiekty sakralne.....	132
VII.VI. Budynki mieszkalno – usługowe i użyteczności publicznej.....	133
VII.VII. Kamienice i budynki mieszkalne, jednorodzinne o charakterze małomiasteczkowym.....	133
VII.VIII. Budynki wiejskie mieszkalne i mieszkalno – gospodarcze.....	138
VII.IX. Domy jednorodzinne i wielorodzinne o charakterze małomiasteczkowym.....	137
VII.X. Mieszkalne budynki o cechach neostylowych.....	137
VIII. SPIS OBIEKTÓW MAŁEJ ARCHITEKTURY.....	138

IX. PRZEMYSŁ W BIERUNIU ORAZ ZABYTKOWE OBIEKTY	
INDUSTRIALNE	140
IX.I. Spis przemysłowych obiektów i zespołów o wartościach zabytkowych na terenie Bierunia.....	154
X. ZIELEŃ ZABYTKOWA BIERUNIA	158
X.I. Cmentarze.....	160
X. I. I. Cmentarz rzymsko – katolicki, ul. Budzyńska/Warszawska, Bieruń Nowy.....	160
X. I. II. Cmentarz rzymsko – katolicki, ul. Krakowska 39, Bieruń Stary...	161
X. I. III. Cmentarz żydowski, ul. Wita, Bieruń Stary.....	163
X.II. Grobla Wielkiego Stawu Bieruńskiego, ul. Warszawska, Krakowska, Nadbrzeżna, Krupnicza, Bieruń Stary.....	164
X.III. Zieleń towarzysząca małej architekturze.....	166
X.III. I. Rzeźba św. Jana Nepomucena, ul. Wspólna 15, Jajosty.....	166
X.III. II. Krzyż kamienny, ul. Majowa 24, Bijasowice.....	167
X.III.III. Krzyż kamienny z grupą ukrzyżowania, ul. Pszenna/Margłowa, Ściernie.....	168
X.IV. Park Miejski, pl. Alfreda Nobla, Bieruń Stary.....	169
X.V. Zespół dworsko – pałacowy, ul. Jagiełły, Bijasowice.....	170
X.VI. Zespół dworsko – parkowy, ul. Sadowa/ Barbórki 23, Bieruń Nowy.	173
XI. OTOCZENIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W XXI WIEKU – ZAGROŻENIA I WYTYCZNE	176
XI.I. Nowa zabudowa.....	176
XI.II. Elementy reklamy.....	177
XI.III. Otoczenie – posadzki, ogrodzenia, latarnie uliczne, elementy małej architektury, infrastruktura techniczna.....	180
XII. GENERALNE WYTYCZNE KONSERWATORSKIE	182
XII.I. Cele Programu Opieki Nad Zabytkami, ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego Gminy Bieruń.....	182
XII.I.I. Priorytety Programu.....	184
XII.II. Generalne wytyczne urbanistyczne.....	189
XII.III. Generalne wytyczne architektoniczne.....	191
XII.IV. Generalne wytyczne dla terenów zieleni zabytkowej.....	193
XII.V. Postulaty konserwatorskie.....	194

XIII. PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI A ZAMIERZENIA MIASTA BIERUŃ.....	196
XIII.I. Główne cele polityki miejskiej związane z ochroną zabytków.....	196
XIII.II. Postulowane wpisy do rejestru zabytków – ochrona obiektów.....	201
XIII.III. Dotacje.....	201
XIII.IV. Monitoring i ocena realizacji programu.....	204
XIV. ARCHEOLOGIA.....	207
XV. LITERATURA.....	208
XVI. SPISY.....	211
XVI.I. Wykaz obiektów kubaturowych	
XVI.II. Wykaz obiektów małej architektury	
XVI.III. Wykaz obiektów przemysłowych	
XVI.IV. Wykaz obiektów zieleni zabytkowej, cmentarze	
XVI.V. Opracowanie archeologiczne	
XVI.VI. Spis ilustracji z numeracją stron	

I. PODSTAWA PRAWNA

I.1. Przesłanki formalno – prawne

Program opieki nad zabytkami dla miasta Bieruń na lata 2021-2024 jest dokumentem prawa miejscowego. Obowiązek powstania i przyjęcia w postaci uchwały Rady Miasta Bieruń wynika z zapisów artykułów 16, 18, 21 – 22 oraz 84 – 88 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity z 6.02.2020r. Dz. U. 2020 r. poz. 282).

Niniejszy program realizuje wymóg ustawy, której zapis (art. 87) stanowi, iż „Zarząd województwa, powiatu lub wójt, burmistrz, prezydent miasta sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami”.

W świetle zapisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. do podstawowych obowiązków państwa działającego za pośrednictwem swych organów należy ochrona dziedzictwa kultury, a w szczególności jego podstawowych materialnych składników, jakimi są zabytki. Zabytki, będące materialnymi wytworami dziedzictwa narodowego, są chronione jako swoisty dokument historii.

Podstawowym aktem prawodawczym w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem narodowym jest przytaczana powyżej ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. (z późn. zm.) o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która w art.1 określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zasady tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauracyjnych i robót budowlanych przy zabytkach a także organizację organów ochrony zabytków. Kolejne nowelizacje tej ustawy spowodowały rozszerzenie katalogu form ochrony zabytków przy jednoczesnej zmianie charakteru prawnego gminnej ewidencji zabytków.

W szczególności nowe brzmienie uzyskał zapis ustawy Prawo Budowlane (przytoczonej poniżej) w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę wydaje obecnie organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Do czasu nowelizacji, obowiązek ten dotyczył jedynie obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

Również nowelizacje w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (przytoczonej poniżej) w nowym brzmieniu wprowadziły *expressis verbis* obowiązek uzgadniania decyzji o warunkach zabudowy dotyczących obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Zasady sporządzenia ewidencji zabytków określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661, z późniejszymi zmianami).

Kwestie ochrony zabytków i wykonywanie zadań w zakresie kultury są ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.) zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach i uchwałach;

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2020, poz. 293),

- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity Dz.U. 2019 poz. 1186),
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz.U. 2019 poz. 1396),
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2020, poz. 55),
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. 2020 poz. 65),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz.U. z 2020 poz. 194),
- ustawie z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz. U. z 2019 r. poz. 1591)
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2019 poz. 688)
- ustawie z 08 marca 1990 r. o samorządzie gminy (tekst jednolity 22.02.2019 r. DZ.U. 2019 poz. 506)
- Uchwała Rady Ministrów (nr 82) z 13 VIII 2019 r. w sprawie „Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami” w latach 2019-2022. Opublikowana w Monitorze Polskim 11.09.2019 r. (poz. 808).

Podstawowym instrumentem planowania w dziedzinie ochrony zabytków w skali państwa jest Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami. Zgodnie z art. 84 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami krajowy program inicjuje i opracowuje Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków. Celem krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest

stworzenie warunków niezbędnych do realizacji zadań ochronnych wynikających z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Dnia 11 września 2019 r. wszedł w życie „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022”, który został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019r. (Monitor Polski 2019, poz. 808).

Głównym celem tego programu jest „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”, który będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe:

- optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
- budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

W celu realizacji pierwszego celu szczegółowego (optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego) wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami (drugi cel szczegółowy) realizowane będzie poprzez:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Trzeci cel (budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego) wytyczają takie kierunki działania jak:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Zważywszy na szczególną rolę jednostek samorządu terytorialnego przy

realizacji nałożonych na poszczególne gminy zadań, (obejmujących np. ewidencjonowanie zasobu zabytkowego, zachowanie krajobrazu kulturowego, jak i odpowiednie gospodarowanie otoczeniem zabytków w procesie planowania przestrzennego) wsparcie realizowane przez organy ochrony zabytków oraz Narodowy Instytut Dziedzictwa jest bardzo ważnym czynnikiem przyczyniającym się do zwiększenia efektywności wykonywanych przez jednostki samorządu terytorialnego zadań. Krajowy program ochrony zabytków wśród kierunków działań wyznaczonych w treści ww. dokumentu wyszczególnia konieczności zapewnienia merytorycznego wsparcia przez instytucje państwa jednostkom samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków.

Ustawa – Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r. (tekst jednolity DZ. U. 2019. Poz. 1186).

Art. 39. 1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektonicznobudowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest zobowiązany zająć stanowisko

w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16. 04. 2004 r. (tekst ujednolicony. Dz.U. 2020, poz. 55),

Art. 83a. 1. Zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku, gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. 2020 poz. 65).

Art. 13. ust. 4.

- Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13. ust. 5.

- Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 29 ust. 2.

- Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej

w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.

Art. 45 ust. 2a.

- W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji.

Art. 96 ust. 1 i 1a.

- Podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział.
- W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Art. 109 ust. 1 pkt. 4.

- Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

Z uwagi na lokalizację opracowania, ważnym dokumentem jest również „Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2018-2021”, uchwalony przez Sejmik Wojewódzki 19.03.2018r. Uchwała nr V/50/14/2018, opublikowany w Dzienniku Urzędowym województwa śląskiego, K-ce, 26.03.2018r.

Ewidencjonowanie i ochrona zabytków:

- Zabytki są ewidencjonowane w zbiorach tworzących wojewódzkie i gminne ewidencje zabytków. Ewidencja obejmuje zabytki nieruchome (w tym archeologiczne) wpisane do rejestru zabytków, inne zabytki nieruchome (w tym archeologiczne) ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz inne zabytki nieruchome (w tym archeologiczne) wskazane przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
- Gminne ewidencje zabytków – ich tworzenie ma na celu rozpoznanie obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, w dalszej kolejności – zapewnia realizację obowiązków gminy związanych z ochroną zabytków (art. 7.1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 o samorządzie gminnym, Dz. U. nr 16 poz. 95 z późn. zm. art. 4 ustawy). Gminną ewidencję zabytków tworzy zbiór kart adresowych.

Jak stanowi ustawa o zabytkach, jej zapisy będą podstawowym narzędziem dla władz miasta w realizacji przedsięwzięć wynikających z zapisów prawa, zapewnienia niezbędnych środków do realizacji czteroletniego programu. Po okresie jego obowiązywania będą przedmiotem oceny stopnia jego realizacji i weryfikacji, celem przyjęcia kolejnego.

I.II. Zakres opracowania

Program obejmuje obszar miasta Bieruń – w jego obecnych granicach administracyjnych. Opracowano ewidencję obiektów zabytkowych powstałych do lat 50. XX w; w tym obiektów małej architektury. Ewidencja ta, powinna umożliwić określenie form współpracy i relacji między właścicielami obiektów,

miastem oraz przedstawicielami administracji państwowej i miejskiej, w kwestii zasad prowadzenia wspólnych działań i odpowiedzialności w zakresie ochrony zabytków. Przy jej sporządzaniu kierowano się zapisami ustawy o ochronie zabytków. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 3), wprowadza szereg pojęć związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.

W tym miejscu przytoczone zostaną podstawowe pojęcia stosowane zarówno w omawianej ustawie oraz w niniejszym opracowaniu. Zdefiniowane zostały takie pojęcia jak: zabytek, zabytek nieruchomy i ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucje kultury, prace: konserwatorskie i restauratorskie, roboty budowlane, badania: konserwatorskie, architektoniczne i archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy oraz otoczenie zabytku.

ZABYTEK - nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3. pkt.1)

ZABYTEK NIERUCHOMY - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, wykazane w art. 6.1. pkt 1;

Do zabytków nieruchomych zaliczają się:

- krajobrazy kulturowe,
- układy urbanistyczne,
- układy ruralistyczne,
- zespoły budowlane,
- dzieła architektury i budownictwa,

- dzieła budownictwa obronnego,
- obiekty techniki (kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe),
- cmentarze,
- parki, ogrody i innymi formy zaprojektowanej zieleni,
- miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

ZABYTEK RUCHOMY - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, wykazanych w art. 6.1. pkt 2;

Do zabytków ruchomych zaliczają się:

- dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery,
- wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej i charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiały biblioteczne, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, (tekst ujednolicony DZ. U. 2019 poz. 1479),
- instrumenty muzyczne,
- wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne,

- przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

ZABYTEK ARCHEOLOGICZNY - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Do zabytków archeologicznych zaliczają się (art.6.1. pkt.3):

- pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyska,
- kurhany,
- relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Odrębnej ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art.6.2.)

INSTYTUCJA KULTURY WYSPECJALIZOWANA W OPIECE NAD ZABYTKAMI – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

PRACE KONSERWATORSKIE - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

PRACE RESTAURATORSKIE - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka

potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;

ROBOTY BUDOWLANE - roboty budowlane w rozumieniu przepisów prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

BADANIA KONSERWATORSKIE - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

BADANIA ARCHITEKTONICZNE - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

BADANIA ARCHEOLOGICZNE - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY LUB RURALISTYCZNY – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

HISTORYCZNY ZESPÓŁ BUDOWLANY - powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

KRAJOBRAZ KULTUROWY - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

OTOCZENIE - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Wymienione w art. 3 pkt. 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prace konserwatorskie prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 tej ustawy, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z postanowieniami art. 49 ust. 2 cytowanej ustawy wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia w przypadkach określonych przepisami ustawy Prawo budowlane. Wymienione w art. 3 pkt. 7 prace restauratorskie prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 w/w ustawy pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Wymienione w art. 3 pkt. 8 roboty budowlane prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają również pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Takie same procedury dotyczą wykonywania robót budowlanych w otoczeniu zabytku wpisanego do rejestru zabytków oraz przeprowadzanie badań konserwatorskich przy zabytku. Wymienione w art. 3 pkt 10 badania architektoniczne prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 4 cytowanej ustawy, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Takie same regulacje prawne dotyczą badań archeologicznych (art.3. pkt. 10) prowadzonych przy zabytku wpisanym do rejestru.

W aspekcie ustawy o zabytkach należy także wyjaśnić zagadnienie stosowanego w opracowaniu określenia „objąć ochroną prawną”. Jest to kryterium ogólne, odnoszące się do obiektów posiadających wartość zabytkową.

Obecna ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami różnicuje zakres ochrony każdego z obiektów i hierarchizuje go. (Rozdział 2. Formy i sposób ochrony zabytków). Art. 7 ustawy, definiuje formy ochrony zabytków: Formami ochrony zabytków są:

1. wpis do rejestru zabytków;
 - 1a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków (art. 8). Rejestr prowadzi się w formie odrębnych ksiąg dla zabytków: nieruchomych, ruchomych i archeologicznych (art. 8. 2.) Zgodni z zapisem art. 9.1. do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9.2.).

Art. 10 w/w ustawy stanowi, że do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę... (art. 10.2.).

W art. 10.3. mamy zapis „zabytek ruchomy stanowiący dobro kultury, o którym mowa w art. 12 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz. U. z 2019 r. poz. 1591), podlega z urzędu wpisowi do rejestru. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego informuje wojewódzkiego konserwatora zabytków o zaistnieniu podstaw do wpisu zabytku do rejestru, przekazując dane zabytku i dokumenty niezbędne do dokonania wpisu.”

Na Listę Skarbów Dziedzictwa (którą prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego), wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, o których mowa w art. 64 ust. 1, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego (art. 14a).

Pomnikiem historii może być uznany zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Osobą decyzyjną jest Prezydent RP (w drodze rozporządzenia na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego).

Park kulturowy – może utworzyć na podstawie uchwały rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 16.1.). Park kulturowy tworzy się w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz

zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Prezydent miasta (burmistrz, wójt) w uzgodnieniu w wojewódzkim konserwatorze zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy, w celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być urządzony, dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (art. 16. ust.1a).

Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

Na terenie ustanowionego przez radę gminy parku kulturowego mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,
- zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych,
- umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1,
- zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury,
- składowania lub magazynowania odpadów.

W dniu 31 marca 2016 roku uchwałą Rady Miejskiej (Uchwała nr III/6/2016) w Bieruniu zdecydowano o utworzeniu Zespołu parków kulturowych pod nazwami Park Kulturowy dla Obszaru Staromiejskiego i Park Kulturowy dla Obszaru Grobli. W obszarze opracowania znajdują się dwa parki kulturowe określone poniższymi granicami:

PARK KULTUROWY DLA OBSZARU STAROMIEJSKIEGO

Granica parku:

Granice Parku Kulturowego dla Obszaru Staromiejskiego stanowią obwałowania rzeki Mlecznej po jej zachodniej i północnej stronie. Od północy zaczyna się wspólna granica, która biegnie po zachodniej krawędzi działek 133/9; 134/9; 409/8; 411/8 851/9, wzdłuż południowej strony działki 850/9 i zachodniej strony działki 859/11, obejmuje fragment ulicy Wylotowej, a następnie przebiega po zachodniej stronie grobli wzdłuż ulicy ks. Macierzyńskiego, od południowej krawędzi działek nr 833/144 i 831/305, przecina ulicę Chemików, i dalej, wzdłuż zachodniej strony działki 901/306 i krawędzi północnej działki 691/316, wschodniej granicy cmentarza, skąd dochodzi na ulicę Krakowską, gdzie kończy się wspólna granica. Od południa granicę stanowi południowa strona działki ulicy Krakowskiej - 188/175, dalej działki z zabudowaniami przy placu św. Walentego, następnie wzdłuż ulicy Chemików działki po jej południowej stronie, na zachodzie granica przecina ulicę Chemików i rzekę Mleczną tworząc pełen obwód.

PARK KULTUROWY DLA OBSZARU GROBLI W BIERUNIU

Granica parku:

Granice Parku Kulturowego dla Obszaru Grobli stanowią obwałowania rzeki Mlecznej po jej zachodniej i północnej stronie, poczynając od działki 95/20 na granicy obu parków. Na północy park sięga linii wyznaczonej pomiędzy działkami 107/37 na zachodzie i północną krawędzią działki 83/3 na wschodzie. Dalej granica przebiega po zachodniej stronie Grobli, aż do południowo - wschodniej części działek 485/4 i 484/4, gdzie skręca na wschód, przebijając ulicę Wylotową i przechodząc od północnej strony wzdłuż działek 691/56; 307/56; 583/55; 581/55. Następnie granica dochodzi do działek drogi DK nr 44, gdzie opada na południowy wschód wzdłuż drogi, aż do wschodniej strony działki nr 625/32, od północy i zachodu omija działkę 155/7 i dalej opada na południe. Od południa granica biegnie od północnej krawędzi działek nr: 19; 391/20; 384/20; 383/20; 382/20; 806/24; 83/24; 865/24; 824/25; 118/24; 736/25, obejmuje działkę nr 60 – wjazd na Groblę, a następnie północnymi krańcami działek nr: 664/309; 808/309; 961/310; 597/310; 587/313; 954/313; 952/314; 315; 690/316 dochodzi do granicy cmentarza, włączając się we wspólną granicę na południu.

Szczególną formą ochrony jest wpis do rejestru zabytków typu „A” (zabytki nieruchome) lub „B” (zabytki ruchome). Ustawia z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, (Dz.U. 2020, poz. 293) wprowadza następujące definicje:

REKLAMA – należy przez to rozumieć upowszechnianie w jakiejkolwiek wizualnej formie informacji promującej osoby, przedsiębiorstwa, towary, usługi, przedsięwzięcia lub ruchy społeczne;

TABLICA REKLAMOWA – należy przez to rozumieć przedmiot materialny przeznaczony lub służący ekspozycji reklamy wraz z jego elementami konstrukcyjnymi i zamocowaniami, o płaskiej powierzchni służącej ekspozycji

reklamy, w szczególności baner reklamowy, reklamę naklejaną na okna budynków i reklamy umieszczane na rusztowaniu, ogrodzeniu lub wyposażeniu placu budowy, z wyłączeniem drobnych przedmiotów codziennego użytku wykorzystywanych zgodnie z ich przeznaczeniem;

URZĄDZENIE REKLAMOWE – należy przez to rozumieć przedmiot materialny przeznaczony lub służący ekspozycji reklamy wraz z jego elementami konstrukcyjnymi i zamocowaniami, inny niż tablica reklamowa, z wyłączeniem drobnych przedmiotów codziennego użytku wykorzystywanych zgodnie z ich przeznaczeniem;

SZYLD – należy przez to rozumieć tablicę reklamową lub urządzenie reklamowe informującą o działalności prowadzonej na nieruchomości, na której ta tablica reklamowa lub urządzenie reklamowe się znajdują;

KRAJOBRAZ - należy przez to rozumieć postrzeganą przez ludzi przestrzeń, zawierającą elementy przyrodnicze lub wytwory cywilizacji, ukształtowaną w wyniku działania czynników naturalnych lub działalności człowieka;

KRAJOBRAZ PRIORYTETOWY – należy przez to rozumieć krajobraz szczególnie cenny dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno widokowe, i jako taki wymagający zachowania lub określenia zasad i warunków jego kształtowania;

Ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz. U. z 2019 r. poz. 1591) wprowadza następujące definicje:

- **DOBRO KULTURY** – zabytek w rozumieniu art. 3 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 i 2245 oraz z 2019 r. poz. 730), rzecz ruchomą niebędącą zabytkiem, a także ich części składowe lub zespoły, których zachowanie

leży w interesie społecznym ze względu na ich wartość artystyczną, historyczną lub naukową, lub ze względu na ich znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego (art.2. ust.1)

- **RESTITUCJA DOBRA KULTURY** prowadzona przez Rzeczpospolitą Polską – działania podejmowane przez organy państwa lub inne jednostki sektora finansów publicznych w celu odzyskania, w tym zwrotu, dobra kultury utraconego przez obywatela polskiego, osobę prawną lub przez jednostkę organizacyjną mającą siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, lub przez podmiot utworzony na podstawie prawa państwa obcego prowadzący działalność w zakresie ochrony lub upowszechniania polskiego dziedzictwa narodowego, lub dobra kultury znajdującego się w chwili utraty lub w późniejszym czasie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak również w stosunku do którego Rzeczpospolita Polska uprawniona jest do żądania jego zwrotu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie prawa międzynarodowego, prawa Unii Europejskiej lub prawa krajowego państw obcych, lub dobra kultury, które zostało wyprowadzone z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z naruszeniem prawa (art.2. pkt.2.);
- **NARODOWE DOBRO KULTURY RP:**
 - a) zabytek, o którym mowa w art. 51 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, albo
 - b) zabytek, o którym mowa w art. 51 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, niebędący zabytkiem, o którym mowa w lit. a, albo
 - c) materiał archiwalny wchodzący w skład narodowego zasobu archiwalnego, o którym mowa w art. 1 ustawy z dnia 14 lipca 1983 r.

o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2019 r. poz. 553 i 730), albo

d) rzecz niebędącą zabytkiem, o ile jest wpisana do inwentarza muzealiów w muzeach będących instytucjami kultury w rozumieniu art. 10 ust. 2 ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2018 r. poz. 1983 oraz z 2019 r. poz. 115 i 730), albo

e) materiał biblioteczny niebędący zabytkiem, zaliczany do narodowego zasobu bibliotecznego, o którym mowa w art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2018 r. poz. 574 i 1669) (art. 2. ust. 4);

• **ZBIORY PUBLICZNE** – ogół zabytków i innych dóbr kultury stanowiących własność:

a) Skarbu Państwa,

b) jednostek sektora finansów publicznych,

c) organizacji pozarządowych oraz podmiotów, o których mowa odpowiednio w art. 3 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2019 r. poz. 688), realizujących zadania publiczne w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego,

d) innych podmiotów wykorzystujących środki publiczne lub dysponujących tymi środkami w okresie obowiązywania niniejszej ustawy, lub też dysponujących zabytkami lub innymi dobrami kultury, które są lub były w tym okresie utrzymywane, pośrednio lub bezpośrednio, w tym przez zabezpieczanie lub opracowywanie, ze środków publicznych. (art.2. ust. 6.)

II. CEL OPRACOWANIA

W art. 4. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami istnieje zapis informujący, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Przyjęty przez Radę Gminy w formie uchwały gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Programy mają służyć rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Konsekwentna realizacja programu jest istotnym czynnikiem rozwoju gminy. Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Zgodnie z treścią zapisu ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami na szczeblu gminy program ten przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora

zabytków. Prezydent miasta co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy. W artykule 87.1. w/w ustawy ujęte są najważniejsze cele programów (wojewódzki, powiatowy, gminny):

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Troska o opiekę i objęcie ochroną zabytków wynika również ze skali zniszczenia i zubożenia zasobu zabytkowego Polski. W. Kowalski w opracowaniu pt. *„Likwidacja skutków II wojny światowej w dziedzinie kultury”* dowodzi, że zniszczone wojnami na początku XX wieku składniki dziedzictwa kulturowego stanowiły 43% majątku narodowego, 75% przypadało na zabytki architektury, z czego 56% uszkodzonej kubatury zabytkowej zostało bezpowrotnie utracone. W wyniku działań wojennych 1939-1945 zniszczeniu uległo około 30% zabytków budownictwa oraz niezliczona liczba dzieł sztuki i innych zabytków ruchomych.

Jednym z zasadniczych celów opracowania jest istotne zmniejszenie oraz docelowo likwidacja zagrożeń obiektów zabytkowych i ważnych kulturowo, zarówno tych pojedynczych jak i tych występujących w zespołach. Z zagrożeniami wiąże się m.in. brak dostatecznych informacji co do przedmiotu ochrony i jego identyfikacji, sukcesywne podnoszenie skuteczności funkcjonowania prawa, zagrożenia społeczno – ekonomiczne. Na poprawę stanu zasobów obiektów zabytkowych i ważnych kulturowo wpłynie zapewne wykorzystanie programów integracyjnych, wynikających z przynależności do Unii Europejskiej, harmonijne powiązanie wymogów ochrony środowiska z zagadnieniem szerokiej dostępności obiektów zabytkowych i ważnych kulturowo dla turystyki. Sukcesywne zwiększanie skuteczności funkcjonowania prawa w tym zakresie jest czynnikiem dominującym. Na podstawie dokonanej inwentaryzacji substancji i prospekcji terenu skoncentrowano się na sporządzeniu wytycznych konserwatorskich, zarówno w odniesieniu do układu przestrzennego miasta, jak i wytycznych syntetycznych względem obiektów. Program ma na celu m.in.:

- ochronę jednostkowych obiektów zabytkowych i ważnych kulturowo oraz obiektów tworzących zespoły przestrzenne,
- prowadzenie właściwej polityki remontowo – konserwatorskiej przedmiotowej zabudowy,
- kształtowanie wizerunku plastyczno – estetycznego zabytkowej i historycznej zabudowy miasta,
- tworzenie jednolitej dokumentacji dla wytypowanych budynków i terenów w obszarze opracowania,
- określenie stanu zachowania historycznego układu przestrzennego miasta i jego wartości zabytkowej,

- sformułowanie generalnych wytycznych konserwatorskich, celem ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze miasta,
- sformułowanie generalnych wytycznych dla nowych działań planistycznych i budowlanych na terenach przylegających do obiektów i terenów o charakterze zabytkowym,
- wytypowanie obiektów o największej wartości i najbardziej zagrożonych do przyszłego procesu remontowo – konserwatorskiego,
- wskazanie na obiekty, które z uwagi na swe wartości i znaczenie powinny być chronione według zasad ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak i na te, które należy wyłączyć z wcześniej określonych rygorów.

Ważnym celem niniejszego opracowania jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami oraz dążenie do poprawy stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie miasta Białego.

Zapisy programu będą podstawowym narzędziem dla władz miasta w realizacji przedsięwzięć dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami oraz wynikających z zapisów prawa, jak również przyczynią się do zapewnienia środków koniecznych do realizacji tego programu.

II.1. Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego z terenu miasta Białego

Lp.	Adres	Obiekt	Numer rejestru, data wpisu
1.	Białe Stare, ul. Krakowska 39	Kościół cmentarny p.w. św. Walentego – granice wpisu obejmują całość obiektu w ramach ogrodzenia i wyposażenie wnętrza	A/423/14 (dawn. 674/66) (dawn. R. 6) A/674/66, 28.05.1966
2.	Białe Stare, ul. Krakowska 39 (cmentarz)	Krzyż kamienny z 1807 r.	B/473/74, 19.04.1974

3.	Bieruń Stary, ul. Krakowska 39 (cmentarz)	Żeliwny krzyż nagrobny księdza Jana Kantego Zychonia, po 1832 r.	B/473/74, 19.04.1974
4.	Bieruń Stary, ul. Krakowska 3	Kościół parafialny p. w. św. Bartłomieja – granice wpisu obejmują całość obiektu w ramach ogrodzenia i wyposażenie wnętrza	A/675/66, 28 .05.1966
5.	Bieruń Stary, ul. Krakowska, obok nr 3	Figura Najświętszej Panny Marii Niepokalanie Poczętej z 1723 r.	B/472/74 16.04.1974
6.	Bieruń Stary	Układ urbanistyczny miasta Bieruń Stary, którego granice obejmują obszar miasta zamknięty ulicami: a) od wschodu – ul. Trochy z wylotem ul. Wylotowej w kierunku wschodnim, b) od północy – ul. Adama do ul. Kamienniczej oraz do zbiegu ul. Oświęcimskiej i Macieja, c) od zachodu – ul. Macieja z wylotem ul. Licealnej oraz ul. Słowackiego do ul. Spyry, d) od południa – ul. Spyry i ul. Kudery z wylotem ul. Krakowskiej	A/731/66, 15.06.1966
7.	Bieruń Stary, obok ul. Kopcowej/ Kadłubowej, w rejonie prawego brzegu rzeki Mlecznej	Stanowisko archeologiczne – kopiec	C/819/67, 21.12.1967
8.	Bieruń Stary, ul. Chemików, obok nr 50	Kamienny krzyż przydrożny, z 1864 r.	B/474/74, 24.04.1974
9.	Bieruń Stary, ul. Oświęcimska, obok nr 407	Kamienny krzyż przydrożny, z 1810 r.	B/475/74, 6.03.1974
10.	Bieruń Stary, w rejonie ul. Wita, pomiędzy nr 2-4	Zespół stelli nagrobnych na cmentarzu żydowskim, z XIX w.	B/479/74 16.04.1974
11.	Bieruń Stary, ul. Marcina, obok nr 22	Kamienny krzyż przydrożny, z I ćw. XIX w.	B/482/74, 24.04.1974
12.	Bieruń Stary, ul. Krakowska, obok nr 61	Kamienny krzyż przydrożny, z 1811 r.	B/483/74, 24.04.1974
13.	Bieruń Stary, skrzyżowanie ul. Łysinowej/ Marcina/ Żwirki i Wigury	Kamienny krzyż przydrożny, z 1861 r.	B/484/74, 24.04.1974
14.	Bieruń Stary, w rejonie skrzyżowania ul. Turyńskiej/ Lędzińskiej (przy przystanku autobus.)	Kamienny krzyż przydrożny, z I ćw. XIX w.	B/485/74, 24.04.1974
15.	Bieruń Nowy, ul. Majowa 24 (u zbiegu z ul. Żywiczną)	Krzyż Męki Pańskiej, z 1819 r.	B/316/2016 11.07.2016
16.	Bieruń Stary, Cmentarz parafii rzymskokatolickiej Świętego Bartłomieja Apostoła, ul. Krakowska 39	Grobowiec rodziny Gawlików, pocz. XX w.	A/476/2016 11.07.2016
17.	Bieruń Stary, Cmentarz parafii rzymskokatolickiej Świętego Bartłomieja Apostoła, ul. Krakowska 39	Dekoracja malarska ścian i sklepienia kaplicy grobowej rodziny Gawlików, początek XX w.	B/317/2016 11.07.2016
18.	Bieruń Stary, Cmentarz parafii rzymskokatolickiej Świętego Bartłomieja Apostoła, ul. Krakowska 39	Dawny Dom Pogrzebowy (kostnica), przełom XIX / XX w.	A/478/2016 11.07.2016

19.	Bieruń Nowy, ul. Warszawska 294	Kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, 1909 r., przebudowany i powiększony w 1925 r. oraz w 1926 r. i 1948 r.	A/402/13 26.02.2013
20	Bieruń Nowy ul. Warszawska w sąsiedztwie nr 35	Krzyż przydrożny z figurami Chrystusa Ukrzyżowanego i Matki Boskiej Bolesnej	B/337/2017 wpis decyzją nr K-RD.5131.28.2016 .KL-PŚ (RPW/13641/2016) z dnia 19 maja 2017 r.);
21	Bieruń Stary ul. Wspólna w rejonie nr. 15	Figura św. Jana Nepomucena z postumentem	B/357/2018, wpis decyzją nr K-RD.5140.12.2018 .MSS (RPW/1955/2018) z dnia 28.03.2018 r.)

Wpisem do rejestru zabytków województwa śląskiego powinny być również objęte dalsze obiekty, posiadające znaczący walor zabytkowy, dla których w dalszej części niniejszego opracowania sugeruje się opracowanie białej karty. Zakres dotyczy kubatury, małej architektury oraz zabytków ruchomych. Obiekty znajdujące się w parku kulturowym, dla których opracowano karty, ze względu na podwójną ochronę powinny być otoczone szczególną opieką. Dla celów archiwalnych, badawczych oraz w celu zachowania określonych typów zabudowy na danym terenie zaleca się również opracowanie białych kart obiektów zabytkowych będących w stanie ruiny – tzw. destruktywów.

Charakter struktury przestrzennej Bierunia oraz zabudowa, którą zinwentaryzowano w terenie, wskazuje na pięć grup zagadnień, dotyczących zabytków wymienionych w art. 6 ustawy o ochronie zabytków:

- dzieła architektury i budownictwa,
- krzyże i kapliczki,
- zabytki ruchome,
- cmentarze,

- założenia parkowe.

W ocenie stanu zachowania obiektów kierowano się ich stanem obecnym tj. stanem z kwietnia 2020 roku.

III. ŚRODOWIKO, RYS HISTORYCZNY ORAZ CHARAKTERYSTYKA MIASTA BIERUNIA

III.1. Środowisko geograficzne

W geomorfologicznym podziale Polski obszar Bierunia jest położony (zgodnie z podziałem na jednostki geofizyczne wg. założeń J. Kondrackiego) na pograniczu makroregionu Wyżyny Śląskiej, mezoregionu Pagórów Jaworznickich oraz makroregionu Kotliny Oświęcimskiej i mezoregionu Równiny Pszczyńskiej.

Bieruń Stary i Ściernie należą do prowincji Wyżyny Polskie, podprowincji Wyżyna Śląsko-Krakowska, obręb makroregionu Wyżyna Śląska, obręb mezoregionu Pagóry Jaworznickie. Południowowschodnia i południowo-zachodnia część miasta to prowincja Karpaty Zachodnie wraz z Podkarpaciem, podprowincja Podkarpacie Północne, makroregion Kotlina Oświęcimska. Do mezoregionu Dolina Górnej Wisły należą: Nowy Bieruń, Bijasowice, Czarnuchowice oraz Jajosty, natomiast południowo-zachodnia część gminy (oś. Domy Polne, część Bierunia Starego i część Osiedla Chemików) znajdują się w mezoregionie Równina Pszczyńska.

Rzeźba terenu, na którym leży Bieruń, jest mało urozmaicona. Na północ od miasta rozciąga się kraina zrębowych pagórków z okresu karbonu i triasu, wznoszących się ponad rozległe obniżenia, wypełnione osadami z okresów późniejszych. Teren jest zróżnicowany pod względem geomorfologicznym i przyrodniczym. Krajobraz ukształtowany jest niewysokimi pagórkami oraz

położonymi wśród nich licznymi lasami i stawami rybnymi.

Pagóry zrębowe są porożcinane przez płytkie suche doliny o łagodnych zboczach. W obrębie obszaru zalewowego doliny Wisły znajdują się najczęściej wypełnione wodą starorzecza. Morfologia położonego w obrębie Bierunia terenu na przestrzeni lat uległa przeobrażeniu. Efektem działalności przemysłu wydobywczego są osiadania terenu (eksploatacja pokładów węgla kamiennego przez KWK „Piast” oraz częściowo KWK „Ziemowit”) na skutek których powstały zalewiska bezodpływowe, z których odpływ wód jest utrudniony lub niemożliwy. Na skutek eksploatacji górniczej Potok Bijasowicki i Stawowy zmieniły swój bieg w większej części swego przebiegu.

W myśl ustawy Prawo geologiczne i górnicze, na terenie gminy Bieruń znajdują się trzy obszary i tereny górnicze:

- Bieruń II (złoże Piast),
- Łędziny I (złoże Ziemowit),
- Wola I – Międzyrzecze (złoże Czeczott).

W pierwszych dwóch obszarach odbywa się eksploatacja węgla kamiennego, wyrobiska trzeciego będą wykorzystywane do zrzucania wód dołowych.

Pod względem geologicznym Bieruń jest położony w obrębie platformy zachodnioeuropejskiej. Obszar miasta znajduje się w obrębie dużej jednostki tektonicznej określanej jako *terrano Brunovistulii* zbudowanej z prekambryjskich skał krystalicznych. Główne cechy ukształtowania powierzchni Bierunia wynikają z charakteru budowy geologicznej. Rzeźba terenu miasta jest efektem istnienia struktur tektonicznych, które powstały w trzeciorzędzie w okresie orogenezy alpejskiej. W wyniku ruchów tektonicznych obszar ten został pocięty licznymi uskokami.

Rzeźba terenu miasta ma charakter strukturalny i erozyjno-denudacyjny. Budowa geologiczna podłoża miała ogromny wpływ na przestrzenne zróżnicowanie środowiska przyrodniczego Bierunia. Najbardziej rozprzestrzenione na obszarze miasta są osady czwartorzędowe (gliny zwałowe), związane ze zlodowaceniem środkowopolskim. Znaczną część Bierunia pokrywają także piaski oraz żwiry lodowcowe i wodnolodowcowe. Najczęściej wykształcone są one jako przewarstwione żwirami żółte i szarożółte piaski różnoziarniste. Wśród najstarszych skał występujących na powierzchni, odnaleźć można karbońskie piaskowce (najczęściej szarawe, mało zwięzłe, rozsypliwe a miejscami zlepieńcowate), zlepieńce i łupki z węglem. Występują tu również skały triasowe – dolno triasowe wapienie jamiste i dolomity, środkowo triasowe wapienie płytowe i faliste, jak również margle.

Bieruń jest położony w południowo-wschodniej części województwa śląskiego, w dolinach lewobrzeżnych dopływów Wisły. Zlokalizowany jest przy granicy województw: śląskiego i małopolskiego, na trasach komunikacyjnych Tychy - Oświęcim i Mysłowice - Pszczyna. Linie granicy stanowi rzeka Wisła. Znaczną część granic miasta wyznaczają rzeki: Wisła, Przemsza, Mleczna oraz Gostynia. Pejzaż równinny urozmaicają starorzecza i piaszczyste wydmy dna doliny Wisły.

W rzeźbie terenu wyróżniają się dwa wzniesienia: Górka Bijasowicka (około 257 m n.p.m.) położona w centralnej części miasta oraz, ukazana na zdjęciu (ilustracja. 1) leżąca w części południowo-zachodniej, Góra Chełmeczki (263 m n.p.m.). Teren obniża się w kierunku dolin rzecznych (rzeki Wisły, Gostynki Przemszy). Najniżej położony punkt na terenie miasta stanowi ujście Przemszy do Wisły.



Ilustracja 1. Bieruń Stary. Góra Chelmeckzi.

W wielu miejscach naturalna rzeźba terenu została przekształcona w wyniku działalności człowieka, zarówno w przeszłości, jak i obecnie. Przykładem form odantropoidalnych o istotnej roli w krajobrazie są m.in.: grobla Wielkiego Stawu Bieruńskiego, powstała już w 1530 r., czy zespół hałd pogórnich „Paciorkowce” w Bieruniu Nowym (ilustracja nr. 67). Hałdy te są jedynym w Polsce miejscem składowania skały płonnej o kształcie zaplanowanym przez architektów krajobrazu.

Malowniczym urozmaiceniem przestrzeni są zachowane groble nieistniejących już stawów, porośnięte storodrzewiem (częściowo pochodzącym z nasadzeń celowych). Ślad po Wielkim Stawie Bieruńskim wciąż jest widoczny

zarówno w krajobrazie jak i na mapach. W krajobrazie odznacza się on niewielkimi płytkimi zbiornikami wodnymi, obserwowanymi z korony Grobli, a zakończony na horyzoncie odcinającą się linią lasów.

Obszar miasta leży w obrębie zlewni rzeki Wisły, która stanowi jego południowo-wschodnią granicę, a wody powierzchniowe odprowadzane są z niego przez niewielki dopływ Wisły - rzekę Gostynia, ukazaną na ilustracji nr 2 (zwana również Gostynką – 33 km.) oraz jej lewobrzeżny dopływ – rzekę Mleczną, płynącą szeroką bagnistą doliną. Koryto rzeki Mleczej (o długości 23 km.) jest obwałowane – wały zaliczone są do III klasy budowli hydrotechnicznych i chronią Bieruń Stary. Rzeką przepływa przez obszar górniczy KWK Piast.

Koryto rzeki Gostynia stanowi granicę pomiędzy gminą Bieruń a gminą Bojszowy, przepływa przez obszar górniczy KWK Piast Ruch II. Jej koryto jest uregulowane i obwałowane (ilustruje to zdjęcie poniżej) – wały lewego brzegu chronią miejscowości: Bijasowice, Bieruń, Jajosty oraz Czarnuchowice.



Ilustracja 2. Bieruń. Koryto rzeki Gostynia.

Rzeka Przemsza (największy lewobrzeżny dopływ Wisły) płynie z północy na południe szeroką doliną, częściowo uregulowanym i obwałowanym korytem, uchodzi do niej w miejscowości Czarnuchowice. Obwałowania prawego brzegu Przemszy chronią miejscowości Czarnuchowice i Bieruń Nowy.

Największym sztucznym zbiornikiem wodnym jest jezioro Łysina (ok. 14,5 ha) zlokalizowane w zachodniej części miasta, w widłach rzeki Gostynki i Mlecznej. W dolinie Potoku Goławieckiego znajduje się Staw Goldman (ok. 6,3 ha.), w Ścierniach zlokalizowany jest staw Derówka (ok. 2 ha.), a w Czarnuchowicach i Bieruniu Nowym staw Starorzeczka Wisły o powierzchni

ok. 0,5 – 3 ha. W niewielkiej odległości, na zachód od miasta, biegnie dział wodny Wisły i Odry.

Miasto posiada dobrze rozwiniętą sieć dróg. W przeszłości przebiegały przez jego obszar liczne szlaki handlowe i komunikacyjne. Układ urbanistyczny Bierunia Starego nie ograniczony owalnicowym układem murów obronnych, wskazuje na to, że była to osada handlowa na szlaku. Główną oś komunikacyjną stanowi droga krajowa nr. 44, łącząca Gliwice, Mikołów, Bieruń, Oświęcim, Zator i Kraków. Wszystkie te miasta były dawnymi ośrodkami administracyjnymi ze średniowiecznym rodowodem. Przebieg drogi nr. 44 wywodzi się ze średniowiecznego lub wcześniejszego układu dróg i szlaków komunikacyjnych, łączących sieć grodów, a następnie powstających i rozwijających się miast. Uzupełnienie ciągów komunikacyjnych o znaczeniu krajowym stanowią drogi wojewódzkie: DW 931 relacji Bieruń Stary – Pszczyna oraz DW 934 relacji Mysłowice – Bieruń Nowy.

Przez Bieruń biegnie linia kolejowa, łącząca uprzemysłowione tereny i aglomerację górnośląską z Oświęcimiem oraz linia kolejowa Mysłowice – Tychy. Linie i połączenia kolejowe obecnie straciły na znaczeniu, zarówno w transporcie osobowym, jak i towarowym. Na terenie Bierunia Starego układ sieci kolejowej zatacza łukami półkole, które w obrysie zawiera ślad dawnego Wielkiego Stawu Bieruńskiego. Ilustracja nr. 3 przedstawia wiadukt nad linią kolejową w Bieruniu Starym.



Ilustracja 3. Bieruń Stary. Wiadukt nad linią kolejową, ul. Szlaku Solnego.

Bieruń wchodzi w skład powiatu bieruńsko – lędzińskiego, sąsiaduje z miastami: Tychy, Oświęcim i Łędziny, a także gminami: Chełm Śląski i Bojszowy. W obecnym kształcie prawnym, określonym w 1991 r., składa się z dwóch organizmów miejskich: Bierunia Starego i Bierunia Nowego oraz czterech wsi: Jajosty, Czarnuchowice, Ściernie i Bijasowice, będących odrębnymi dzielnicami. Powierzchnia gminy Bieruń obejmuje 4 049 ha., co odpowiada ogółem obszarowi 40 km². Lasy zajmują ok. 16 % powierzchni gminy Bieruń, zarządza nimi PGL LP Nadleśnictwo Kobiór. Grunty orne stanowią 1399 ha. powierzchni, lasy – 618 ha., łąki – 586 ha., pastwiska – 244 ha., sady – 13 ha., zabudowane – 63 ha., nieużytki – 59 ha., pozostałe grunty – 41 ha. Na obszarze

Bierunia dominują gleby bielcowe wykształcone na podłożu piaszczystym lub gliniastym.

Obszar, będący przedmiotem opracowania wielokrotnie zmieniał swą przynależność państwową. Bez względu na rozgraniczenie administracyjne Bieruń leżał na pograniczu, był też obszarem przygranicznym prowincji kościelnych, co wywarło istotny wpływ na jego kulturę materialną, duchową i społeczną.

III.II. Rys historyczny miasta

Prace archeologiczne na terenie Bierunia charakteryzują się ubogim materiałem zabytkowym (nieliczne fragmenty ceramiki i pojedyncze odłupki krzemienne), którego chronologię przypisuje się na okres późnego średniowiecza lub nowożytności. Pojedyncze znaleziska pochodzą z okresów pradziejowych. W sąsiedztwie Bierunia znajdowała się prawdopodobnie starożytna osada *Leucaristus*, która została odwzorowana na antycznej mapie Klaudiusza Ptolemeusza z lat 145 – 147. W świetle źródeł archeologicznych dostępnych obecnie, fakt istnienia tej osady należy uznać jedynie za domniemany.

Na terenie Bierunia w X-XI w. istniał prawdopodobnie gródek obronny mający za zadanie chronić kupców przepływających się przez rzekę. Bieruński gródek znajdował się na szlaku handlowym z Wrocławia do Krakowa, a także z Opawy do Krakowa. Stanowił, jak się wydaje, również punkt celny i miejsce targowe, co mogło dać początek osadzie, a następnie stało się zalążkiem miasta. Jedna z wersji nazw grodu wywodzi się od słowa „biernia”, czyli od miejsca, gdzie pobierano myto. Według historyków, pozostałością po tym gródku jest bieruński kopiec, ukazany na ilustracji nr. 4, na szczycie którego stoi obecnie XIX – wieczna kapliczka św. Jana Nepomucena.



Ilustracja 4. Bień Sary. „Bieński kopiec”, przy ul. Kopcowej 28 z widoczną kapliczką św. Jana Nepomucena. Data wykonania zdjęcia IV. 2020 r.

W dokumencie nadania wójtostwa w Bieńuniu z 1387 r. jest mowa o „miasteczku grodowym” (Borgstadel), czyli o miejscowości z zamkiem (gródkiem), według L. Musioła jest to mocny argument na to, iż musiał w nim wcześniej istnieć tenże gródek.¹ Oprócz bieńskiego, najbardziej znane gródki znajdują się w Rudzie Śląskiej, Kochłowicach, Mikołowie, Pszczynie i Woźnikach. Gródki te odgrywały w średniowieczu, zwłaszcza w XIII w., ważną rolę w obronności kraju, gdyż były otoczone fosą z wodą i palisadą. Gródek Bieński uległ znacznemu lub całkowitemu zniszczeniu prawdopodobnie w

¹ Historia Bieńskiego Kopca. M. Leszczyk. W: Gazeta Lokalna Bień. XII 2015 nr. 10

czasie najazdu tatarskiego w połowie XIII w. Przypuszczalnie jego rolę administracyjną i gospodarczą przejęła osada przygrodowa i wykształcone z niej później miasto. Przysiółek Kopiec utrzymał swoją odrębność w granicach miasta do 1870 r. Jest to relikw z okresu, w którym powstawało miasto. Kopiec to miejsce, gdzie zapewne istniał gród. Prawdopodobnie posiadał odrębne wójtostwo – niegdyś grodowe, odrębną jurysdykcję. W miarę upływu czasu uległ prawnemu i gospodarczemu przekształceniu w miasto.

Bieruń powstał w strefie rubieży osadniczych, słabo zasiedlonych do XIII – XIV w., gdzie w wiekach średnich formowała się linia podziału pomiędzy Śląskiem i Ziemią Krakowską. W okresie wczesnego średniowiecza teren ten zajmowało, wzmiankowane przez tzw. Geografa Bawarskiego, słowiańskie plemię Gołeszyców, które dysponowało kilkoma grodami w okresie VII-IX w. Poza grodami obronnymi funkcjonowały w tym czasie także osady otwarte. Nie można stwierdzić czy obszar opracowania w okresie wczesnego średniowiecza był niezasiedlony, czy też istniały tutaj jakieś niewielkie osiedla. Teren ten mógł również znajdować się w granicach Państwa Wielkomorawskiego, a następnie czeskiego księstwa Przemyslidów.

Około II połowy X w. ziemie śląskie weszły w skład państwa pierwszych Piastów. Po 1138 r. Śląsk stanowił samodzielną dzielnicę, podporządkowaną władzy senioralnej, a książęta śląscy dążyli do ponownego zjednoczenia państwa. Najazd tatarski w połowie XIII w. spustoszył ziemie Księstwa Śląskiego, które pod rządami Henryków: Brodatego i Pobożnego przeżywało okres znacznego ożywienia gospodarczego i wzrostu znaczenia politycznego. Liczne osady i niewielkie grody uległy całkowitemu lub znacznemu zniszczeniu. Po śmierci księcia Henryka Pobożnego w bitwie pod Legnicą (1241r.) doszło do rozpadu „monarchii Henryków Śląskich” na mniejsze dzielnice.

W okresie rozbicia dzielnicowego obszary, będące obecnie w granicach miasta Bieruń, znalazły się w rękach książąt opolskich, a następnie pod koniec XIII w. książąt raciborskich. Mimo postępującego rozdrobnienia politycznego w tym okresie miał miejsce proces odbudowy gospodarczej kraju. Prowadzona była duża akcja osadnicza, w ramach której na przełomie XIII i XIV w. „odbudowywano” zniszczone osady, ponawiano ich akty i przywileje lokacyjne. Miasto Bieruń otrzymało przywileje mające sprzyjać jego rozwojowi gospodarczemu. Powstały wsie: Ściernie, Bijasowice i Czarnuchowice oraz nieco później, na przełomie XIV i XV w., wsie: Porąbek, Jajosty i Zabrzeg.

Należy przyjąć, że wsie, obecnie tworzące dzielnice miasta Bieruń, powstały w XIII w., zapewne po najeździe tatarskim, w ramach wielkiej akcji zasiedlania i odbudowy spustoszonych ziem. W XIV w. stanowiły one własność rycerską. Były wtedy dobrze prosperującymi osadami, w których obok gospodarki rolnej prowadzono hodowlę ryb (w co najmniej kilku stawach), i które zarządzane były przez wolnych, dziedzicznych wójtów.

Nadanie praw miejskich i lokację miasta poprzedzało istnienie osady przygodowej. O istnieniu takiej osady wspomina dokument z 1292 r., w którym książę Henryk zatwierdza prawo własności osady klasztorowi lubuskiemu. Osada grodowa w 1387 r. otrzymała prawa miejskie z rąk Jana II Żelaznego Księcia na Opawie i Raciborzu i została przekształcona w ośrodek o charakterze miejskim, w oparciu o prawo niemieckie. Ustrój społeczny, prawny i gospodarczy miasta był ściśle określony przez prawo i dokument lokacyjny. Do połowy XVI w. miasto działało w oparciu o ordynację wzorowaną na ordynacji Raciborza, czyli stołecznego miasta-księstwa, do którego należał Bieruń i cała ziemia pszczyńska. Od 1547 r. podstawą ustrojową miasta stała się ordynacja wzorowana na pszczyńskiej, rezerwującej dla dziedzicznego pana na Pszczynie prawo aprobaty członków samorządu miejskiego i Rady Miejskiej. Charakterystycznym

elementem tamtych czasów jest zachowany do dziś średniowieczny układ urbanistyczny Starego Miasta z zespołem kamienic oraz ratuszem. Układ przestrzenny Bierunia cechował regularny plan miasta, prawie kwadratowy rynek, służący jako plac targowy, otoczony domami, od rynku rozgałęziają się pod kątem prostym ulice. Miasteczko, aż do pożaru w 1847 r. było drewniane, poza wzniesionym w 1768 r. kościołem i paru kamienicami przy rynku.

Śląsk z biegiem lat, poczynając od przełomu XII i XIII w., ulegał rozdrobnieniu i rozpadowi na coraz mniejsze polityczne jednostki osadnicze i twory. Ostatecznym etapem tego procesu były tzw. państwa stanowe. Pszczyńskie Wolne Państwo Stanowe (Freie Standesherrschaft) kształtowało się w oparciu o ziemię pszczyńską, posiadającą pewną odrębność administracyjną i gospodarczą od końca XIV w. Wówczas ziemia ta była częścią dóbr księcia Władysława Opolczyka. Ostatecznie Pszczyńskie Wolne Państwo Stanowe powstało po sprzedaży w 1517 r. ziemi pszczyńskiej księcia cieszyńskiego Kazimierza II, żupanowi spiskiemu - Aleksemu Turzo. W 1517 r. Bieruń stał się częścią Wolnego Pszczyńskiego Państwa Stanowego, jego istnienie zatwierdził król czeski Ferdynand I. W jego skład weszły m.in. miasto oraz wsie, tworzące obecnie organizm miasta Bieruń. Kolejni właściciele Państwa Pszczyńskiego dbali o rozwój gospodarczy ziem im podległych, a także obszarów stanowiących ich bezpośrednią własność, kładąc szczególny nacisk na gospodarkę rybną, która w okresie od średniowiecza do XVIII w. miała podstawowe znaczenie dla funkcjonowania obszaru dzisiejszego Bierunia. Włodarze zakładali nowe osady (Jajosty, Porąbek – uwidocznione na ilustracji nr. 5) i jednocześnie dbali o rozwój już istniejących.



Ilustracja 5. Okolice Bierunia, na mapie z 1758r. [album Bieruń 2011; wyd. Prasa i Książka, Katowice 2011.



Ilustracja 6. Poczta - Rynek, stary ratusz, lata 30-te XX w. [album Bieruń 2011; wyd. Prasa i Książka, Katowice 2011.

Państwo Stanowe pozostało we władaniu przedstawicieli rodziny Turzo do 1548 r., kiedy to Ziemię Pszczyńską wraz z Bieruniem nabył biskup wrocławski Baltzaer von Promnitz z Żar, a Państwo Pszczyńskie stało się dziedziczną własnością rodziny Promnitzów do 1765 r. Wówczas władza w Państwie Stanowym przeszła drogą dziedziczenia w poczet książąt Anhalt-Cöthen (Księstwo Pszczyńskie 1765–1847). Tak więc w 1548 r. Bieruń wraz z dobrami pszczyńskimi przeszedł w ręce niemieckiej rodziny von Promnitzów, a prawie 200 lat później, bo w 1742 r., znalazł się w granicach Prus. Wraz z włączeniem Śląska do Prus utracił prawa miejskie; przywrócono je w 1865 r. wraz ze zmianą nazwy na Bieruń Stary.

W roku 1975 Bieruń został włączony do Tychów. Ponownie odzyskał samodzielność 2 kwietnia 1991 r., stał się gminą o statusie miasta. Miastu nie przywrócono jednak historycznych granic. Odzyskanie samodzielności administracyjnej przez Bieruń dało mu możliwość dynamicznego rozwoju. Pomyślnie zakończyły się starania Bierunia i gmin sąsiednich o utworzenie powiatu ziemskiego. Siedzibę starostwa, które powstało w 1998 r. ulokowano w Bieruniu w 2002 r.

Dwory i folwarki

Dobra rycerskie stanowiły w XV i XVI w. podstawę rozwoju majątków ziemskich – folwarków, które przetrwały, mimo likwidacji pańszczyzny, do I połowy XX w. W XV i XVI w. na terenie wsi powstały folwarki pańszczyźniane (Bieruń, Bijasowice, Ściernie).

Właścicielami dóbr rycerskich była przez kilka stuleci polska szlachta, katolicy i protestanci. Po 1820 r. posiadaczami były także osoby bez tytułu szlacheckiego. Wśród dawnych właścicieli należy wymienić Bijasowskich

i Ścierńskich. Rody te należały do średniego stanu rycerskiego, z biegiem czasu ulegającemu stopniowemu zubożeniu. Świadczył o tym wspomniany w źródłach fakt, iż początkowo w razie wojny byli oni zobowiązani do stawania u boku swego suwerena z kopią, a później już tylko z kuszą. W przypadku miejscowości, stanowiących dobra rycerskie panów średnich majątków, zabudowania dworskie ograniczały się do zamkniętych z reguły w czworobok zabudowań folwarcznych. Składały się one z budynków gospodarczych oraz bardziej lub mniej reprezentacyjnych siedzib właścicieli, domów mieszkalnych zarządców i pracowników dworskich. Tego typu założenia można śledzić na rękopiśmiennych źródłach kartograficznych z połowy XVIII w. W okresach późniejszych rezydencje zamożniejszych właścicieli otoczone były parkiem.

Zabudowania dworskie oraz utrwalone w późniejszej zabudowie układy przestrzenne założeń dworsko-folwarcznych, praktycznie nie przetrwały w żadnej z dawnych wsi. Niewielkie i słabo czytelne ich relikty możemy jedynie zauważyć w Bijasowicach i Bieruniu.

Wieś, Miasto – układy przestrzenne w czasach nowożytnych

Układ przestrzenny Bierunia jest typowym układem dla wszystkich miast lokowanych w okresie średniowiecza w oparciu o prawo niemieckie. Regularny plan miasta z położonym w centrum kwadratowym lub zbliżonym kształtem do kwadratu w swym rzucie rynkiem, pełniącym często funkcję placu targowego, otoczonym domami mieszkańców. Ulice odchodziły od rynku pod kątem prostym. Miasto do pożaru w połowie XIX w. posiadało drewnianą zabudowę. Wyjątek stanowiły wzniesiony w XVIII w. murowany kościół i kilka kamienic. Bieruń od samych początków swej lokacji był miastem otwartym. Nie posiadał murów, wałów miejskich i prowadzących doń bram, choć wg. materiałów

kartograficznych ze wszystkich stron otaczały osadę ciek i wodne – naturalne i sztuczne. Zabudowa koncentrowała się wokół rynku i otaczających go uliczek, a w dalszym planie wokół miasteczka rozmieszczony był pas stodół. Używane potocznie nazwy: Brama Krakowska i Brama Opawska są jedynie określeniem wylotów głównego traktu przecinającego miasto, zlokalizowanych przy dwóch mostach rzecznych.

Miejscowości tworzące obecne miasto Bieruń, poza samym Bieruniem, były osadami niewielkich rozmiarów. Liczyły pierwotnie od kilku do kilkunastu pełnorolnych gospodarstw. Granice terenu zabudowanego wsi wyznaczały drewniane krzyże, kamienie graniczne, a w II połowie XIX w. także kamienne Boże Męki.

Wsie stanowiące własność rycerską (alodialną) bardzo często podlegały działom. Tego typu procesy zaobserwować można od XV w. m.in. na terenie Bijasowic. Zdarzało się, że na jednej wsi „siedziało”, czyli miało swoje działki, nawet kilku rycerzy - szlachciców. W ten sposób miejscowości dzieliły się na części górne, dolne, średnie. Powstawały w nich niewielkie siedziby ziemian oraz folwarki, młyny i przysiółki.

W efekcie struktura przestrzenna poszczególnych jednostek osadniczych, istniejących na terenie Bierunia – średniowiecznych wsi, przetrwała aż do XIX w., mimo ich stopniowego „wchłaniania” przez miasto. Charakteryzują się one skupioną, zwartą zabudową, brakiem licznych przysiółków. Relikty pierwotnych układów przestrzennych są czytelne, mimo rozrostu osad, zmiany charakteru zabudowy i sposobu zagospodarowania działek siedliskowych. Analiza przekazów kartograficznych z XIX w. pozwala na stwierdzenie, że ramy przestrzenne zabudowy, mimo że wyszły poza ustalone przed wiekami obszary, zachowały czytelność ich dawnej odrębności. W wyniku akcji osadniczej, zainicjowanej w XVIII w. przez króla Prus Fryderyka II w celu lepszego

wykorzystania gospodarczego i rozwoju obszarów wiejskich, na obrzeżach własności rycerskich pojawiły się tworzone przez właścicieli dóbr kolonie, folwarki czy leśniczówki, którym towarzyszyły osady leśne.

Podstawy gospodarcze wsi i folwarków

Jedną z podstawowych gałęzi gospodarki stanowiła, co najmniej od XVI w., gospodarka stawowa. Rozwój gospodarki rybnej na ziemi pszczyńskiej na dużą skalę należy datować na koniec XV w. tj. na czasy panowania księcia Kazimierza Cieszyńskiego (1480-1517), który osobiście interesował się rozwojem tej dziedziny gospodarki.

Dzieło księcia Kazimierza kontynuował Jan Turzon. „Złoty wiek” stanowił okres jej znakomitego rozwoju. Stawy, różnej wielkości, tworzone przez sypanie grobli w dolinach rzek i mniejszych cieków: rzeki Gostyni i Mlecznej. W latach 40. XVI w. powstał Wielki Staw Bieruński o powierzchni 533 ha. Otoczony był potężnymi groblami o długości około 1800 m. Został opisany m.in. w dziele Olbrachta Strumieńskiego „O sprawie, sypaniu, wymierzaniu i rybieniu stawów” wydany w Krakowie w 1573 r. Hodowane w nim karpie trafiały głównie na rynek krakowski. Stawowy - specjalny funkcjonariusz pański, zarządzał stawem i kierował gospodarką rybną.

W połowie XVIII w. spadła opłacalność hodowli rybnej w Bieruniu, głównie wskutek utraty krakowskiego rynku zbytu, co doprowadziło do stopniowego osuszania stawów, w tym Wielkiego Stawu. Do dzisiejszych czasów zachowała się mapa z początku XIX w., przedstawiająca Wielki Staw jako wówczas już osuszony.

Poza Wielkim Stawem w Bieruniu istniały ponadto w XVI w.: nad młynem „Staw Rudnik”, pod Jaroszowicami „Staw Jaroszowski” oraz szereg małych stawów, które magistrat wynajmował mieszkańcom miasta. Prowadzono w nich

hodowlę karpia, istniały też na ich skraju młyny wodne oraz folwarki. Część grobli zachowała się do dziś, stanowiąc trwały element krajobrazu miasta.

Wskutek wojny trzydziestoletniej, przeniesienia stolicy z Krakowa do Warszawy oraz rozwijającej się produkcji zboża i roślin okopowych, gospodarka stawowa mocno upadła. Na przełomie XVIII i XIX w. powierzchnia stawów wyraźnie się zmniejszyła. Część z nich przetrwała do dnia dzisiejszego i jest w nich prowadzona gospodarka rybacka z utrzymaniem dominującej roli hodowli karpia.

Na osuszonych stawach powstawały nowe folwarki. Rozwijano na niewielką skalę produkcję mleka, masła i serów oraz produkcję dodatkową, związaną z rolnictwem. W XVIII w. zaprowadzono na terenie ówczesnego powiatu pszczyńskiego hodowlę nieznanej wcześniej odmiany ziemniaków. Ich nadwyżki przetwarzano w gorzelniach. Większe folwarki były ośrodkami postępu rolniczego. Na przełomie XIX i XX w. pojawiły się w nich pierwsze maszyny parowe.

Obszar dzisiejszego Bierunia nie stanowił zamkniętej całości pod względem gospodarczym, własnościowym czy administracyjnym. Wsie należały do różnych właścicieli. Miały bliskie powiązania w obrębie jednej własności. Niektóre związane były z dobrami kopciowickimi, a część z nich była elementem wielkich pszczyńskich dóbr książęcych. Granice dóbr nie były tożsame z obecnymi podziałami administracyjnymi. Szeroko rozumiane różnice kulturowe wśród ludności wynikały z różnej przynależności parafialnej (i dekanalnej), własnościowej oraz administracyjnej.

Okres międzywojenny, działania wojenne 1939 – 1945, dekret PKWN

W II połowie XIX w. zaczęła się budzić na Górnym Śląsku świadomość narodowa. Nie bez znaczenia była tu działalność urodzonego w 1825 r.

w Pielgrzymowicach Karola Miarki, nauczyciela i organisty, ale przede wszystkim działacza społecznego i krzewiciela wiedzy i kultury narodowej na Śląsku. Po zakończeniu I wojny światowej miały miejsce trzy śląskie powstania. W trakcie III powstania, licząca 2173 członków pszczyńska Polska Organizacja Wojskowa Górnego Śląska zdołała opanować prawie cały powiat pszczyński z wyjątkiem Pszczyny i Mikołowa. W wyniku III powstania oraz przeprowadzonego wcześniej plebiscytu, teren obecnego miasta Bierunia znalazł się w granicach Rzeczypospolitej Polskiej.

W okresie międzywojennym dostrzeżono walory krajoznawcze okolicy. Duże znaczenie na turystycznej mapie województwa i kraju miały słynne „Marsze Powstańcze” z Trójkąta Trzech Cesarzy pod Mysłowicami do Trójkąta Trzech Republik pod Olzą (w połowie sierpnia, na pamiątkę wybuchu III powstania śląskiego). Trójkąt Trzech Republik to punkt u ujścia Olzy do Odry (poniżej ówczesnej gminy Olza), w którym łączyły się granice dawnej Czechosłowacji, Niemiec i Polski. Zmierzali do niego co roku weterani powstań śląskich, harcerze oraz chórzyści. Trasa tych marszów obejmowała także powiat pszczyński.

W 1939 r. wojska hitlerowskie zajęły miejscowości wchodzące w skład obecnego miasta Bierunia. W okresie II wojny światowej, wskutek działań frontowych, represji i mordów zginęło kilkaset mieszkańców miasta. Prawie całkowitej zagładzie w Bieruniu uległa społeczność narodowości żydowskiej.

W lutym i marcu 1945 r. na obecnych terenach miasta toczyły się zacięte walki. Zagrożone okrążeniem wojska niemieckie wycofywały się na pozycje obronne w rejon Pawłowice – Żory. Na terenie Bierunia nie poczyniły jednak znacznych szkód. W 1945 r. dobra kopciowickie i pszczyńskie, zgodnie z dekretem PKWN uległy nacjonalizacji i częściowej parcelacji.

Rewolucja przemysłowa, budowlana, oświatowa

W 1811 r. król pruski zniósł poddaństwo osobiste chłopów. Od tego czasu ludność wiejska mogła swobodnie zmieniać miejsce zamieszkania. Likwidacja poddaństwa nie była jednoznaczna z uwłaszczeniem i zniesieniem pańszczyzny. Niezrozumienie edyktu stało się przyczyną wybuchu na Górnym Śląsku w 1811 r. powstania chłopskiego, które na terenie obecnego miasta Bierunia miało spokojny przebieg. Sprawy uwłaszczenia i związane z nim likwidowanie pańszczyzny regulowały odrębne późniejsze edykty. Proces był długotrwały i na obszarze obecnego Bierunia zakończył się około połowy XIX w. Do czasu uwłaszczenia chłopcy byli jedynie dziedzicznymi użytkownikami gospodarstw.

Poprawa sieci komunikacyjnej, zarówno drogowej, jak i kolejowej, stały się bodźcem dla rozwoju miasta. Położenie przy międzynarodowym szlaku, w pobliżu granicy państwowej, było kluczowe dla rozkwitu miasta. Powstał Nowy Bieruń jako nowe lokalne centrum administracyjno - gospodarcze. Kolej umożliwiała podróżowanie w kierunku większych miast, tym samym przyczyniając się do ożywienia rynku pracy, ułatwiała również transport płodów rolnych.

Przełom XIX i XX w. to dla całego Śląska okres rozwoju industrializacji, w Bieruniu powstała wówczas fabryka zapalek tzw. Siarkownia, a w 1871 r. fabryka dynamitu. Wybudowano wodociągi, szkoły i wiele innych elementów infrastruktury społecznej. Nastąpiła wyraźna poprawa poziomu życia mieszkańców, a tym samym intensywny rozwój miasta i wsi, które stopniowo zaczynały się łączyć w jeden organizm. Drewniana zabudowa z dachami krytymi słomą została zastąpiona domami murowanymi z cegły, krytymi dachówką. Miasto po wielkim pożarze w 1847 r. odbudowało się, utrwalając swój pierwotny układ przestrzenny w zabudowie murowanej z cegły. Proces ten postępował stosunkowo szybko i został zakończony w I połowie XX w. „Rewolucja”

budowlana dotyczyła również obiektów użyteczności publicznej. Dokonane przekształcenia budowlane doskonale obrazują historyczne ilustracje rynku bieruńskiego (ilustracja nr. 6-11, nr. 14 na str. 66).



Ilustracja 7. Rynek. Lata 1910-1920. Źródło: Fotopolska.eu



Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-U-177-1

Ilustracja 8. Bieruń Stary. Lata 1918-1936. Fragment rynku z widocznym pomnikiem Powstańców Śląskich. Źródło: NAC.



Ilustracja 9. Rynek rok 1937. Sygnatura NAC 3/131/0/-/171/1.



Ilustracja 10. Rynek w Bieruniu, lata 40-te XX w. [Monografia historyczna Bieruń, wyd. Bieruński Ośrodek Kultury, 2007.



Ilustracja 11. Rynek: widok z wieży kościelnej w 1971 r. Autor zdjęcia: Jerzy Barcik. Źródło: Bieruń.naszemiasto.pl

W latach 60-70 XX w. na wsiach rozwijało się budownictwo indywidualne. Likwidowano ostatnie drewniane domostwa. Pojawiły się piętrowe budynki o charakterze zabudowy podmiejskiej. Znaczny popyt na działki budowlane spowodował rozwój sieci ulic, a tym samym rozwój przestrzenny i rozbudowę poszczególnych dzielnic Bierunia. W latach 70-80. wybudowano pawilony handlowe i inne obiekty z zastosowaniem prefabrykatów, tworzące infrastrukturę miasta. Z myślą o pracownikach KWK „Piaś” czy Fabryki Samochodów Małolitrażowych w Bieruniu powstały też osiedla z tzw. „wielkiej płyty”. Przebudowy dworów i zabudowań folwarcznych doprowadziły w dużej mierze do zatarcia ich cech stylowych.

Gospodarka gminy Bieruń oparta jest o przemysł wydobywczy związany z eksploatacją węgla kamiennego. Ponadto rozwija się przemysł samochodowy, chemiczny i spożywczy oraz przetwórstwo mleczarskie. Na terenie gminy znajduje się ok. 200 gospodarstw rolnych zajmujących się hodowlą trzody chlewnej, uprawą roślin (zboża, kukurydzy, rzepaku), a także produkcją mleka.

Wśród dużych zakładów działających na obszarze Bierunia, wymienić należy następujące firmy:

- Danone Sp. z o.o. – zakład produkcji mleczarsko-spożywczej, jeden z największych w tej branży w Europie (zatrudnia ok. 400 osób),
- NITROERG S. A. - producent materiałów wybuchowych (zatrudnia ok. 600 osób),
- ERG Bieruń–FOLIE Sp. z o.o. – firma produkująca folie polietylenowe: rolnicze, budowlane, opakowaniowe,
- Kompania Węglowa S.A. Kopalnia Węgla Kamiennego „Piaś” – największa kopalnia węgla w Europie, zatrudniająca ok. 6,5 tys. osób z Bierunia i okolic,

- Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska Bieruń – spółdzielnia mleczarska zatrudniająca ok. 70 osób,
- Auto Partner S.A. – producent części samochodowych (zatrudnia ok. 350 osób),
- Johnson Controls International Sp. z o.o. – zakład specjalizujący się w produkcji foteli samochodowych (zatrudnia ok. 500 osób),
- P.P.H.U. Carbud S.A. – firma branży budowniczej zatrudniająca ok. 200 pracowników,
- TSL Unitrans Sp. z o.o. – firma specjalizująca się w sektorze transportowo-spedycyjnym, której oddział w Bieruniu został utworzony w 2006 roku (zatrudnia ok. 120 osób),
- Dantrans – firma z branży spedycyjnej z 60-letnią tradycją (zatrudnia ok. 65 osób),
- Europack-Foils Sp. zo.o. – producent opakowań foliowych (zatrudnia ok. 60 osób),
- Sąsiadujący z miastem Fiat Auto Poland S.A. - jeden z największych europejskich producentów samochodów.

infrastruktura mieszkaniowa

Struktura zabudowy w gminie Bieruń uzależniona jest od charakteru terenu. Gmina Bieruń składa się z dwóch dużych skupisk: Bierunia Starego i Bierunia Nowego oraz dzielnic: Jajosty, Ściernie, Bijasowice i Czarnuchowice.

Największe skupiska mieszkalne to:

- Bieruń Nowy, osiedle przy ulicy Węglowej,
- Bieruń Nowy, osiedle przy ulicy Granitowej,

- Bieroń Nowy, osiedle przy ulicy Chemików ERG,
- Bieroń Stary, osiedle Homera.

Na terenie gminy Bieroń infrastruktura mieszkaniowa różni się wiekiem, powierzchnią zabudowy, technologią wykonania, przeznaczeniem oraz energochłonnością wynikającą z podstawowych parametrów. W gminie Bieroń stosowane technologie zmieniały się wraz z upływem czasu i rozwojem sposobów wykonania materiałów budowlanych oraz wymogów normatywnych. Począwszy od najstarszych budynków, w których zastosowano mury wykonane z cegły oraz kamienia wraz z drewnianymi stropami, kończąc na budynkach najnowocześniejszych, gdzie zastosowano ocieplenie przegród budowlanych materiałami termoizolacyjnymi. Zauważalny jest duży udział budynków mieszkaniowych o złym stanie technicznym i bardzo niskim stopniu termomodernizacji. Większość budynków nie ma instalacji centralnego ogrzewania i zasilanych jest piecami, często o niskiej sprawności energetycznej i wysokiej emisji zanieczyszczeń do powietrza.

Charakterystyczną cechą miasta jest funkcjonowanie dwóch odrębnych skupisk miejskich – historycznego Bierunia Starego oraz Bierunia Nowego, które stanowią najbardziej zurbanizowaną część gminy, gdzie koncentruje się działalność usługowa, handlowa i produkcyjna. Na terenie miasta dominuje zabudowa jednorodzinna (często powiązana z usługami bądź produkcją), na niewielkich obszarach występuje zabudowa wielorodzinna, natomiast na obszarze miejscowości wiejskich przeważa zabudowa jednorodzinna, którą uzupełnia ustępująca zabudowa zagrodowa. Tereny przemysłowe koncentrują się głównie w obrębie Bierunia Nowego (Kopalnia Węgla Kamiennego „Piast”) oraz w zachodniej części miasta przy granicy z Tychami. Na obszarze Bierunia znajdują się tereny inwestycyjne wchodzące w skład Podstrefy Tyskiej należącej do Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Katowicka SSE S.A. została

utworzona w 1996 r. (powołana rozporządzeniem Rady Ministrów), w celu wsparcia i przyspieszenia procesów restrukturyzacyjnych oraz stworzenia nowych miejsc pracy w regionie.

IV. KALENDARIUM

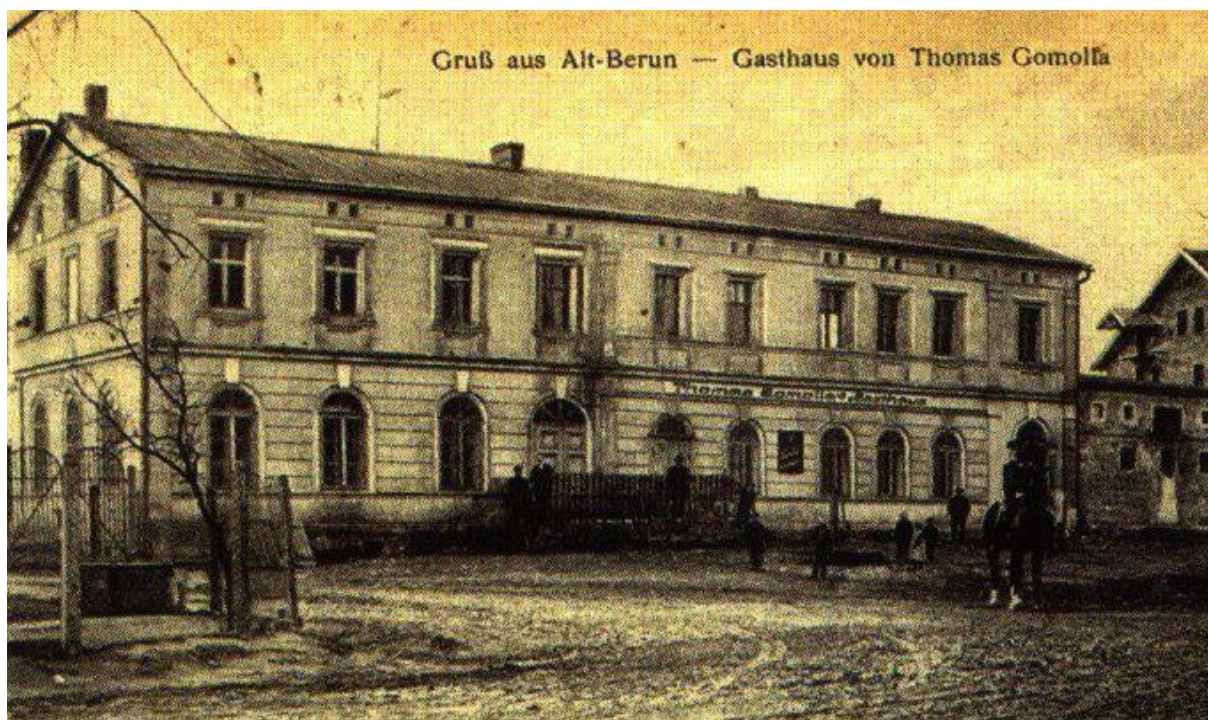
IV.I. Kalendarium zmian przynależności administracyjnej obszaru obecnego miasta Bierunia

- X w. Pogranicze plemienne plemion Wiślan i Golęszyców
- X/XI w. W granicach państwa Pierwszych Piastów jako część małopolski podległą kasztelanowi oświęcimskiemu
- XII/XIII w. Księstwo opolsko – raciborskie
- 1281-1290 Księstwo cieszyńsko – raciborskie
- 1290-1336 Księstwo raciborskie
- 1337-1375 Księstwo opawsko-raciborskie
- 1375-1387 Dobra (włości) księcia Władysława Opolskiego
- 1387-1437 Księstwo raciborsko-karniowskie
- 1437-1466 Księstwo karniowsko-rybnickie
- 1474-1480 Własność książąt ziębickich
- 1480-1517 Własność książąt cieszyńskich
- 1517-1825 Wolne Stanowe Państwo Pszczyńskie
- 1825-1921 Księstwo Pszczyńskie
- Od 1922 Bieruń ponownie w granicach Polski
- 1939 – 1945 Bieruń wcielony do Niemiec
- 1945 – 1954 Wiejska gmina Bieruń Nowy
- 1973 – 1975 Siedziba gminy wiejskiej Bieruń Stary

- 1975 – 1991 Dzielnica Tychów
- Od 1991 – Samodzielne miasto pod nazwą Bieruń wraz z Bieruniem Nowym, Bijasowicami, Czarnuchowicami i Jajostami
- Od 1998 – Bieruń w powiecie tyskim z siedzibą w Tychach
- 02.04.1999 – Przeniesienie siedziby powiatu tyskiego do Bierunia
- 01. 2002 – Powiat tyski funkcjonuje pod nazwą bieruńsko – lędziński
- 2016 – Utworzenie Parku Kulturowego dla Obszaru Staromiejskiego w Bieruniu Starym oraz Obszaru Grobli w Bieruniu Starym

Bieruń otrzymał prawa miejskie w 1387 r., utracił je w 1743 r., odzyskał w 1865 r. (jako Alt Berun – Stary Bieruń), w latach 1975-1991 był dzielnicą Tychów, a od 1991 r. jest samodzielnym miastem. Po II wojnie światowej Bieruń był siedzibą gminy, której podlegały cztery sołectwa: Bijasowice, Czarnuchowice, Nowy Bieruń i Ściernie. Ze względu na zmienność nazw i granic obecnego Bierunia na przestrzeni dziejów, kalendarium opracowano dla każdej historycznej jednostki osadniczej oddzielnie. Dla samego Bierunia wyodrębniono okresy, w których zmieniał swą nazwę na Bieruń Stary (koniec XIX w.), by ponownie powrócić do nazwy pierwotnej (koniec XX w.).

W dalszej części tego opracowania zostanie przedstawione szczegółowe kalendarium. W tym miejscu jako ciekawostkę warto przedstawić dwie fotografie ukazujące ten sam budynek, w tym samym ujęciu kadrowym, w różnych przedziałach czasowych. Ilustracje nr. 12 i nr. 13. ukazują dawny budynek restauracji Gomoli oraz ten sam budynek we współczesnym kształcie.



Ilustracja 12. Pocztówka - ul. Krakowska, dawna restauracja Gomoli [album Bieruń 2011; wyd. Prasa i Książka, Katowice 2011.



Ilustracja 13. Bieruń Stary. Przebudowany budynek dawnej restauracji Gomoli. Obecnie restauracja „Stylowa”. Pl. św. Walentego 2.

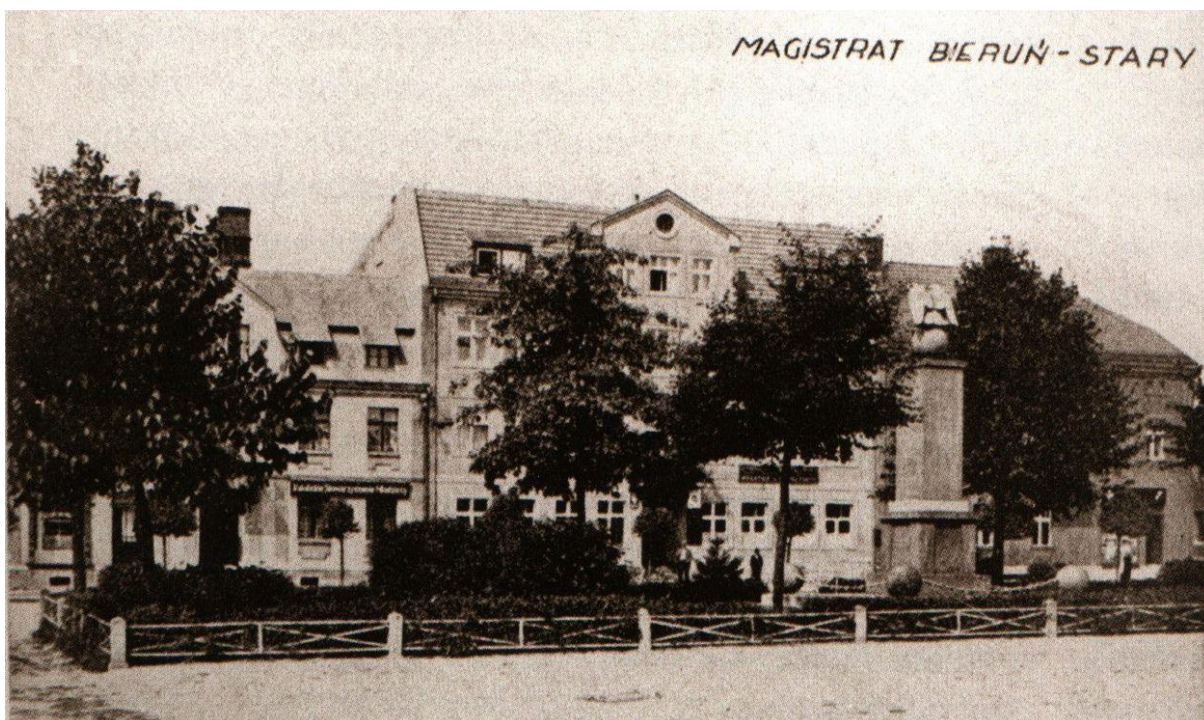
IV.II. Bieruń

- II w. W okolicy obecnego Bierunia istnieje osada która, jak można sądzić, na Mapie Klaudiusza Ptolemeusza została odwzorowana jako *Leucaristus*
- X/XI w. Na terenie obecnego Bierunia, przy przeprawie przez rzekę, znajduje się niewielki gródek
- 1292 Książę Henryk zatwierdza prawo własności klasztoru lubuskiego do przyrodowej osady
- 1295 Komesem niewielkiego gródka w Bieruniu jest Urban
- 1376 Pierwsza wzmianka o istnieniu miasta
Książę opawsko-raciborski Jan II Żelazny z dynastii Przemyślidów przekazuje Cussowiczowi wójtostwo w Bieruniu. Istnieje osada ze zniszczonym gródkiem, młynem i trzema stawami. Źródła wymieniają nazwę w brzmieniu *de Beruna*
- 1387 Ustanowienie dziedzicznego wójtostwa kopiecznego. Wolny wójt bieruński zostaje zobowiązany do służby konnej z kuszą. Nazwa miejscowości wymieniona w brzmieniu *Berun*
- 1 poł. XV w. Budowa kościoła p.w. św. Bartłomieja w Bieruniu pod patronatem księżnej Heleny, której wiano stanowiła ziemia pszczyńska
- 13.11.1441 Kościół p.w. św. Bartłomieja w Bieruniu jest kościołem filialnym parafii w Łędzinach. Nazwa miejscowości zostaje wymieniona w brzmieniu Bieroyń
- 1448 Wdowa Helena księżna na Pszczynie zaświadcza, że „Janak odstępuje wójtostwo bieruńskiej córce Ofce i jej mężowi Mikołajowi”.
- 20.09.1515 Król niemiecki i czeski Ferdynand I Habsburg nadaje Bieruniowi przywilej targowy
- 1450 Kościół p.w. św. Bartłomieja Apostoła zostaje wymieniony w *Liber Beneficiorum*
- 30.09.1500 Bracia Jan i Jakub Urbanowscy sprzedają dziedziczne wójtostwo bieruńskie Mateuszowi ze Sławkowa i jego synowi Maciejowi za 106 złotych

- 1517 Bieruń staje się częścią, zatwierdzonego dokumentem króla czeskiego Ferdynanda I, Wolnego Pszczyńskiego Państwa Stanowego
- 4.10.1525 Wolny Pan na Pszczynie Jan Turzo darowuje mieszczanom bieruńskim browar, z którego dochód ma być przeznaczony na rozwój miasta. Następuje rozwój gospodarki rybnej na terenie miasta
- 1532 Budowa wielkiego Stawu Bieruńskiego. W sypaniu grobli bierze udział ludność całego państwa stanowego
- 1536 Rozbudowa stawów. Wielki Staw Bieruński mieści 500 kop ryb i nadal jest rozbudowywany. Wójt jest zobowiązany do służby na wezwanie pieszo z mieczem i tarczą. W mieście mieszka około 180 osób
- 1545 W Bieruniu istnieje poświadczony w dokumentach samorząd miejski. Ferdynand I Habsburg na prośbę Pana Pszczyńskiego Jana Turzo zatwierdza „burmistrzowi, rajcom i całej gminie” prawo do dwóch ośmiodniowych jarmarków rocznie (w maju i sierpniu) oraz jednego targu tygodniowo (w poniedziałki)
- 1547 Jan Turzo nadaje miastu ordynację, w której określa ustrój miasta
- 1548 Wójtem bieruńskim jest Andrzej
- Poł. XVI w. Miasto liczy 500 mieszkańców
- 1564 Stanisław Promnitz potwierdza przywileje cechu piekarzy
- 1572 W mieście mieszka 280 osób oraz 34 obywateli łanowych i 19 zagrodników podmiejskich
- 1578 Kościół p.w. św. Bartłomieja Apostoła przechodzi w ręce protestantów na mocy prawa *cuius regio eius religio*
- 1587 Pożar miasta
- 1596 Powstaje samodzielna parafia luterańska w Bieruniu
- 1598 Budowa lub przeniesienie z Pszczyny drewnianego kościoła p.w. św. Walentego
- k. XVI w. Pierwsze wzmianki o istnieniu folwarku Solec
- 1603 Na mapie Abrahama Orteliusa znajduje się miejscowość *Bierun*
- 1607 Pożar miasta

XVII w.	W mieście istnieją drewniane chodniki, zapewne wprowadzone w czasie odbudowy po wielkim pożarze
1634	Kościół p.w. św. Bartłomieja przechodzi ponownie w ręce katolików
1645	Erygowanie katolickiej parafii p.w. św. Bartłomieja Apostoła w Bieruniu
1648	Promnitzowie w celu ożywienia gospodarczego miasta, sprowadzają do Bierunia Żydów, którym wynajmują swoje karczmy
21.07.1677	Wielki pożar, który niszczy większość zabudowy miasta, w tym stary drewniany kościół p.w. św. Bartłomieja Apostoła
1680	Odbudowa drewnianego ratusza miejskiego
22.12.1680	Poświęcenie odbudowanego ze zgliszcz kościoła p.w. św. Bartłomieja Apostoła
1686	Na mapie Hindenberga pokazany jest układ urbanistyczny miasta z centralnym kwadratowym rynkiem
1725-1726	Remont kościoła p.w. św. Walentego
1731	Osuszenie Wielkiego Stawu Bieruńskiego
1743	Miasto wchodzi w granice państwa pruskiego
Ok. 1750	Powstaje Żydowska Gmina Wyznaniowa, przy której działa cheder (elementarna żydowska szkoła religijna)
1765	Nowa ordynacja dla miast likwiduje niektóre organy i uprawnienia miejskie w Bieruniu, nadając mu status osady targowej
1768	Budowa murowanego kościoła, który stopniowo zastępuje stary drewniany
1776	Remont kościoła p.w. św. Walentego. Powstaje kamienna podmurówka kościoła
20.10.1776	Poświęcenie nowego murowanego kościoła parafialnego p.w. św. Bartłomieja Apostoła
1778	Założenie cmentarza żydowskiego
k. XVIII w.	Grobla Wielkiego Stawu Bieruńskiego zostaje przerwana, woda zalewa miasto

1812	W mieście istnieje bożnica i kirkut. Budowa murowanej synagogi
1824	Budowa drogi z Wrocławia do Krakowa, przy której powstaje kolonia Wrocławska
1825	W mieście mieszka 90 obywateli pochodzenia żydowskiego
1827	Zostaje sporządzony plan miasta. Pierzeje rynkowe tworzą ściany szczytowe wolno stojących budynków drewnianych. Domy bezpośrednio do siebie przylegające, to budynki murowane. Stojący na środku rynku Ratusz ma od strony południowej podcienia
1.12.1827	Otwarcie przebiegającej przez miasto nowoczesnej, utwardzonej, międzynarodowej drogi Kraków – Wrocław
XIX w.	Osuszenie Wielkiego Stawu Bieruńskiego
Poł. XIX w.	Powiększenie kirkutu
1833	Dobudowa do kościoła p.w. św. Bartłomieja kaplicy bocznej p.w. św. Barbary, ufundowanej przez burmistrza Józefa Niesyto
1840	W mieście mieszka 103 obywateli pochodzenia żydowskiego
9.06.1845	Wielki pożar miasta. Zniszczeniu ulega m.in. kościół p.w. św. Bartłomieja, drewniany ratusz miejski, 158 domów, 130 stajni, 174 stodoły
1845	Dobudowa przedsionka do kościoła p.w. św. Walentego
1847	Wielki pożar miasta W kościele p.w. św. Walentego powstaje nowa kamienna posadzka
Poł. XIX w.	Zaczyna wchodzić w użycie nazwa Stary Bieruń. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego wymienia nazwę miejscowości w brzmieniu „ <i>Bieruń</i> ” oraz zgermanizowaną wersję <i>Berun</i>
14.06.1851	Przystąpienie do budowy kolejnego kościoła p.w. św. Bartłomieja według projektu Królewskiego Inspektora Budowlanego Józefa Linke z Raciborza
1863	Otwarcie międzynarodowego połączenia kolejowego z Oświęcimiem
23.01.1865	Odzyskanie praw miejskich. Miasto używa nazwy Stary Bieruń



Ilustracja 14. Ratusz i rynek w Bieruniu, lata 30-te XX wieku [Monografia historyczna Bieruń, wyd. Bieruński Ośrodek Kultury, 2007.

IV.III. Bieruń Stary (dawna nazwa: Alt Berun)

1870	Ostateczne włączenie w jurysdykcję i granice miasta Bierunia przysiółka Kopiec – średniowiecznego reliktu ustrojowego
1871	Firma Gutmann i Sp. z Bytomia buduje fabrykę dynamitu
XIX/XX	Powstaje fabryka zapalek, tzw. „Siarkownia”
1913	Rozpoczyna działalność gazownia miejska, powstaje gazowe oświetlenie uliczne
1922	Miasto w granicach państwa polskiego
1923	Włączenie do obszaru miasta terenów „wójtostwa kipiecznego”, stanowiącego od czasów średniowiecza enklawę na terenach miejskich
1929	Remont kościoła p.w. św. Walentego
14.10.1929	Kościół p.w. św. Walentego zostaje urzędowo uznany za zabytek

1933 – 1935	Budowa nowego ratusza
1934	Przebudowa ulicy Krakowskiej
1935	Powstają wodociągi miejskie
1936	Budowa nowej szkoły
1939	Obszar miasta obejmuje 2314 ha.
1942	Remont kościoła p.w. św. Walentego
1945	Bieruń liczy ok. 5000 mieszkańców
1954	Włączenie do Bierunia Starego wsi Jajosty
1972	Pożar kościoła p.w. św. Walentego
1975	Bieruń traci samodzielność administracyjną i zostaje wcielony do miasta Tychy
2.04.1991	Odzyskanie samodzielności administracyjnej
Lata 90-te	Uporządkowanie kirkutu
2005	Nowa aranżacja Rynku jako nowoczesnej przestrzeni publicznej

IV.IV. Bieruń Nowy

1824	Budowa międzynarodowej szosy Wrocław – Kraków. Przy skrzyżowaniu z drogą Bytom – Oświęcim w Zabrzegu (Solcu) powstaje nowa kolonia. Budowa gmachu nowego królewsko- pruskiego urzędu celnego, remizy towarowej, faktorii solnej, gospody, szkoły. W osadzie jest siedziba Głównego Urzędu Pocztowego
1833	Nowa osada otrzymuje nazwę Nowy Bieruń
1850	Ustanowienie Delegatury Sądu Powiatowego z prawem sądenia przestępstw kryminalnych
1853 - 1858	Budowa linii kolejowej, łączącej Śląsk pruski ze Śląskiem austriackim, biegnącej przez Bieruń Nowy

1859	Oddanie do użytku dworca kolejowego Bieruń Nowy
1860	Osadę zamieszkuje 426 osób. Większość gruntów należy do hrabiego Arco z Kopciowic
1861	Najemcą restauracji w budynku dworca kolejowego zostaje kupiec Christoph Watter
1870	Bieruń Nowy zostaje samodzielną gminą
1894	Powstanie kopalni węgla kamiennego „Weege”, która funkcjonuje 2 lata
XIX/XX w.	Przejęcie zakładu przez Spółkę Georg von Giesche's Erben i rozbudowa fabryki dynamitu
1910	Budowa przez społeczność protestancką kościoła
1911	Fabryka dynamitu zatrudnia 50 robotników
21.06.1922	Kościół protestancki zostaje wykupiony przez katolików za 200 tys. marek niemieckich
29.07.1925	Erygowanie parafii w Bieruniu Nowym p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa. Rozbudowa dawnego kościoła ewangelickiego
1930	Włączenie do Bierunia Nowego Czarnuchowic
1939	Do Bierunia Nowego zostają włączone Bijasowice
1945	Folwark Bijasowicki zostaje przymusowo rozparcelowany
1945-1954	Istnieje miejska gmina Bieruń Nowy
1948	Rozbudowa kościoła p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa
1971	Rozpoczęcie budowy KWK „Piast”
1973	Bieruń Nowy zostaje włączony do gminy Bieruń Stary
13.01.1985	Erygowanie parafii p.w. św. Barbary
1991	Bieruń Nowy zostaje połączony z Bieruniem Starym w jeden organizm miejski o nazwie Bieruń

1997 Budowa kościoła p.w. św. Barbary

IV.V. Bijasowice (dawne nazwy: Biasowice, Biassowitz)

- 24.07.1360 Pierwsza wzmianka o istnieniu wsi. Jan II książę raciborski nadaje wieś Sądкови (Sandkowi) z Bijasowic. Właścicielem jest wówczas Adam Bes (Bies)
- 1467 Właścicielem jest Bartłomiej z Bijasowic pochodzący z rodu Bes
- 1473 Wieś należy do Grzegorza Bijasowskiego zwanego również Ścierńskim
- 1522 Stanisław Bijasowski sprzedaje swój dział w Bijasowicach bratu Jerzemu
- 1536 Bijasowice są wsią rycerską, a jej właścicielem jest Jerzy Ścierński (Bijasowski)
- 1566 Właścicielem jest Jerzy Ścierński
- 1572 Wieś należy do Stanisława Ścieńskiego na Bijasowicach
- 1587 Wieś, w odwecie za popieranie Maksymiliana Habsburga w elekcji na króla polskiego, zostaje doszczętnie zniszczona przez polskich kozaków. Stanisław Ścierński zostaje uwięziony na zamku w Oświęcimiu
- 1594 Bijasowice zostają sprzedane szlachcicowi Walentemu Kozłowskiemu
- 1597 Kozłowski odsprzedaje wieś Abrahamowi Promnitzowi. Folwark bijasowicki staje się częścią dóbr kamery pszczyńskiej. Abraham Promnitz zakłada wielki skład soli wielickiej
- 1629 Wieś ma wolnego sołtysa, którym jest Adam Losoń. We wsi mieszkają: karczmarz, młynarz oraz 4 siodłaków, 7 zagrodników i 16 chałupników. Przy przeprawie przez Wisłę pobierane jest cło
- 1640 W ramach akcji osiedleńczej po wojnie 30-letniej powstaje na karczowisku przysiółek Kopań, na którym zostają osadzeni małorolni i bezrolni.

Ok. 1650	W przysiółku Kopań funkcjonuje młyn, pełniący również rolę zajazdu
1718	Wieś ma wolnego sołtysa, karczmarza i młynarza. Mieszka w niej 18 zagrodników oraz 26 chałupników
1731	W Kopani funkcjonuje poza młynem położona nad stawem karczma zajezdna
1783	Wieś liczy 117 mieszkańców
1860	Obszar dominialny obejmuje 1738 mórg roli łąk i stawów, a obszar wiejski 448 mórg, na których mieszka 20 zagrodników i 30 chałupników
1861	Majątek bijasowski obejmuje: grunty folwarczne oraz grunty z tzw. folwarku stawowego (na obszarze wcześniej osuszonego Wielkiego Stawu Bieruńskiego), leśniczówkę pod Cieleńcińcem i owczarnię pod lasem
II poł. XIX w.	Powstaje dwór i folwark w Bijasowicach
1857	Powstaje szkoła gminna
1874	Utworzenie gminy w Bijasowicach
1939	Bijasowice zostają włączone do gminy Bieruń Nowy

IV.VI. Czarnuchowice

Poł. XV w.	Książę rybnicki Wacław odbiera siłą wieś rycerzowi Wańce i wciela do swoich dóbr
1472	Wieś wymieniona w <i>liber beneficiorum</i> jako należąca do księcia pszczyńskiego Król węgierski Maciej Korwin po zdobyciu Pszczyny zwraca wieś spadkobiercom Wańki – braciom Jerzemu, Mikołajowi i Jakubowi Pierożek z Brzezia
1550	Czarnuchowice są własnością Skiedzińskich
1628	Wieś przechodzi w ręce Kopieckich

1780	We wsi jest folwark dominialny oraz 5 gospodarstw siodłających i cztery mniejsze – zagrodnicze. W osadzie zamieszkuje 26 osób
1861	Wieś liczy 131 mieszkańców, posiada 24 domy i 40 zabudowań gospodarczych
1875	Powstanie cegielni
1932	Czarnuchowice zostają włączone do Bierunia Nowego

IV.VII. Jajosty (dawna nazwa: Jajost)

1586	Najstarsza wzmianka o istnieniu osady, która jest wymieniana jako „nowopowstała”. W osadzie mieszka 4 zagrodników
Ok.1600	Turzonowie zakładają wieś na prawie niemieckim. Zasadźca ma na imię August i stąd prawdopodobnie nazwa Jajost,
1629	W urbarzu jest mowa o Jajostach jako wsi, gdzie osadzono zagrodników „wydzielonych z Bijasowic”. Wieś ma swojego wójta i mieszka w niej 3 zagrodników i 1 chałupnik
1848	We wsi mieszka 4 zagrodników i 10 chałupników
1954	Wieś zostaje włączona do Bierunia Starego

IV.VIII. Kopań

XVII w.	Budowa Grobli Kopańskiej dla ochrony terenów rolnych przed wodami historycznego stawu Kopań
---------	---------------------------------------------------------------------------------------------

IV.IX. Porąbek

1517	Pierwsza wzmianka - nazwa wsi zostaje wymieniona w dokumencie sprzedaży Księstwa Pszczyńskiego w pisowni czeskiej <i>wes Porubka</i> W urbarzu wieś jest nazywana „pustą wsią” tzn. zniszczoną i niezamieszkałą
Poł. XVI w.	Stopniowa odbudowa wsi
1575	Porąbek należy do właścicieli Kopciowic
1770	W Porąbku istnieje folwark i jest zamieszkiwany przez 28 osób
Ok. 1830	Wieś należy do hrabiny Anny von Arco. Powstaje osada, która zostaje

nazwana Bessdorf (Boesdorf)

- 1855 Wieś jest zamieszkiwana przez 140 osób
- 1864 Porąbek posiada 192 morgi roli, 15 morgów łąk, 8 morgów pastwisk, 6 koni i 38 krów. Jest w nim karczma. W Porąbku mieszka 1 kupiec i dwóch krawców. Wieś nazywana też jest Kolonią Porębską lub Kolonią Leśna
- 1894 Porąbek wraz Kolonią Porębską, folwarkiem Solec oraz Cielęcíncem zostaje włączony do obszaru dworskiego w Kopciowicach
- Pocz. XIX w. Porąbek staje się częścią Bijasowic.

IV.X. Ściernie

- 1272 Pierwsza wzmianka o istnieniu wsi
- XVI w. Grunty wsi są wielokrotnie zalewane przez wody Wielkiego Stawu Bieruńskiego.
- 1539 Właścicielem jest Jakuszek Ścierński
- 1593 Wieś stanowi własność Sułkowskiego
- 1718 W Ścierniach mieszka 6 siodłaków, 10 zagrodników i 14 chałupników, jest 1 karczma
- 1783 W Ścierniach zamieszkuje 70 osób, 3 siodłaków i 13 zagrodników. We wsi znajdują się folwark i owczarnia. Wieś należy do panów na Kopciowicach i stamtąd jest administrowana
- 1860 W obszarze dominialnym funkcjonuje kamieniołom i piec do wypalania wapna
- 1864 Wieś należy do parafii starobieruńskiej.

IV.XI. Zabrzeg

- 21.02.1517 Wieś zostaje wymieniona w dokumencie sprzedaży księstwa pszczyńskiego Aleksemu Turzo
- 4.05.1532 Stara karczma stojąca obok mostu na Wiśle zostaje sprzedana Jakubowi Płocicy
- 1536 Poza karczmą we wsi są 3 gospodarstwa

9.12.1538	Wieś zostaje przekazana rycerzowi Janowi Ścierńskiemu jako odszkodowanie za zalanie gruntów przez wody Wielkiego Stawu Bieruńskiego
1780	Wieś liczy 4 gospodarstwa kmiece i 4 gospodarstwa zagrodnicze zamieszkiwane przez 44 osoby. We wsi funkcjonuje karczma, na moście na Wiśle pobierane jest myto
1812	Utworzenie stacji pocztowej
Pocz. XX w.	W majątku funkcjonuje mały parowy zakład produkcji włókien oraz fabryka papy dachowej firmy Landu i Schaertke
1830	Na gruntach Zabrzega powstaje nowa osada - późniejszy Bieruń Nowy
1840	We wsi znajdują się 24 domy
1861	We wsi funkcjonuje folwark należący do właściciela Kopciowic majora von Gräve
1870	Zabrzeg zostaje wcielony do Bierunia Nowego

V. ANALIZA PLANÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Zagospodarowanie i układ przestrzenny terenu odpowiada zasadom kształtowania polityki przestrzennej gminy. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP) to rodzaj aktu prawnego, który obowiązuje wyłącznie na obszarze działania rady gminy, która go wydała. MPZP jest dokumentem, który zgodnie z ustawą z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, musi mieć każda gmina w Polsce. Przyjmowany jest w formie uchwały, która składa się z dwóch części: tekstowej i rysunkowej. Forma tekstowa jest dokładnym opisem planu, w którym określa się przeznaczenie konkretnego terenu, warunki jego zagospodarowania, rodzaj zabudowy i rozmieszczenie inwestycji celu publicznego. Plan miejscowy jest aktem wnikliwym i szczegółowo opisującym zasady gospodarowania przestrzenią na danym obszarze. Na jego podstawie wydawane są decyzje administracyjne.

13

Istota planu miejscowego:

- jakie są zasady gospodarowania na konkretnych obszarach;
- jakie jest przeznaczenie terenów;
- na jakich zasadach chroniony jest i kształtowany układ przestrzenny;
- jakie są zasady ochrony przyrody, dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej (ochrona środowiska, zabytków, pomników, miejsc pamięci czy założeń krajobrazowych o wysokiej wartości estetycznej);
- jakie są wymagania dotyczące kształtowania przestrzeni publicznych, czyli miejsc szczególnie ważnych dla wszystkich mieszkańców, które sprzyjają nawiązywaniu kontaktów społecznych;
- jakie są wytyczne dotyczące kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (jakie mogą być gabaryty budynków na wyznaczonym obszarze, jak blisko siebie mogą stać kolejne budynki, jaka jest intensywność zabudowy, jakie są dominanty wysokościowe);
- w jaki sposób mogą być zagospodarowane tereny o szczególnej ochronie (np. te, narażone na ryzyko powodzi lub osunąć ziemi);
- na jakich zasadach można łączyć i dzielić nieruchomości objęte planem miejscowym;
- gdzie obowiązuje zakaz zabudowy, a gdzie są znaczne ograniczenia;
- jak będzie modernizowana czy rozbudowywana infrastruktura techniczna i systemy komunikacji (czyli m.in. któredy będą prowadzone nowe trasy, które drogi będą przebudowywane, gdzie będzie budowana oczyszczalnia ścieków);
- w jaki sposób i na jaki czas można tymczasowo użytkować konkretny teren.

Zgodnie z art. 15, ust. 2 pkt. 5 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w planie miejscowym określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr

kultury współczesnej. Projekt planu, zgodnie z ww. ustawą musi zostać uzgodniony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Na obszarze gminy Bieruń obowiązuje 61 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Plany określają obowiązkowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W planach zostały ustalone formy ochrony dla obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz dla stanowisk archeologicznych. Zostały ustalone także strefy ochrony konserwatorskiej: pełna (ściśła) strefa ochrony konserwatorskiej, pośrednia strefa ochrony konserwatorskiej, (z jej dominantami) i charakterystycznych jej fragmentów (z wyznaczonych miejsc i punktów widokowych oraz odcinków tras komunikacyjnych), strefa obserwacji archeologicznej oraz strefa obejmująca obszar o domniemanej, na podstawie badań lub innych wskazówek, zawartości reliktyw archeologicznych, które to obszary powinny być zastrzeżone jako tereny obserwacji archeologicznej. Przedstawiona poniżej tabela przedstawia spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy Bieruń.

WYKAZ MIEJSCOWYCH PLANÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Lp.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	NR UCHWAŁY / DATA UCHWALENIA		DZ. URZ. NR	POWIERZCHNIA [ha]	UWAGI
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1.	Zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego m. Bierunia	11 marca 1997r. / II/3/97		Dz. Urz. Woj. Katowickiego Nr 18, poz.124, 5.06.1997r.	3,24	
2.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Bieruńskiego Centrum Administracji i Komeracji w Ścierniach	2 września 1997r. / VI/3/97		Dz. Urz. Woj. Katowickiego Nr 31, poz.227, 30.11.1997r.	47,91	Obowiązuje w części
3.	Zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego m. Bierunia	27 maja 1999r. / VI/3/99		Dz. Urz. Woj. Śląskiego Nr 35, poz.1053, 20.08.99r.	67,64	
4.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu „Górki Soleckiej” w Bieruniu Nowym	25 stycznia 2000r. / I/6/2000		Dz. Urz. Woj. Śląskiego Nr 13, poz. 154 31 marca 2000r.	20,50	
5.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w rejonie ul. Kościelnej, Warszawskiej i Węglowej	30 kwietnia 2002r. / IV/5/2002		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 31 maja 2002r. Nr 37 poz. 1325	18,1	Zmiana planu z: 26.07.2007r.– uchwała Nr VII/1/2007 - Dz. Urz. Woj. Śl. z 2007r., Nr 178, poz. 3287
6.	Zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Bierunia dla obszarów: Zmiana nr 1 – przy ul. Świerczyńskiej, nr 2 – w rejonie toru prób „Fiata Auto Poland”, nr 3 – przy ul. Turyńskiej, nr 4 – przy ul. Chemików w rejonie ZTS „Erg –Bieruń”, nr 5 – w	12 grudnia 2002r. / X/10/2002		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z dnia 25 luty 2003r. Nr 9, poz. 326	44,9	Obowiązuje w części

Lp.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	NR UCHWAŁY / DATA UCHWALENIA		DZ. URZ. NR	POWIERZCHNIA [ha]	UWAGI
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	rejonie ul. Łysinowej i linii kolejowej relacji Tychy – Łędziny, nr 6 – przy ul. Bojszowskiej, nr 7 – przy ul. Turystycznej, nr 9 – przy ul. Dolomitowej, nr 10 – przy ul. Bogusławskiego, nr 11 – przy ul. Majowej, nr 13 – przy ul. Zabrzeg					
7.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w rejonie ul. Bojszowskiej, Gołysowej i Kolejowej	29 maja 2003r. / V/4/2003		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z dnia 30 czerwca 2003r., Nr 54, poz. 1669	40,12	Obowiązuje w części
8.	Zmiany miejscowego planu szczegółowego zagospodarowania przestrzennego centralnego obszaru miejscowości Bieruń Stary	29 maja 2003r. / V/5/2003		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z dnia 30 czerwca 2003r. Nr 54, poz. 1670	31,43	
9.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w rejonie ul. Świerczyńskiej i Domy Polne	27 listopada 2003r. / XI/10/2003		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z dnia 11 lutego 2004r. Nr 8, poz. 299	20,14	
10.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w rejonie ul. Marcina i Łysinowej w Bieruniu Starym	27 listopada 2003r. / XI/11/2003		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z dnia 11 lutego 2004r. Nr 8, poz. 300	30,29	
11.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w rejonie ulic Warszawskiej i Zarzyny w Bieruniu	22 stycznia 2004r./ II/4/2004		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z dnia 7 czerwca 2004r. Nr 49, poz. 1528	35,82	
12.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w rejonie ul. Licealnej, Słowackiego, Kopcowej i rzeki Mlecznej w Bieruniu	31 maja 2005r. / VI/1/2005		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 14 lipca 2005r., Nr 85, poz. 2330	8,84	

Lp.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	NR UCHWAŁY / DATA UCHWALENIA		DZ. URZ. NR	POWIERZCHNIA [ha]	UWAGI
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
13.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w rejonie ul. Łysinowej i Polnej w Bieruniu	31 maja 2005r. / VI/2/2005		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 14 lipca 2005r., Nr 85, poz. 2331	18,66	
14.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w rejonie ul. Borowinowej	28 lipca 2005r. / VIII/7/2005		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 22 sierpnia 2005r., Nr 101, poz. 2733	ok. 9	Obowiązuje w części
15.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w rejonie ul. Świerczyńska	28 lipca 2005r. / VIII/9/2005		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 22.08.2005r., Nr 101, poz. 2735	4,66	
16.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w Ścierniach	23 lutego 2006r. / II/1/2006		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 04.04.2006r., Nr 41, poz. 1176	50,00	
17.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w rejonie ul. Bijasowickiej i ul. Lipcowej w Bieruniu	30 marca 2006r. / III/1/2006		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 9 maja 2006r., Nr 54, poz. 1510	30,82	
18.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego pomiędzy ulicami Kopcową, Słowackiego, Licealną, rzeką Mleczną, ul. Wylotową oraz Potokiem Stawowym	29 maja 2007 r. / V/2/2007		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2007r., Nr 127, poz. 2498	40,00	
19.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w rejonie ul. Wita i ul. Chemików	29 maja 2007 r. / V/3/2007		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2007r., Nr 127, poz. 2499	ok. 7	Obowiązuje w części

Lp.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	NR UCHWAŁY / DATA UCHWALENIA		DZ. URZ. NR	POWIERZCHNIA [ha]	UWAGI
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
20.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w rejonie ul. Warszawskiej, Węglowej i ul. Mieszka I	29 maja 2007 r. / V/4/2007		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2007r., Nr 127, poz. 2500	39,84	Obowiązuje w części
21.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego pomiędzy linią kolejową, Potokiem Goławieckim, ul. Wawelską i ul. Bohaterów Westerplatte	29 maja 2007 r. / V/5/2007		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2007r., Nr 127, poz. 2501	28,76	W trakcie zmiany
22.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w rejonie ul. Chemików, ul. Sowińskiego, ul. Solskiego	28 lutego 2008 r. / II/1/2008		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2008r., Nr 81, poz. 1741	23,5	Obowiązuje w części
23.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w rejonie ul. Bojszowskiej	29 maja 2008 r. / V/1/2008		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2008r., Nr 140, poz. 2695		Nieaktualny - 1.KDZ – TURYSTY-CZNA OBOWIĄZUJE
24.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w rejonie ul. Borowinowej	29 maja 2008 r. / V/2/2008		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2008r., Nr 140, poz. 2696	10,36	
25.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w rejonie ul. Peryferyjnej i ul. Dębowej	31 lipiec 2008 r. / VIII/1/2008		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2008r. Nr 167, poz. 3109	30,27	Obowiązuje w części
26.	Mpzp pomiędzy linią kolejową, ulicami Boh. Westerplatte, Wawelską, Równoległą i Mielęckiego	26 luty 2009 r. / II/4/2009		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2009r. Nr 62, poz. 1374	60,32	

Lp.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	NR UCHWAŁY / DATA UCHWALENIA		DZ. URZ. NR	POWIERZCHNIA [ha]	UWAGI
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	z włączeniem terenu położonego wzdłuż ul. Przecznicza					
27.	Mpzp pomiędzy ul. Wawelską, linią kolejową, rzeką Wisłą i ul. Warszawską	26 luty 2009 r. / II/5/2009		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2009r. Nr 62, poz. 1375	32,27	
28.	Mpzp terenu położonego pomiędzy ulicami Marcina, Łysinową, linią kolejową relacji Tychy-Lędziny, rzeką Mleczną i ul. Oświęcimską	26 luty 2009 r. / II/6/2009		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2009r. Nr 62, poz. 1376	28,34	W trakcie zmiany
29.	Zmiana mpzp terenu położonego w rejonie ul. Turyńskiej (Promont)	26 luty 2009 r. / II/7/2009		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2009r. Nr 62, poz. 1377	19,6	
30.	Mpzp terenu położonego w rejonie ul. Okrężnej i ul. Szybowej	28 stycznia 2010r. / I/2/2010		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2010r. Nr 55, poz. 851	6,68	
31.	Mpzp terenu położonego w rejonie ulic: Oświęcimskiej, Homera i Mlecznej w Bieruniu	28 kwietnia 2011r. / VI/2/2011		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2011r. Nr 145, poz. 2695	36,25	
32.	Mpzp terenu położonego w rejonie ulic: Warszawskiej, Piaskowcowej i Bazaltowej w Bieruniu	28 kwietnia 2011r. / VI/3/2011		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2011r. Nr 145, poz. 2696	31,55	Obowiązuje w części
33.	Mpzp terenu w rejonie ulic: Łysinowej, Polnej i Świerczyńskiej oraz zbiornika Łysina	28 kwietnia 2011r. / VI/4/2011		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2011r. Nr 145, poz. 2697	100,38	

Lp.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	NR UCHWAŁY / DATA UCHWALENIA		DZ. URZ. NR	POWIERZCHNIA [ha]	UWAGI
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
34.	Zmiana mpzp terenu położonego w rejonie ul. Licealnej, Słowackiego, Kopcowej i rzeki Mlecznej	30 sierpnia 2012r. / XII/3/2012		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2012r. poz. 4025		
35.	Mpzp terenu położonego pomiędzy ul. Bogusławskiego, ul. Warszawską, ul. Granitową, ogrodzeniem KWK Piast, ul. Solecką i granicami miasta	30 sierpnia 2012r. / XII/4/2012		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2012r. poz. 4026	259,36	
36.	Mpzp terenów położonych w rejonie ul. Jagiełły, ul. Wiślana i rzeka Wisła	25 października 2012r.	XV/2/2012	Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2012r. poz. 5424	ok. 30	
37.	Mpzp terenu Czarnuchowice	25 października 2012r.	XV/1/2012	Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2012r. poz. 5423	280,45	
38.	Zmiana mpzp terenu położonego pomiędzy linią kolejową, Potokiem Goławieckim, ul. Wawelską i ul. Bohaterów Westerplatte	31 stycznia 2013 r. I/9/2013		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2013 r., poz. 2053		
39.	Mpzp terenów przemysłowych położonych w rejonie ul. Chemików	27 marca 2014 r. IV/6/2014		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2014 r. poz. 2319	127,339	
40.	Mpzp terenu położonego w rejonie ulic: Żywicznej, Lipcowej i Bijasowickiej	25 września 2014 r.	IX/7/2014	Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2014 r., poz. 5319	7,91	
41.	Mpzp terenu położonego w rejonie ulic: Krupniczej i Bijasowickiej	25 września 2014 r.	IX/6/2014	Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2014 r., poz. 5318	12,96	

Lp.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	NR UCHWAŁY / DATA UCHWALENIA		DZ. URZ. NR	POWIERZCHNIA [ha]	UWAGI
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
42.	Mpzp terenów położonych w rejonie ul. Chemików w Bieruniu	25 września 2014 r. IX/5/2014		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2014 r., poz. 5317	(1,85)	
43.	Mpzp terenów położonych pomiędzy ul. Chemików, ul. Turyńską i linią kolejową relacji Tychy-Lędziny – etap I	26 lutego 2015 r. II/6/2015		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2015 r., poz. 1474	60,57	
44.	Mpzp terenów położonych w rejonie ulicy Mieszka I w Bieruniu	30 kwietnia 2015 r. IV/2/2015		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2015 r., poz. 2823	8,67	Rozstrzygnięcie nadzorcze – częściowe uchylenie w zakresie odprowadzania ścieków
45.	Mpzp terenu położonego w rejonie ul. Soleckiej, ul. Sadowej, linii kolejowej i ul. Wawelskiej	20 sierpnia 2015 r. VIII/6/2015		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2015 r., poz. 4365	65,02	
46.	Mpzp terenu położonego w rejonie ulic: Bogusławskiego i Dolomitowej	26 listopada 2015 XII/10/2015r.		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2015 r., poz. 6511	15,35	
47.	Mpzp terenu położonego w rejonie ulicy Wita	26 listopada 2015 r.	XII/11/2015	Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2015 r., poz. 6512	25,55	
48.	Mpzp terenu położonego w rejonie ul. Bojszowskiej w Bieruniu	25 lutego 2016 r. II/7/2016		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2016 r., poz. 1578	93	
49.	Mpzp terenu położonego pomiędzy linią kolejową, ulicą Borowinową, ulicą Turystyczną i drogą dojazdową prowadzącą przez Górę Chełmeczki	31 marca 2016 r. III/13/2016		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2016 r., poz. 2172	100	Rozstrzygnięcie nadzorcze – częściowe uchylenie w zakresie parku krajobrazowego

Lp.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	NR UCHWAŁY / DATA UCHWALENIA		DZ. URZ. NR	POWIERZCHNIA [ha]	UWAGI
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
50.	Mpzp terenów położonych pomiędzy ul. Chemików, ul. Turyńską i linią kolejową relacji Tychy-Lędziny – etap II	31 marca 2016 r. III/14/2016		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2016 r., poz. 2173	63	
51.	Mpzp terenu położonego w rejonie ulic: Majowej, Jagiełły i Bijasowickiej	31 marca 2016 r. III/15/2016		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2016 r., poz. 2174	107,22	
52.	Mpzp terenów położonych pomiędzy ul. Warszawską, ul. Wawelską, terenami łąk nad potokiem Bijasowickim, z włączeniem rejonu ul. Starowiślanej i ul. Patriotów w Bieruniu.	26 października 2017 r. / XI/4/2017		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2017 r., poz. 5783	61,72	
53.	Mpzp terenu położonego w rejonie ul. Rędzinnej	30 listopada 2017 r.	XII/13/2017	Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2017 r., poz. 6720	41	
54.	Mpzp terenu położonego pomiędzy ul. Turyńską, ul. Lędzińską i granicami miasta	20 grudnia 2018 r.	XVII/3/2018	Dz. Urz. Woj. Śląskiego z dn. 28.01.2019 r., poz. 706	79,20	Rozstrzygnięcie nadzorcze – częściowe uchylenie w zakresie „A12.P-U”
55.	Mpzp terenu położonego pomiędzy ul. Kolejową, linią kolejową i ul. Szlaku Solnego	27 czerwca 2019 r. VIII/9/2019		Dz. Urz. Woj. Śląskiego z dn. 05.07.2019 r., poz. 4991	(20,91)	
56.	Mpzp terenu położonego w rejonie ulic: Jagiełły, Królowej Jadwigi, Węglowej	28 listopada 2019 r.	XIII/9/2019	Dz. Urz. Woj. Śląskiego z dn. 11.12.2019 r., poz. 8642	36,83	

Lp.	MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	NR UCHWAŁY / DATA UCHWALENIA		DZ. URZ. NR	POWIERZCHNIA [ha]	UWAGI
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
57.	Mpzp terenu położonego w rejonie linii kolejowej relacji Tychy-Lędziny, ul. Pszennej, Grafitowej, Warszawskiej, Zarzyna i Turystycznej – Etap I	28 listopada 2019 r.	XIII/8/2019	Dz.Urz. Woj. Śląskiego z dn. 11.12.2019 r., poz. 8641	80	
58.	Mpzp terenu Jajost	28 listopada 2019 r.	XIII/6/2019	Dz.Urz. Woj. Śląskiego z dn. 11.12.2019 r., poz. 8639	81,5	
59.	Zmiana mpzp terenu położonego pomiędzy linią kolejową, ulicą Borowinową, ulicą Turystyczną i drogą dojazdową prowadzącą przez Górę Chełmeczki	28 listopada 2019 r.	XIII/5/2019	Dz.Urz. Woj. Śląskiego z dn. 11.12.2019 r., poz. 8638		
60.	Mpzp obszaru położonego w rejonie ulicy Marcina	28 listopada 2019 r.	XIII/7/2019	Dz.Urz. Woj. Śląskiego z dn. 11.12.2019 r., poz. 8640	1,2	Rozstrzygnięcie nadzorcze – częściowe uchylenie w zakresie - § 8 ust. 3 pkt 1 w zakresie słów: „ścieków bytowych” oraz - § 8 ust. 3 pkt 2.
61.	Mpzp obszaru położonego w rejonie ulicy Turyńskiej w Bieruniu – część A	27 lutego 2020 r.	II/3/2020	Dz.Urz. Woj. Śląskiego z dn. 09.03.2020 r., poz. 2083	447,75	

VI. TYPOLOGIA ZABUDOWY NA TERENIE MIASTA BIERUNIA

VI.I. Ogólna charakterystyka zabudowy

W skład miasta Bieruń wchodzi dziewięć dzielnic, będących wcześniej samodzielnymi osadami lub przysiółkami: Bieruń Stary, Bieruń Nowy, Bijasowice, Czarnuchowice, Jajosty, Kopań, Porąbek, Ściernie i Zabrzeg. Wszystkie funkcjonują jako pojedyncze miejscowości o charakterze miejskim lub wiejskim. Historyczny, wiejski charakter miejscowości, czytelny jest głównie w ruralistycznym układzie przestrzennym. Ośrodkiem centralnym jest Bieruń Stary. Jako jedyna z jednostek przestrzennych od początku posiadała charakter osady, a następnie miasta targowego. Świadczy o tym charakterystyczny, duży rynek na planie kwadratu, z regularną siatką ulic tworzących kwartały zabudowy. Jeszcze do XVIII w. Bieruń Stary posiadał zabudowę drewnianą, często niszczoną pożarami, w XIX w. przekształconą w murowaną. Zabudowa przyrynkowa w większości przedstawia typ kamienicy małomiasteczkowej z przyziemiem handlowym i mieszkalnymi wyższymi kondygnacjami. Do niedawna kilka budynków przy rynku miało charakter chałup śląskich, podobnie jak zabudowa pierzei ulic: Krakowskiej (ukazana na ilustracji nr. 15), Kopcowej, Słowackiego, Latochy, Adama, Wylotowej i Oświęcimskiej. Pozostałe dzielnice (pierwotnie osady) powstały jako ulicówki, przekształcając się stopniowo w wielodrożnice. Do dnia dzisiejszego czytelny jest układ ruralistyczny poszczególnych miejscowości, zaś zgrupowania obiektów zabytkowych pozwalają z dużym prawdopodobieństwem odczytać pierwotny układ ulicowy.



Ilustracja 15. Bieruń – rynek. Lata 1932-1933. W pierwszym ujęciu z wieżą kościoła św. Apostoła Bartłomieja. Ujęcie drugie – zabudowa przy północno – wschodniej pierzei. Ulica Krakowska z widoczną w oddali wieżą w/w kościoła. Zdjęcie w prawym dolnym rogu prezentuje Katolicką Szkołę Ludową (obecnie Szkoła Podstawowa nr. 1 przy ul. Krakowskiej). Źródło: Fotopolska.eu.

Obecnie w dzielnicach miasta dominuje zabudowa jednorodzinna (jedno lub dwukondygnacyjna). Nieliczne są budynki trójkondygnacyjne lub większe kubaturowo budynki kilkurodzinne. W mieście występują zarówno budynki historyczne, powstałe głównie w II poł. XIX w. oraz w I. ćw. XX w., jak i zabudowa powojenna, z silnie zaznaczającymi się domami typu „pudełkowego” (z charakterystycznymi płaskimi dachami) oraz licznie powstałymi w ostatnich dwóch dekadach domami o spadzistych, wielopołaciowych dachach i bardziej urozmaiconej bryle.

Do końca XIX w. w poszczególnych, historycznych miejscowościach gminy Bieroń powszechnie występowała zabudowa drewniana. Budynki zazwyczaj budowano na rzucie prostokąta, w konstrukcji zrębowej, z dwuspadowymi dachami z pokryciem słomianym, a następnie gontowym. Restrykcyjne przepisy przeciwpożarowe w państwie pruskim spowodowały, że w wiejskiej zabudowie mieszkalnej i gospodarczej od II poł. XIX w. zaczęto budować tylko obiekty murowane. Budownictwo murowane stopniowo wypierało zabudowę drewnianą i na przestrzeni ponad stulecia ruralistyczna architektura drewniana praktycznie zanikła. Najstarsze zachowane do dnia dzisiejszego budynki o charakterze wiejskim lub małomiasteczkowym pochodzą z III ćw. i końca XIX w., jednakże większość powstała już w I poł. XX w. Są to głównie budowle ceglane, otynkowane, założone na rzucie prostokąta, zazwyczaj w układzie kalenicowym, jednokondygnacyjne z poddaszem (w partiach szczytowych poddasza najczęściej znajdują się dodatkowe pokoje mieszkalne), nakryte dachami dwuspadowymi, rzadziej naczółkowymi, z pokryciem z dachówki ceramicznej, w późniejszych latach zastępowanej często cementową. Detal architektoniczny w tej zabudowie jest niezwykle skromny i ma zazwyczaj formę gzymsów koronujących, impostowych, a w późniejszym okresie z ukośnie ustawionych cegieł, wydzielających część strychową od części mieszkalnej oraz sfazowanych cokołów lub rzadziej prostych opasek okiennych. Pierwotnie prosta bryła budynków z czasem urozmaicana była rozbudowaną strefą wejściową, tworzącą rodzaj przyzby, w późniejszym okresie wglębnego „portalu” wejściowego.

Na terenie miasta zachowało się kilka domów o anachronicznym typie zabudowy mieszkalno-gospodarczej, gdzie w części budynku znajdują się pomieszczenia mieszkalne, w części zaś pomieszczenia gospodarcze. Część gospodarcza mogła pełnić funkcję stodoły lub pomieszczeń inwentarskich (np. ul. Pszenna 37, ukazana na ilustracji nr 16 i Warszawska 390).



Ilustracja 16. Bieruń Ściernie. Budynek mieszkalno – gospodarczy, ul. Pszenna 37.

VI.II. Kubatura

VI.II.I. Zespoły rezydencjalno - parkowe

W obrębie gminy zachował się w formie szczątkowej jedynie zespół dworski w Bijasowicach, przy ulicy Jagiełły, pochodzący z XIX w. oraz zespół przy ul. Barbórki 23/Sadowej, z początku XX w. (budynki tego zespołu zabudowy ukazane są na ilustracji nr. 20,21)

Najważniejszym obiektem w krajobrazie architektonicznym miasta Bieruń jest zespół dworsko-parkowy przy ulicy Jagiełły (fragment tej zabudowy ukazuje

ilustracja nr. 17,18 i 19). Walory zespołu parkowego zostały opisane w dalszej części tego opracowania poświęconej obszarom zieleni zabytkowej. Tradycyjna zabudowa dworska to obiekty parterowe lub piętrowe, nakryte dwuspadowymi dachami. Elewacje o cechach symetrii, najczęściej 5-7 osiowe. Budynki dekorowane prostymi detalami architektonicznymi jak gzymsy, pilasty, opaski okienne.



Ilustracja 17. Bijasowice. Fragment zabudowy dworskiej. Ul. Jagielły 47-53.



Ilustracja 18. Bijasowice. Fragment zabudowy dworskiej. Ul. Jagielly 86.



Ilustracja 19. Bijasowice. Fragment sklepienia zespołu zabudowy dworskiej. Ul. Jagielly 86.

Na terenie miasta Bieruń przy ul. Sadowej zachował się zespół dworski z zabudową mieszkalną. Zespół parkowy opisany został w dalszej części tego opracowania w części poświęconej obszarom zieleni zabytkowej.



Ilustracja 20. Bieruń Nowy. Fragment zespołu zabudowy dworskiej przy ul. Barbórki 23/Sadowej, z początku XX w.



Ilustracja 21. Bieruń Nowy. Budynek mieszkalny zespołu zabudowy dworskiej przy ul. Barbórki 23/Sadowej.

VI. II. II. Zabudowa folwarczna i budynki gospodarcze

Zabudowa folwarczna została zachowana częściowo w:

- Zespole zabudowy w Bijasowicach przy ul. Jagiełły,
- Zespole zabudowy w Bieruniu Nowym przy ul. Barbórki 23/ Sadowej,
- Cechy zabudowy folwarcznej posiada też dawna obora (obecnie budynek gospodarczy) z lat 20. XX w. przy ul. Warszawskiej 393.

Do dnia dzisiejszego zachowała się tylko część zabudowań folwarcznych, których, według przekazów pisanych, na początku XIX w. było kilkanaście. Największy jest folwark w Bijasowicach przy ulicy Jagiełły. Ścisły folwark obejmuje oficynę mieszkalną z XIX w., rozbudowaną na początku XX w., areszt z końca XIX w., stajnię z siodlarnią z połowy XIX w. oraz komórki gospodarcze. Pozostała część budynków gospodarczych tj.: kuźnia, obory, chlewnie, stodoły,

zostały po parcelacji w 1910 r. wydzielone i przekształciły się w samodzielne gospodarstwa o charakterze siedliskowym. Ilustracja 22 ukazuje jeden z budynków zabudowy gospodarczej.



Ilustracja 22. Bijasowice. Budynek gospodarczy zabudowy folwarcznej. Ul. Jagiełły nr. 53.

Budynki najczęściej jednoprzestrzenne, na planie prostokąta bądź wydłużonego prostokąta, z kamienia, cegły, drewna, z dwuspadowym dachem, krytym pierwotnie dachówką ceramiczną lub gontem. Do tego typu można zaliczyć zabudowania folwarczne i przydworskie, tworzące niewielkie założenia urbanistyczne. Jeden z budynków zabudowy folwarcznej, typu zabudowy mieszkalno – gospodarczej ukazuje ilustracja nr. 23.



Ilustracja 23. Bijasowice. Budynek mieszkalny i gospodarczy zabudowy folwarcznej. Ul. Jagiełły nr. 88.

Zespół folwarczny przy ul. Barbórki 23 oraz ul. Sadowej powstał na początku XX w. Założony w formie czworoboku otwartego składa się obecnie ze spichlerza (ilustracja nr 24), obory, chlewni, stajni i oficyny. Oficyny mieszkalne stanowią odrębny blok zabudowy, zlokalizowany przy ul. Sadowej. Ilustracja nr. 25 ukazuje fragment tej zabudowy folwarcznej.



Ilustracja 24. Bieruń Nowy. Zabudowa folwarczna. Spichlerz – w zespole zabudowy przy ul. Barbórki 23/Sadowa.



Ilustracja 25. Bieruń Nowy. Zabudowa folwarczna w zespole zabudowy przy ul. Barbórki 23/Sadowa.

Zachowało się też kilka pojedynczych obiektów gospodarczych, powstałych na przestrzeni XIX w.: stodoła przy ul. Warszawskiej 390, stodoła przy ul. Wita 18 (ukazana na ilustracji nr. 27), stodoła przy ul. Oświęcimskiej 443B, a także nieco młodszy budynek obory przy ul. Warszawskiej 393A (ilustracja nr. 26).



Ilustracja 26. Zabrzeg. Zabudowa folwarczna. Dawna obora (obecnie budynek gospodarczy) z lat 20-tych XX w. przy ul. Warszawskiej 393.



Ilustracja 27. Bieruń Stary. Fragment zabudowy folwarcznej. Stodoła przy ul. Wita 18.

VI.II.III. Mieszkalne budownictwo patronackie

Na obszarze Bierunia nie zachowały się kolonie patronackie. Pozostałością kolonii ruralistycznej są trzy budynki z przełomu XIX i XX w. przy ul. Sadowej. Jednym z nich jest budynek przy ul Sadowej nr 4 przedstawiony na ilustracji nr. 28.



Ilustracja 28. Bieruń Nowy. Fragment zabudowy mieszkalnego budownictwa patronackiego. Ul. Sadowa 4.

VI. II. IV. Obiekty Sakralne

Są to kościoły, wzniesione w różnych okresach: od XVII w. - kościół św. Walentego, XIX - wieczny kościół p.w. św. Bartłomieja i XX - wieczny kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa. Ponadto do kategorii tej możemy zaliczyć domy parafialne oraz klasztor Sióstr Służebniczek przy ul. Bojszowskiej z początku XX w. Najstarszym tego typu obiektem w Bieruniu jest drewniany kościół p.w. św. Walentego przy ul. Krakowskiej 39 (ukazany na ilustracji nr. 29) postawiony na początku XVII w., o typowym układzie, posadowiony na terenie

płaskim. Jest to budowla jednoprzestrzenna z wielobocznie zamkniętym prezbiterium, przykryta drewnianym sklepieniem klasztornym ozdobionym kasetonową polichromią. Zachowało się późnobarokowe wyposażenie kościoła.



Ilustracja 29. Kościół p.w. św. Walentego. Bieruń ul. Krakowska 39.

Kolejnym przedstawicielem architektury sakralnej jest kościół p.w. św. Bartłomieja przy ul. Krakowskiej 3 (ilustracja nr 30), którego rodowód można odnieść do czasów księżnej Heleny. Murowana budowla powstała w latach 1770 – 1776. Kościół ten został wybudowany na terenie dawnego kościoła drewnianego, który uległ całkowitemu spaleni podczas wielkiego pożaru miasta, który wybuchł 21 lipca 1677 r. Pożar zniszczył wówczas całe miasto, za wyjątkiem położonego na przedmieściu kościółka św. Walentego i kilku domostw

poza miastem. Kościół jest bazyliką ograniczoną krótkim, wielobocznie zamkniętym prezbiterium w stylu gotyckim. Od zachodu widnieje wieża zwieńczona barokowym hełmem. Kościół posiada wyposażenie barokowe. Pod tym samym adresem Krakowska 3 zlokalizowany jest budynek parafii tego kościoła z lat 20-30 XX w. (ilustracja nr. 31).



Ilustracja 30. Kościół p.w. św. Bartłomieja. Bieruń ul. Krakowska 3.



Lustracja 31. Bieruń Stary. Budynek parafii, ul. Krakowska 3, lata 20-30 XX w.

Kolejnym z obiektów sakralnych o walorach zabytkowych jest kościół Parafii NSPJ przy ul. Warszawskiej 295 (ilustracja nr. 32). Jest to dawny kościół ewangelicki, powstał w 1910 r. jako budowla neogotycka. W 1922 r. budynek kościoła został odkupiony przez katolików i konsekrowany na świątynię katolicką. W latach 1925–1939 budowla została rozbudowana. W 1948 r., została dobudowana druga zakrystia i powiększono chór. W 1959 r. wybudowano dom parafialny. W 1998 r. kościół poddano gruntownemu remontowi.



Ilustracja 32. Kościół Parafii NSPJ w Bieruniu Nowym. Ul. Warszawska 295.

Niezależnie od czasu powstania wszystkie te kościoły, wybudowane na miejscach wcześniejszych obiektów sakralnych, pozostały niezwykle istotnymi elementami przestrzennymi i krajobrazowymi Bierunia.

VI.II.V. Budynki użyteczności publicznej

Na terenie Bierunia znajduje się kilkanaście obiektów użyteczności publicznej o charakterze zabytkowym i historycznym. Budynki te reprezentowane są przez Ratusz na rynku Bierunia Starego oraz obiekty przy ul. Chemików 119 i 131, Krakowskiej 20 i 36 (dawna karczma), Piastowskiej 1, Wawelskiej 22 (ilustracja nr. 35) i 35 oraz budynek piekarni przy ul. Hejnałowej 1 – ukazany na ilustracji nr. 36. Spośród dawnych budynków szkolnych żaden nie

zachował walorów zabytkowych. Najcenniejszym przykładem miejskiej architektury jest gmach Ratusza przy Rynku 14 zilustrowany poniżej (ilustracja nr. 33).



Ilustracja 33. Białystok. Rynek 14 – budynek Ratusza.

W Białymstoku przy ul. Warszawskiej 292 zachowała się XIX-wieczna ochronka (ilustracja nr. 34).



Ilustracja 34. Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Bieruniu. Budynek dawnej XIX-wiecznej ochronki ul. Warszawska 292.



Ilustracja 35. Bieruń Nowy. Budynek mieszkalno – usługowy, ul. Wawelska 22 z pocz. XX w. Dawna bożnica.



Ilustracja 36. Bieruń Stary. Piekarnia, ul. Hejnałowa 1, przełom XIX/XX w.

Znacznym przekształceniom uległa dawna restauracja przy ulicy Krakowskiej 36 (obecnie budynek mieszkalno – usługowy Plac św. Walentego 2) oraz dawna gospoda przy ul. Warszawskiej 277, powstała w latach 90. XIX w. (kilkakrotnie przebudowywana). Sala taneczna przy ul. Warszawskiej 276 utraciła swój wystrój i pełni obecnie funkcję hurtowni. Zbudowana w latach 30. XX w. szkoła przy ul. Krakowskiej 30, poddana przebudowom jedynie w niewielkim stopniu, zachowała pierwotny, surowy styl modernistyczny.

VI.II.VI. Kamienice małomiasteczkowe

Są to obiekty kilkukondygnacyjne, z przyziemiem handlowym oraz pierwotnie mieszkalnymi wyższymi kondygnacjami. Reprezentowane przez zabudowę rynku Starego Bierunia (ilustracja nr 37 i 38) oraz ulic przyrynkowych – pierzeja ul. Krakowskiej ukazana jest na ilustracji nr 39.



Ilustracja 37. Zabudowa rynku w Bieruniu Starym.

Są to budynki w formie kamieniczki miejskiej, małomiasteczkowej bądź obiektu familijnego. Na ogół dwukondygnacyjne, rzadziej trzykondygnacyjne, kryte zazwyczaj dachem dwuspadowym lub pulpitowym, o małym kącie nachylenia połaci, przeważnie 4-6 osiowe, często z charakterystycznym

wgłębnym portalem. Budynki te posiadają dosyć bogatą szatę architektoniczną w postaci gzymsów, cokołów, opasek okiennych, czasem dekoracyjnych pilastrów, panneau. Wśród nich przeważają obiekty w stylu nawiązującym do klasycyzmu, znajdują się również obiekty o charakterze i detalu secesyjnym, czy o stylizyce lat międzywojnia lub powojennej.



Ilustracja 38. Białystok. Rynek.



Ilustracja 39. Bieruń Stary. Pierzeje ul. Krakowskiej. Widok na kościół p.w. św. Bartłomieja.

VI.II.VII. Budynki mieszkalne, jednorodzinne o charakterze małomiasteczkowym

Są to obiekty ceglane lub tynkowane, na ogół jednokondygnacyjne (np. budynki ukazane na ilustracjach nr. 40, 42, 43), czasem z wysoką partią piwnic i niewielkimi okienkami poddasza (ilustracja nr. 41) pod okapem dachu, rzadziej dwukondygnacyjne, gdzie druga kondygnacja jest przekształconym (podniesionym) poddaszem budynku typowego. Cechą wyróżniającą są wgłębne portale wejściowe. Budynki wyznaczone na rzucie prostokąta, w układzie

kalenicowym, 3-5 osiowe, z dwuspadowym wysokim dachem krytym dachówką ceramiczną (obecnie różnie).



Ilustracja 40. Bierań Stary, ul. Adama 1. Budynek jednokondygnacyjny, tynkowany, nakryty dachem dwuspadowym.



Ilustracja 41. Bierań Stary, budynek mieszkalny, ul. Kopcowa 20.

Charakterystyczną cechą jest to, że w żadnym z dachów nie ma lukarn dachowych. Budynki na ogół posiadają uproszczony klasycyzujący detal architektoniczny w postaci gzymsów, cokołów i opasek okiennych, rzadko pojawiają się na nich pilastry czy pół kolumny, nisze na kapliczkę. Zabudowa ta, wcześniej drewniana, stanowiła pierwotną jednolitą architekturę całego miasteczka.



Ilustracja 42. Bieruń Stary ul. Oświęcimska 450. Jednokondygnacyjny budynek mieszkalny z II połowy XIX w.



Ilustracja 43. Bieruń Stary. Ul Słowackiego 1. Jednokondygnacyjny budynek mieszkalny z II połowy XIX w.

VI. II. VIII. Budynki wiejskie mieszkalno-gospodarcze

Obiekty o analogicznych formach, jak w typie powyżej o dwóch funkcjach: mieszkalnej i gospodarczej. Budynki wolno stojące, poza zwartym układem ulicy, na planie prostokąta, parterowe, czasem z wysoką partią piwnic, zawsze w układzie kalenicowym w stosunku do traktu komunikacyjnego, z dwuspadowym wysokim dachem krytym dachówką ceramiczną (obecnie różnie) i niewielkimi okienkami poddasza pod okapem dachu. Przykładem takich obiektów są budynki ukazane na ilustracjach nr. 44,45 i 46) Cechy charakterystyczne: brak lukarn dachowych oraz wgłębne portale wejściowe.

111

Budynki na ogół posiadają uproszczony klasycyzujący detal architektoniczny w postaci gzymsów, cokołów i opasek okiennych, elewacje głównie 3 – 5 osiowe.



Ilustracja 44. Ściernie. Budynek wiejski, mieszkalno – gospodarczy. Ul. Warszawska 107.



Ilustracja 45. Zabrzeg, budynek wiejski, mieszkalno – gospodarczy. Ul. Patriotów 10.



Ilustracja 46. Ściernie. Budynek wiejski, mieszkalno – gospodarczy. Ul. Kamienna 36.

VI. II. IX. Domy jednorodzinne i wielorodzinne o charakterze „małomiasteczkowym”

Są to obiekty o bardziej urozmaiconych bryłach. Ilustrują je zamieszone poniżej dwie fotografie (ilustracja nr. 47 i 48).



Ilustracja 47. Bierań Stary, ul. Słowackiego 23. Budynek wielorodzinny z II połowy XIX w.



Ilustracja 48. Bieruń Stary, ul. Macieja 7. Budynek wielorodzinny z 1904 r..

VI.II.X. Mieszkalne budynki neostylowe

Obiekty o rzutach i bryłach prostych lub rozczłonkowanych, o dekoracji zaczerpniętej ze stylów historycznych wcześniejszych epok. Przedstawiają je fotografie budynków na ilustracjach nr. 49,50 i 51.



Ilustracja 49. Bieroń Nowy ul. Bohaterów Westerplatte 41. Budynek z elementami neogotyku z przełomu XIX/XX w.



Ilustracja 50. Bieroń Stary ul. Oświęcimska 418. Budynek z elementami secesji berlińskiej z przełomu XIX/XX w.



Ilustracja 51. Bieruń Nowy ul. Ofiar Oświęcimskich 2. Budynek z elementami neogotyku z końca XIX w.

VI.III. Cmentarze

Osobną grupą obiektów o charakterze urbanistycznym są cmentarze. W Bieruniu występują cmentarze parafialne oraz cmentarz komunalny, w większości pozbawione cech zabytkowych, założone po II wojnie światowej. Zabytkowy charakter zachowały:

1. cmentarz rzymsko-katolicki, ul. Krakowska, XVII w.
2. cmentarz rzymsko – katolicki, ul. Budzyńskiej/Warszawska, lata 90-te XIX w.
3. Kirkut, ul. Wita, 1778 r.

Spośród cmentarzy parafialnych jedynie dwa, zlokalizowane przy ulicy Krakowskiej 39 (XVII/XIX w.) i Warszawskiej 296 (pocz. XX w.), mają charakter zabytkowy. Zieleń cmentarną stanowią szpalery i aleje lip drobnolistnych przy ul. Krakowskiej i wielogatunkowe szpalery przy ul. Warszawskiej. Szersze omówienie tej grupy obiektów znajduje się w dalszej części tego opracowania.

VI.IV. Obiekty małej architektury

Odrębną grupą w krajobrazie kulturowym Bierunia stanowią obiekty tzw. małej architektury. Na omawianym terenie występują następujące jej typy:

1. Kapliczki i kaplice architektoniczne, murowane, kubaturowe.
2. Kapliczki słupowe, murowane.
3. Krzyże kamienne kapliczkowe z figurą Chrystusa i Matki Boskiej (zazwyczaj w niszy).
4. Krzyże kamienne z figurą Chrystusa.
5. Figury kamienne na cokole.

Na terenie opracowania zlokalizowanych jest ok. 20 obiektów tzw. małej architektury o charakterze zabytkowym. Są to głównie obiekty sakralne: kapliczki słupowe, kaplice i kapliczki kubaturowe, figury pomnikowe oraz najbardziej charakterystyczne - krzyże kapliczkowe w typie Bożych Mąk.

Spośród kapliczek i kaplic zachowało się kilka obiektów o charakterze zabytkowym, powstałych pomiędzy XIX, a poł. XX w. Większość z nich to obiekty kubaturowe. Są to zarówno niewielkie kapliczki zwane „domkowymi”, jak i większe budowle.

Najstarsze z nich to kapliczka przy Krakowskiej 31 (ilustracja nr. 52), z I poł. XIX w. na rzucie zbliżonym do kwadratu. Nakryta dachem dwuspadowym o

umiarowym detalu architektonicznym w postaci gzymsu impostowego, tworzącego od frontu rodzaj lizen.



Ilustracja 52. Białystok. Kapliczka przy ul. Krakowskiej 31.

Niemal identyczna jest kapliczka w Białasowicach (ilustracja nr. 53) na skrzyżowaniu ulic Majowej i Jagiełły, powstała ok. 1800 r. Od poprzedniej różni się jedynie okulusem nad wejściem i małą sygnaturką.



Ilustracja 53. Bijasowice. Kapliczka na skrzyżowaniu ulic Majowa/W. Jagielły.

Podobna, lecz nieco bogatsza w formę, jest kapliczka z przełomu XIX i XX w. przy ul. Macieja 29. Nakryta jest dachem kopertowym i posiada bogato zdobioną stolarkę drzwiową o charakterze neogotyckim.

Prostą formą może poszczycić się również kapliczka (ilustracja nr. 54) przy ul. Oświęcimskiej (osiedle Wygoda) z lat 1866 – 1868, wzniesiona na rzucie prostokąta, nakryta dachem dwuspadowym o uproszczonych formach neogotyku, w postaci ostrołukowego, nadwieszzonego portalu wgłębnego, nad którym znajduje się okienko w formie czwórliścia.



Ilustracja 54. Bieruń Stary. Kapliczka przy ul. Oświęcimskiej 430.

Bogaty wystrój architektoniczny ma kapliczka przy skrzyżowaniu ulic Warszawskiej i Niedługiej (ilustracja nr. 55). Na fasadzie wydatny gzyms

impostowy tworzy daszek, nad którym w czterech niszach (w układzie piramidalnym) znajdują się figurki świętych (niestety współczesne).



Ilustracja 55. Zabrzeg. Kapliczka przy skrzyżowaniu ul. Warszawskiej i Niedługiej.

Bardzo ciekawą formę ma późniejsza kaplica przy ulicy Mielęckiego 76 (ilustracja nr. 56) wzniesiona na prostokątnym rzucie, kryta dachem beczkowym, na którego szczycie umieszczona została sześcioboczna, ażurowa sygnaturka.



Ilustracja 56. Czarnuchowice. Kaplica przy ul. Mielęckiego 76.

Pozostałe obiekty powstały w pierwszej połowie XX w. powielają w uproszczeniu formy historyczne.

W typie niewielkich kapliczek słupowo-wnękowych w mieście znajduje się jeden historyczny obiekt, pochodzący z ok. 1800 r., zlokalizowany przy ul. Przyjaźni 20. Posiada stosunkowo głębokie wnęki, w których umieszczono współczesne rzeźby.

Spośród krzyży najwięcej jest kamiennych krzyży kapliczkowych z figurą Chrystusa i Matki Boskiej, umiejscowionych zazwyczaj w niszy. Zachowanych jest 14 takich obiektów, zlokalizowanych przy:

- ulicy Bojszowskiej 47 (1904 r.),
- ulicy Bojszowskiej 187 (1899 r.),
- ulicy Chemików 50 (1864 r.),
- ulicy Krakowskiej 61 (1811 r.) – ilustracja nr. 57,
- ulicy Krakowskiej 39 (1807 r.) – ilustracja nr. 58,
- skrzyżowaniu ulic Krakowskiej i Turyńskiej (I ćw. XIX w.),
- ulicy Łędzińskiej – przy zjeździe z ulicy Turyńskiej,
- skrzyżowaniu ulic Łysinowej i Żwirki i Wigury (1861 r.),
- ulicy Majowej 24 (1819 r.),
- ulicy Marcina 22 (I ćw. XIX w.),
- ulicy Oświęcimskiej 407 (1810 r.),
- skrzyżowaniu ulic Szenwalda, Bogusławskiego i Młyńskiej (1840 r.),
- ulicy Warszawskiej 351 (l. 90. XIX w.),
- ulicy Zdrowia 15 (II poł. XIX w.).



Ilustracja 57. Bieroń Stary. Krzyż przy ul. Krakowskiej 61.



Ilustracja 58. Bieruń Stary. Krzyż z 1807 r. na cmentarzu przy ul. Krakowskiej 39.

Na terenie miasta istnieją również krzyże kapliczkowe o bogatym programie ikonograficznym (Pasja z Marią i św. Janem oraz świętymi).

Bieruń posiada w swoim obszarze wolnostojące figury w typie figur pomnikowych, posadowionych na większych lub mniejszych postumentach. Są to obiekty powstałe pomiędzy poł. XVIII w. a II poł. XX w. Zlokalizowano je

głównie w otoczeniu kościołów parafialnych oraz obiektów związanych z sacrum, tj. plebanie, domy parafialne czy klasztor. Warta odnotowania jest też figura św. Jana Nepomucena z postumentem przy ul. Wspólna w rejonie nr. 15. W 2018 r. wpisana do rejestru zabytków (nr rejestru B/357/2018), decyzją Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach.

Na terenie miasta znajdują się również inne typy małej architektury, tj. drewniane krzyże przydrożne, groty maryjne i tzw. kapliczki skrzynkowe. Są to jednak obiekty pozbawione cech zabytkowych, powstałe po II wojnie światowej.

VI.V. Zieleń

Oprócz opisanych w dalszej części tego opracowania obszarów zieleni zabytkowej na terenie założeń rezydencjonalno – parkowych, w mieście Bieruń istnieje jeden obiekt samodzielny, którym jest współczesny park przy placu Alfreda Nobla zobrazowany na ilustracji nr. 59.



Ilustracja 59. Bieruń Stary. Park przy placu Alfreda Nobla.

Ponadto zachowały się fragmentarycznie obsadzenia alejowe przy ul. Chemików (ilustracja nr. 60), złożone z lip drobnolistnych, klonów pospolitych i robinii białych, a także szpaler grabów pospolitych na ulicy Sadowej (ilustracja nr. 62), i zieleń wzdłuż ul. Turystycznej (ilustracja nr. 61).



Ilustracja 60. Bieruń Stary. Obsadzenia alejowe. Ul. Chemików.



Ilustracja 61. Jajosty, zieleń wzdłuż ul. Turystycznej.



Ilustracja 62. Bieruń Nowy. Zieleń wzdłuż ulicy Sadowej.

Fragmentarycznie zachowały się również wzmiankowane w piśmiennictwie obsadzenia grobli stawów użytkowych. Większość z nich to obecnie drogi o różnej kategorii:

- ulica Krakowska,
- ulica Krupnicza,
- ulica Nadbrzeżna,
- ulica Warszawska.

VII. SPIS OBIEKTÓW KUBATUROWYCH

VII.I. Zespoły rezydencjonalno-parkowe

1. Zespół dworski w Bijasowicach, ul. Jagiełły. Powstał najprawdopodobniej w kilku etapach na przestrzeni XIX w. Na zespół składa się pozostałość parku krajobrazowego, dwór, oficyny mieszkalne, budynki gospodarcze, stajnia, areszt.
2. Zespół dworsko – parkowy w Bieruniu przy ul. Sadowej i Barbórki 23. Zespół tworzą: dwór oraz zabudowania gospodarcze, oficyny mieszkalne. Budynki gospodarcze folwarku w Bieruniu przy ul. Jagiełły obejmują: obory, stodoły, spichlerz, stajnię, oficynę mieszkalną, dwór. Obecnie część dawnego zespołu uzyskała status odrębnych gospodarstw.

VII.II. Zabudowa folwarczna

1. Budynki gospodarcze folwarku w Bieruniu przy ul. Jagiełły obejmują: obory, stodoły, spichlerz, stajnię, oficynę mieszkalną, dwór. Obecnie część dawnego zespołu uzyskała status odrębnych gospodarstw.
2. Budynki folwarku przy ul. Sadowej i Barbórki 23 tworzą: dawny dwór (zarządcówka) z końca XIX w., XIX-wieczne obora i chlewnia oraz spichlerz, chlewnia i obora z początku XX w

VII.III. Obiekty przemysłowe

1. NITRONERG, Plac Nobla 1. Zespół powstały w latach 1871 - 1908, rozbudowany w latach 20. i 60. XX w. oraz w końcu XX w. Zakład przebudowany i zmodernizowany, zachował nieliczne budynki o wartościach zabytkowych:
 - Wieża ciśnień z ok.1930 r.
 - Budynek administracyjny z ok. 1920 r.
 - Trzy budynki produkcyjne z początku XX w.
2. Dawna fabryka papy, ul. Warszawska 319. Fabryka papy firmy Landau i Schreih oraz tartak powstały przed I wojną światową, rozwinęły się w latach 20. XX w. oraz po II wojnie światowej.
 - Budynek dawnej kotłowni z kominem z lat ok. 1908-1909.
 - Budynek produkcyjny dawnego tartaku, ob. stolarnia, powstały ok. 1920 r. (zmodernizowany w latach 80. XX w.).
 - Budynek magazynowy z 1920 r.
 - Budynek produkcyjny przy tartaku z ok. 1920 r.
 - Budynek straży pożarnej z ok. 1908 r.
3. Zespół dworca z okresu międzywojennego przy ul. Ofiar Oświęcimskich 5, w którego skład wchodzi:
 - Główny budynek dworcowy z lat 20. XX w.
 - Nastawnia z lat 30. XX w. (przy ul. Wawelskiej).
 - Budynek mieszkalny kolejowy z ok. 1870 r. przy ul. Bohaterów Westerplatte 16.
4. Budynek stacji transformatorowej z ok. 1920 r. - ul. Warszawska 244.
5. Wiadukt kolejowy nad ul. Chemików z ok. 1937 r.
6. Most kolejowy, dwuprzęsłowy i przepust wodny nad potokiem, dopływem Gostyni z ok. 1937 r.

7. Wiadukt betonowy, jednoprzęsłowy z lat 20. XX w. przy ul. Patriotów.
8. Wiadukt kolejowy, stalowy, dwuprzęsłowy nitowany, o betonowych przyczółkach z ok. 1937 r. - ul. Warszawska.
9. Przepust ceglany, sklepiony, pod groblą, odnowiony z pocz. XX w. - ul. Warszawska.
10. Dawny młyn (spichlerz z lat 20. XX w.) ul. Warszawska/ Diamentowa.
11. Pozostałości po grobli po Wielkim Stawie Bieruńskim z XVI w. wielokrotnie modernizowane, z zachowanymi urządzeniami spustowymi, drewnianymi (odkrywki i wykopaliska).
12. Młyn, ul. Krakowska 98, lata 20. XX w.
13. Stacja Trafo, ul. Licealna 12, I poł. XX w.

VII.IV. Mieszkalne budownictwo patronackie

1. Bieruń, ul. Sadowa 2-10, lata 90. XIX w.

VII.V. Obiekty sakralne

Kościół:

1. Kościół p.w. św. Walentego, ul. Krakowska 39, ok. 1598 r.;
2. Kościół p.w. św. Bartłomieja, ul. Krakowska 3, lata 770-76;
3. Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa, ul. Warszawska 295 (adres parafii), lata 1909-1910.

Inne obiekty:

1. Klasztor Sióstr Służebniczek, ul. Bojszowska 24, 1933 r.
2. Budynek mieszkalny – Probostwo, ul. Krakowska 3, lata 20-30 XX w.

VII.VI. Budynki użyteczności publicznej

1. Ratusz, Rynek 14, lata 1933 - 1935.
2. Rynek 11, budynek mieszkalno – usługowy (dawna poczta).
3. Rynek 15, ratusz, II poł. XIX w.
4. Budynek mieszkalno – usługowy, ul. Chemików 119.
5. Budynek usługowy, ul. Chemików 131, l. 20. XX w.
6. Dawna karczma (młyn i spichlerz), obecnie budynek mieszkalno – usługowy, Plac św. Walentego 2, XIX/XX w.
7. Budynek mieszkalno – usługowy, ul. Piastowska 1, XIX/XX w.
8. Budynek mieszkalno – usługowy, ul. Wawelska 22 (dawna bożnica?), pocz. XX w.
9. Budynek usługowy, ul. Wawelska 35, XIX/XX w.
10. Dawna piekarnia, ul. Hejnałowa 1, XIX/XX w. (obecnie budynek handlowo-usługowy).
11. Dawna gospoda, ul. Warszawska 288, pocz. XX w.
12. Dawna gospoda, ul. Warszawska 276, pocz. XX w.
13. Dawna ochronka, ul. Warszawska 292, ok. 1910 r.
14. Szkoła, ul. Krakowska 28, lata 30. XX w.

VII.VII. Kamienice i budynki mieszkalne, jednorodzinne o charakterze małomiasteczkowym

Kamienice:

1. Krakowska 8, 1908 r.
2. Krakowska 10, ok. 1920 r.
3. Krakowska 14, XIX/XX w.

4. Krakowska 20, I poł. XIX w.
5. Kopcowa 19, pocz. XX w.
6. Rynek 2, II poł. XIX w.
7. Rynek 3, II poł. XIX w.
8. Rynek 4, II poł. XIX w.
9. Rynek 5, poł. XIX w.
10. Rynek 6, XIX/XX w.
11. Rynek 11, XIX/XX w.
12. Rynek 12, XIX/XX w.
13. Rynek 13, lata 20/30. XX w.
14. Rynek 16, XIX/XX w.
15. Rynek 17, koniec XIX w.
16. Rynek 18, XIX/XX w.
17. Rynek 19, pocz. XX w.
18. Rynek 20, XIX/XX w.
19. Słowackiego 4, XIX/XX w.
20. Słowackiego 12, XIX/XX w.
21. Słowackiego 19, XIX/XX w.
22. Spizowa 2, XIX/XX w.
23. Warszawska 288, XIX/XX w.

Jednokondygnacyjne, tynkowane lub ceglane, nakryte dachami dwuspadowymi:

1. Adama 1, II poł. XIX w.
2. Bojszowska 2, pocz. XX w.
3. Bojszowska 46, pocz. XX w.

4. Kadłubowa 5, II poł. XIX w.
5. Kopcowa 20, III ćw. XIX w.
6. Kopcowa 22, III ćw. XIX w.
7. Krakowska 16, l. 90. XIX w.
8. Krakowska 17, pocz. XX w.
9. Krakowska 22, lata 80. XIX w.
10. Krakowska 24, lata 90. XX w.
11. Krakowska 26, koniec XIX w.
12. Krakowska 67-59, 1870 r.
13. Krakowska 108, pocz. XX w.
14. Klemensa Latochy 10, XIX/XX w.
15. Ks. Kudery 5, II poł. XIX w.
16. Ks. Kudery 10, pocz. XX w.
17. Ks. Kudery 20, I poł. XX w.
18. Macieja 1, XIX/XX w.
19. Macieja 23, XIX/XX w.
20. Oświęcimska 440, II poł. XIX w.
21. Oświęcimska 444, II poł. XIX w.
22. Oświęcimska 446, II poł. XIX w.
23. Oświęcimska 448, II poł. XIX w.
24. Oświęcimska 450, II poł. XIX w.
25. Oświęcimska 456, II poł. XIX w.
26. Oświęcimska 460, II poł. XIX w.
27. Słowackiego 1, II poł. XIX w.

28. Słowackiego 2, II poł. XIX w.
29. Słowackiego 3, XIX/XX w.
30. Słowackiego 9, II poł. XIX w.
31. Słowackiego 15, II poł. XIX w.
32. Trochy 4-6, II poł. XIX w.
33. Trochy 8, XIX/XX w.
34. Trochy 20, II poł. XIX w.
35. Warszawska 341, koniec XIX w.
36. Warszawska 396, XIX/XX w.

VII.VIII. Budynki wiejskie mieszkalne i mieszkalno-gospodarcze

1. Bazaltowa 8/Marglowa, I poł. XIX w.
2. Bijasowicka 21, lata 70. XIX w.
3. Bohaterów Westerplatte 1, lata 30. XX w.
4. Kamienna 36, I poł. XIX w. po remoncie
5. Patriotów 10, XIX/XX w.
6. Pszenna 37, XIX/XX w.
7. Sadowa 2, pocz. XX w.
8. Sadowa 4, pocz. XIX w.
9. Sadowa 5, pocz. XX w.
10. Sadowa 7, pocz. XX w.
11. Warszawska 107, lata 20/30. XX w.
12. Warszawska 341, lata 20. XX w.
13. Wawelska 55, 1824 r.

14. Wita 18, II poł. XIX w.

VII.IX. Domy jednorodzinne i wielorodzinne o charakterze małomiasteczkowym

1. Kudery 22, I poł. XX w.
2. Macieja 7, 1904 r.
3. Słowackiego 23, II poł. XIX w.
4. Spyry 10, XIX/XX w.
5. Wylotowa 7, pocz. XX w.
6. Wylotowa 12, pocz. XX w.

VII.X. Mieszkalne budynki o cechach neostylowych

1. Bohaterów Westerplatte 16, elementy klasycyzmu, lata 20. XX w.
2. Bohaterów Westerplatte 41, elementy neogotyku, XIX/XX w.
3. Chemików 119, modernizm historyzujący, lata 20. XX w.
4. Chemików 121, elementy neoromanizmu, pocz. XX w.
5. Krakowska 28, elementy modernizmu, lata 20/30. XX w.
6. Licealna 12, elementy neobaroku, lata 20/30. XX w.
7. Ofiar Oświęcimskich 1, elementy neogotyku, XIX/XX w.
8. Ofiar Oświęcimskich 2, elementy neogotyku, koniec XIX w.
9. Ofiar Oświęcimskich 5, modernizm historyzujący, ok. 1920 r.
10. Oświęcimska 418, elementy secesji berlińskiej, XIX/XX w.
11. Sadowa 3/ Barbórki, modernizm historyzujący, pocz. XX w.
12. Warszawska 292, elementy neogotyku, XIX/XX w.

13. Warszawska 313, modernizm historyzujący, lata 20. XX w.
14. Warszawska 337-339, elementy klasycyzmu, pocz. XX w.
15. Zdrowia 8, modernizm historyzujący, lata 20/30. XX w.
16. Zdrowia 11, modernizm historyzujący, lata 20/30. XX w.
17. Zdrowia 14, modernizm historyzujący, lata 20/30. XX w.

VIII. SPIS OBIEKTÓW MAŁEJ ARCHITEKTURY

Kapliczki i kaplice architektoniczne, murowane, kubaturowe:

1. Bijasowicka 60, poł. XX w.
2. Góra Chełmeczki, I poł. XX w.
3. Kopcowa 28, lata 20. XX w.
4. Krakowska 31, I poł. XIX w.
5. Krakowska 39 (dawna kostnica), pocz. XIX w.
6. Macieja 29/ Oświęcimska, XIX/XX w.
7. Majowa 2/ Jagiełły, ok. 1800 r.
8. Mielęckiego 76, lata 20. XX w.
9. Oświęcimska, lata 1866-1868
10. Warszawska/Niedługa 1, ok. 1800 r

Kapliczki słupowe, murowane:

1. Przyjaźni 12, 1885 r.

Krzyże kamienne kapliczkowe z figurą Chrystusa i Matki Bożej Bolesnej:

1. Bojszowska 47, 1904 r.

2. Bojszowska 187, 1899 r.
3. Chemików 50, 1864 r.
4. Krakowska 61, 1811 r.
5. Krakowska 39, 1807 r.
6. Wylotowa 65, 1 ćw. XIX w., przeniesiony z ul. Turyńskiej.
7. Łędzińska, przy zjeździe z Turyńskiej, I ćw. XIX w.
8. Łysinowa/ Żwirki i Wigury, 1861 r.
9. Majowa 24, 1819 r.
10. Marcina 22, 1 ćw. XIX w.
11. Oświęcimska 407, 1810 r.
12. Szenwalda/ Bogusławskiego/ Młyńska, 1840 r.
13. Warszawska 351, lata 90. XIX w.
14. Zdrowia 15, II poł. XIX w.

Krzyże kapliczkowe z rozbudowanymi scenami lub świętymi:

1. Pszenna/Margłowa, z NMP, św. Janem i św. Franciszkiem, 1905 r.

Sakralne figury pomnikowe:

1. Krakowska 3, kolumna Maryjna, 1723 r.
2. Wspólna 15, Figura św. Jana Nepomucena, 1863 r.
3. Pl. Alfreda Nobla 1, Figura św. Floriana, 1926 r.

Pozostałe typy małej architektury występujące na terenie gminy, takie jak: grotty maryjne, krzyże drewniane, część kapliczek oraz kapliczki typu

skrzynkowego, to obiekty współczesne, nie posiadające wartości zabytkowych, jedynie kulturowe, a niektóre również wartości historyczne.

IX. PRZEMYSŁ W BIERUNIU ORAZ ZABYTKOWE OBIEKTY INDUSTRIALNE

Bieruń jest miastem zlokalizowanym na szlaku handlowym Kraków – Wrocław. Przechodziły tędy m.in. szlaki: solny oraz bydłocy (targi bydłece). Handel skutkował rozwojem kupiectwa, choć na dość niewielką skalę. Rozwijało się rzemiosło, zarówno miejskie, jak i wiejskie. Na licznych dopływach Wisły, jak i na samej Wiśle budowano młyny i tartaki. W II poł. XIX w. w Bieruniu pracowały trzy tego typu obiekty.

Już w średniowieczu na podmokłych terenach w sąsiedztwie rzeki Wisły prowadzono gospodarkę rybną. W XV w. zbudowane zostały dwa wielkie stawy - głównie w celu hodowli ryb. Tereny miejskie przed zalaniem zabezpieczone zostały przez wzniesienie grobli wokół Wielkiego Stawu Bieruńskiego. W sąsiedztwie wielkich stawów powstawały małe, prywatne, stawy odrostowe. Miejscowi rolnicy hodowali w nich narybek dla wielkich stawów feudalnych. Spuszczanie wody i odławianie ryb odbywało się przy udziale książąt pszczyńskich - zarządców dóbr i zarządów sąsiednich miasteczek.

W XVIII w. gospodarka rybna stawała się coraz mniej opłacalna. Ze względu na reformę rolną przeprowadzoną przez rząd pruski w początkach XIX w. zabrakło taniej pańszczyźnianej siły roboczej do prac przy hodowli ryb. Stąd też w 1809-10 r. ostatni raz spuszczone została woda z Wielkiego Stawu Bieruńskiego. Od tego czasu tereny te zaczęto osuszać i przeznaczać je na pola uprawne. Zaowocowało to powstaniem tzw. folwarku stawowego.

Grobla średniowieczna była przez jakiś czas czyszczona i konserwowana, ale w końcu XIX w. uległa poważnym dewastacjom. Najwięcej szkód dokonano w XX w., wał częściowo rozebrano. Pozostała grobla od strony wschodniej miasta. W czasie drugiej wojny światowej wykonano w jej sąsiedztwie system umocnień przeciwczołgowych i stanowiska obronne. W okresie powojennym liczne czyny społeczne doprowadziły do przerwania wału w wielu miejscach i zarośnięcia go samosiejkami. Aktualnie część terenów stawowych jest nadal zalana, a przez teren Wielkiego Stawu Bieruńskiego przepływa potok „stawowy” odprowadzający wody gromadzące się na podmokłym terenie.

Obecnie przeprowadzone zostały prace umożliwiające zagospodarowanie grobli do celów rekreacyjnych oraz komunikacyjnych. Wykonana została kładka nad ulicą Chemików. Fragment grobli w sąsiedztwie ul. Wylotowej ulega poważnej dewastacji.

W XIX w. Bieruń nadal pozostawał miastem rolniczym. Mimo położenia blisko granicy państwa rzemiosło i handel rozwijało się stosunkowo powoli. Budowane były drogi i mosty w celu prowadzenia handlu transgranicznego. Już w 1837 r. powstał pierwszy plan doprowadzenia do Bierunia kolei żelaznej. Plan ten związany był z budową kolei Berlin – Wrocław – Mysłowice, zrealizowanej w 1848 r. Planowane przejście graniczne pomiędzy Śląskiem i Galicją nie zostało jednak zrealizowane w Bieruniu a w Mysłowicach. W następnej dekadzie doprowadzono kolej do Bierunia Nowego, w 1863 r. połączono go z Oświęcimiem. W tym samym czasie powstała stacja kolejowa i konieczna dla kolei infrastruktura. Rozbudowa stacji w Bieruniu Nowym nastąpiła w 1912 r. jednocześnie z przebudową innych obiektów kolejowych. Bieruń Stary aż do okresu międzywojennego nie doczekał się kolei. Dopiero wtedy rozpoczęto prace nad linią kolejową do Tychów (fragment tej linii ukazuje ilustracja nr. 63).



Ilustracja 63. Białystok. Wiadukt ul. Warszawskiej.

II połowa XIX w. to rozwój przemysłu. W 1871 r. przeniesiono tu z Bytomia wytwórnię materiałów wybuchowych firmy Guttman SA. Zakład usytuowany został w lasach w zakolu rzek Mlecznej i Gostyni. Początkowo – ze względów na niebezpieczeństwo wybuchów - wznoszone tam budynki były drewniane. Rozbudowę zakładu przeprowadził nowy właściciel – Koetz z Mikołowa. Przeniesienie zakładu nie zaowocowało poważniejszymi zmianami w technologii produkcji.

W 1900 r. Starobiałuską Fabrykę Materiałów Wybuchowych zakupiło Gwarectwo Spadkobierców Gieschego. Nastąpiła modernizacja zakładu. Powstawały pierwsze murowane obiekty a kolej wąskotorowa zaczęła

zastępować transport konny. Już w 1917 r. zaprojektowano, a w 1920 r. zbudowano bocznice kolei normalnotorowej na terenie zakładu i połączono ją z dotychczasową linią w Bieruniu Nowym. Zabytki związane z kolejnictwem reprezentuje m.in. zespół dworca kolejowego zlokalizowany przy ul. Ofiar Oświęcimskich 5 (ilustracja nr. 64) oraz kilka wiaduktów i mostów kolejowych. Zachował się również pochodzący z lat 20. XX w. spichlerz przy skrzyżowaniu ulic Warszawskiej i Diamentowej (ilustracja nr. 65) oraz budynek transformatora z tego samego okresu przy ul. Warszawskiej 344.



Ilustracja 64. Bieruń Nowy. Zespół dworca kolejowego z okresu międzywojennego, ul. Ofiar Oświęcimskich 5.



Ilustracja 65. Dawny młyn przy skrzyżowaniu ulic Warszawskiej i Diamentowej.

W tym czasie próbowano bezskutecznie utworzyć stacje kolei osobowej w Bieruniu Starym. W latach 1936 – 1939 Skarb Śląski wyasygnował odpowiednią kwotę na budowę linii kolejowej łączącej Tychy z Bieruniem. Dopiero wtedy można było dojechać do Bierunia pociągiem, ale stacja i linia zaczęła optymalnie funkcjonować dopiero w latach 70. XX w. Fragment tej linii przedstawia ilustracja nr. 63, natomiast ilustracja nr. 64 obrazuje kolejową wieżę ciśnień przy stacji kolejowej Bieruń Stary z 1937 r.



Ilustracja 66. Bieruń Stary. Kolejowa wieża ciśnień przy stacji Bieruń Stary z 1937 r.

W okresie międzywojennym fabrykę dynamitu zakupiła firma Lignoza SA, posiadająca również fabrykę w Knurowie (ilustracja nr. 68 przedstawia te zakłady w okresie międzywojennym). Zaczęto produkować coraz nowocześniejszy

145

asortyment urządzeń wybuchowych. Jednocześnie rozpoczęto produkcję bakelitu. W okresie powojennym zakład upaństwowiono i przemianowano na Zakłady Chemiczne ERG. W 1962 r. zaczęto produkować tworzywa sztuczne. W latach 70. XX w. połączono ERG z Bierunia z fabryką w Łaziskach Górnych. Następnie przyłączono zakład w Czeladzi, gdzie produkowano rury plastikowe.

W latach 90. XX w. nastąpiło połączenie zakładów produkcji materiałów wybuchowych w Krupskim Młynie i w Bieruniu w jedno, nadal funkcjonujące, przedsiębiorstwo.

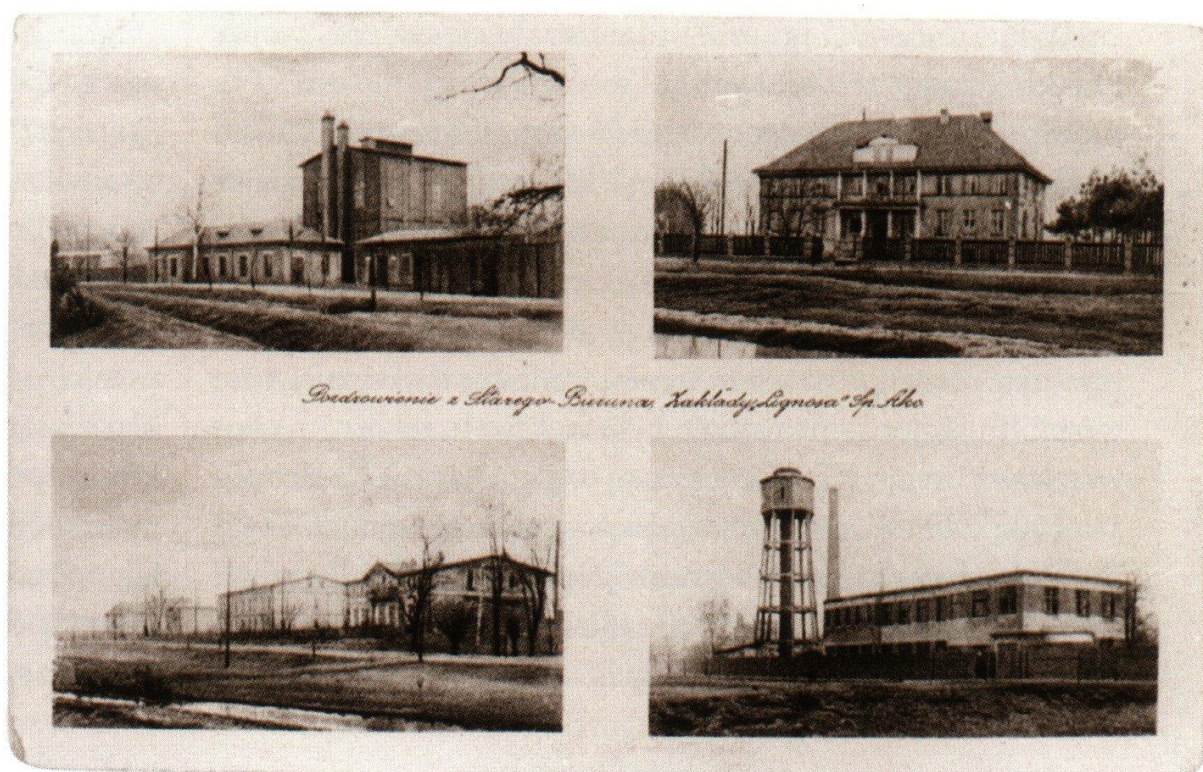
W okresie międzywojennym prowadzone były roboty poszukiwawcze pokładów węgla kamiennego w okolicach Bierunia i Łędzin. Powstał pierwszy szyb Piast. Dopiero w latach 60. XX w. zaczęto budowę kopalni o tej samej nazwie. Obecnie zakład funkcjonuje w obrębie miasta Bierunia. Efektem działalności wydobywczej KWK „Piast” są „bieruńskie paciorkowce” – kopalniane hałdy – składowisko skały płonnej, oddzielonej w trakcie sortowania węgla (obrazuje je ilustracja nr. 67.) W ten sposób powstało pięć wzgórz o ciekawym kształcie obsianych trawą. Kwestią otwartą pozostaje sposób zagospodarowania tego terenu (który jest obecnie własnością Bierunia) w charakterze parkowo – rekreacyjnym.



Ilustracja 67. Bieruń. Paciorek.

Przed I wojną światową powstała fabryka papy Landara i Schreicha oraz tartak. W latach 20. XX w. rozwinęła się w Nowym Bieruniu fabryka papy nowych właścicieli – Koszyckiego i Lebera oraz Tartak Zjednoczonego Towarzystwa Wschód. Oba zakłady rozbudowane zostały w okresie powojennym. W latach 90. XX w. zespół ten należał do firmy Polinowa. W XXI w. został zlikwidowany.

Lata 1971-75 przyniosły nową inwestycję na gruntach bieruńskich. Powstała tu Fabryka Samochodów Osobowych (w Tychach). Obecnie nie należy ona do Bierunia.



Ilustracja 68. Zakłady "Lignoza" w okresie międzywojennym. Monografia historyczna Biernów, wyd. Biernowski Ośrodek Kultury, 2007r.

Zadaniem konserwatorskim jest zabezpieczenie i wyeksponowanie najcenniejszych obiektów, wprowadzenie do gminnej ewidencji wartościowych zabytków (oraz udokumentowanie pozostałych) celem zachowania pamięci o wielowiekowych tradycjach tego terenu.

Niewątpliwie jednym z najciekawszych zespołów przemysłowych są groble po dawnym Wielkim Stawie Biernowskim i całym zespole stawów hodowlanych, dzięki którym okolicę tę zwano powszechnie „Żabim Krajem”.



Ilustracja 69. Bieruń Stary. Tablica informacyjna. Grobla na wysokości ul. Krakowskiej 57.

Początki Wielkiego Stawu Bieruńskiego sięgają XVI w. Około 1532 r. rozpoczęto prace inżynieryjno-wodne, usypano umocnienia ziemnej grobli i zainicjowano budowę wielkiego stawu rybnego, którego granice sięgały na północy do Klemensowej Górki (Klimonta) w Łędzinach po górkę w Ścierniach i pagórki chełmeczckowskie na południu. Bieruńska Grobla powstała z inicjatywy Jana Turzona, ówczesnego pana na Pszczynie i miała chronić miasto przed zalaniem wodami Wielkiego Stawu Bieruńskiego. Ilustracja nr. 69 przedstawia fragment grobli z tablicą informacyjną.



Ilustracja 70. Bijasowice, Grobla na wysokości ul. Bijasowickiej.



Ilustracja 71. Bijasowice. Grobla na wysokości ul. Krupnicza 1.



Ilustracja 72. Czarnuchowice. Grobla na wysokości ul. Dyrdy.

Grobla miała około 3000 m. długości, przeciętnie 5 metrów wysokości, około 17 metrów szerokości u podstawy i 5-6 metrów szerokości na szczycie (ilustracje nr. 70, 71 i 72 ukazują groblę w stanie obecnym).

Z biegiem czasu, w miarę powiększania powierzchni stawu, jego wody zaczęły zalewać grunta prywatne wsi Ściernie i Bojszowy. Mniej więcej co dziesięć lat osuszano Wielki Staw Bieruński, przeważnie na trzy lata, w tym czasie naprawiano i wymieniano zużyte drewniane urządzenia hydrotechniczne. Po trzech latach staw zalewano wodą (zazwyczaj w porze jesiennych deszczów), a następnie zarybiano. Z biegiem lat spadała rentowność gospodarki rybnej. Osuszony akwen stopniowo został przekształcony na grunty orne, pastwiska, łąki

151

i zagajniki. Powstały rowy melioracyjne i drogi gruntowe. W latach 1880 – 1890 nastąpiło ostateczne uporządkowanie stosunków wodnych na obszarze byłego akwenu, w tym regulacje rzek Mlecznej i Gostynki (ilustracja nr. 73 i 74). Pośrodku osuszonego całkowicie stawu urządzono folwark, zwany stawowym, który w 1924 roku został włączony w obszar dworski. Dzisiejsza droga z Bierunia Starego do Łędzin prowadzi w większości właśnie przez teren byłego stawu. Pozostałości Grobli ciągną się po wschodniej stronie miasta na długości około 1300 metrów, począwszy od ulicy Krakowskiej na południu, aż po rzekę Mleczną na północy. Bierońska grobla jest jednym z nielicznych obiektów tego typu w Europie zachowanych w tak dobrym stanie.



Ilustracja 73. Jojosty. Grobla na wysokości ul. Bojszowskiej nr. 187.



Ilustracja 74. Kopań. Grobla i rzeka Gostynia.

IX.I. Spis przemysłowych obiektów i zespołów o wartościach zabytkowych na terenie Bierunia

Lp	Obiekt	Położenie	Wartość	Propozycja ochrony prawnej	Uwagi
1.	Zespół zabudowy Zakładu Tworzyw Sztucznych NITRONERG w Bieruniu	Bieruń Pl. Alfreda Nobla 1	<p>Zespół powstały w latach 1871 - 1908 r, rozbudowany w l. 20. I 60. XX w; oraz w końcu XX w. Zakład poważnie przebudowany i zmodernizowany zachował nieliczne budynki o wartościach zabytkowych:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wieża ciśnien z ok.1923 r. nieczynna, bez zbiornika 2. Bud. socjalny z ok. 1920 r. ob. nie użytkowany 3. Bud. stolarni z lat 40. XX w. 4. Bud. sprężarkowni z rozdzielnią oraz magazynem z lat 40. XX w. 5. Bud. warsztatu mechanicznego SM z lat 40. XX w. 6. Bud. warsztatu hydraulicznego z pocz. XX w. 7. Bud. magazynu techn. AC 5 z pocz. XX w. 8. Bud. magazynu surowców z lat 20. XX w. 9. Figura św. Floriana z 1926 r. 10. Bud. straży pożarnej z l. 20. XX w. rozbudowany w l. 60. XX w. 11. Bud. spawalni i kuźni z pocz. XX w. 12. Bud. łuskowni z l. 20. XX w. 13. Bud. magazynku Ł3 z l. 20. XX w. 14. Bud. szatni PC III z pocz. XX w. 15. Nawierzchnia klinkierowa ul. Chemików <p>Bud. magazynu odzieżowego I26, ob. nieczynny Cały nietypowy układ zabudowy zespołu produkcyjnego w obrębie założeń murowano – ziemnych o specyficznym rozplanowaniu.</p>	<p>Gminna ewidencja zabytków Karta adresowa Karta adresowa Karta adresowa</p> <p>Karta adresowa Karta adresowa Gminna ewidencja zabytków Karta adresowa Gminna ewidencja zabytków Gminna ewidencja zabytków</p> <p>Karta adresowa Karta adresowa Karta adresowa Karta adresowa Karta adresowa</p> <p>Gminna ewidencja zabytków Ewentualna karta adresowa</p>	Zakład stanowi jednostkę produkcji zbrojeniowej.
	ERG Bieruń				

	Folie sp. z o.o.	Bieruń ul. Chemików 163			
2.	Zespół zabudowy dawnej Fabryki Papy	Bieruń (Nowy) ul. Warszawska 319	<p>Fabryka papy firmy Landau i Schreih oraz tartak powstała przed I wojną światową, rozwinęły się w latach 20. XX w. oraz po II wojnie światowej.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Budynek d. kotłowni z kominem z lat ok. 1908-9 2. Budynek produkcyjny d. tartaku ob. stolarnia z ok 1920 r. (zmodernizowany w l. 80. XX w.) 3. Budynek magazynowy z ok. 1920 r. 4. Budynek produkcyjny przy tartaku z ok. 1920 r. 5. Budynek straży pożarnej z ok. 1908 r. 	<p>Karta adresowa Karta adresowa</p> <p>Karta adresowa Karta adresowa Karta adresowa</p>	<p>Właściciel całości Kazimierz Żuralski</p> <p>Obiekty przemysłowe rozparcelowane pomiędzy drobne firmy np. ZMP KRYZBYT</p>
3.	Zespół dworca kolejowego Bieruń Nowy	Bieruń ul. Ofiar Oświęcim - skich 5	<p>Zachowany zespół z okresu międzywojennego w niezmienionym stanie. W jego skład wchodzi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Główny budynek dworcowy z 1912 r. 2. Nastawnia z lat 30. XX w. 3. Budynek mieszkalny kolejowy z ok. 1857 - 70 r; przy ul. Bohaterów Westerplatte 20 4. Zachowany bruk ul. Ofiar Oświęcimskich oraz aleja i bruk. ul. Kosynierów 	<p>Gminna ewidencja zabytków Karta adresowa Gminna ewidencja zabytków</p> <p>Karta adresowa</p>	<p>.</p> <p>Bardzo ciekawy budynek będący wcześniej obiektem administracji kolejowej (wyposaż.)</p>

4.	Budynek Stacji trafo Bieruń Stary	Bieruń ul. Licealna (przy nr 12)	Budynek stacji transformatorowej z ok. 1920 r.	Gminna ewidencja zabytków	Obiekt użytkowany
5.	Wiadukt i most kolejowy nad ul. Chemików	Bieruń ul. Chemików (początek)	Wiadukt kolejowy (oraz most na Mlecznej) nad ul. Chemików z ok. 1938 r.	Karta adresowa	
6.	Wiadukt kolejowy nad ulicą Chemików	Bieruń ul. Chemików (koniec)	Wiadukt kolejowy nad ul. Chemików z l. 40. XX w.	Karta adresowa	
7.	Most nad Gostynią	Bieruń ul. Turystyczna (w polu).	1. Most kolejowy, dwuprzęsłowy z ok. 1938 r. 2. Przepust wodny nad potokiem dopływem Gostyni z ok. 1937 r.	Karta adresowa Karta adresowa	
8.	Wiadukt kolejowy nad drogą	Bieruń ul. Turystyczna	Wiadukt kolejowy, jednoprzęsłowy nad ul. Turystyczną z ok. 1937 r.	Karta adresowa	
9.	Wiadukt pod torami	Bieruń ul. Patriotów	Wiadukt betonowy, jednoprzęsłowy z lat 20. XX w.	Karta adresowa	
10.	Wiadukt kolejowy nad drogą	Bieruń ul. Warszawska	Stalowy, dwuprzęsłowy nitowany o betonowych przyczółkach z ok. 1938 r.	Gminna ewidencja zabytków	.
11.	Przepust wodny przy ul. Warszawskiej	Bieruń ul. Warszawska	Ceglany, sklepiony, pod groblą, odnowiony z pocz. XX w.	Karta adresowa	.

12.	Grobla ziemna po wielkim stawie bieruńskim	Bieruń ul. Wylotowa - Macierzyńskie go	Pozostałości po grobli po Wielkim Stawie Bieruńskim z XVI w. wielokrotnie modernizowana (rozebrana częściowo) z zachowanymi urządzeniami spustowymi, drewnianymi (odkrywki i wykopaliska).	do objęcia prawną ochroną konserwatorską	Cenny obiekt do zachowania bezwzględnie o. W części północnej poważnie zaniedbany
13.	Wieża ciśnień	Bieruń ul. Bojszowska przy nr 36	Betonowo - ceglana wieża wodna z lat 20. XX w.	Gminna ewidencja zabytków	

X. ZIELEŃ ZABYTKOWA BIERUNIA

Na obszarze Bierunia można wyróżnić kilka typów historycznych, kompozycji zieleni. Podobnie jak w pozostałej części województwa, większość z nich powstała pomiędzy końcem XVIII w. a II poł. XIX w. Tworzono założenia na tzw. „surowym korzeniu”. Kształtowano je w oparciu o pierwotne zadrzewienia, wielokrotnie przekształcając w miarę zmiany trendów ogrodniczych. Ma to związek z jednej strony z napływem odmiennej kulturowo magnaterii przemysłowej, pragnącej nobilitować swoje pochodzenie przez tworzenie neostylowych rezydencji, a także z powszechnym przyjęciem filozofii romantyzmu, zaś z drugiej - z żywą tradycją miejscową.

Podobne, jak w przypadku kompozycji parków, układy zieleni cmentarnej były kształtowane w zależności od trendów, jakie panowały na omawianym obszarze w XIX w. i na początku XX w. Zasadniczo cmentarze komponowano ze szpalerami obwodowymi, granicznymi, złożonymi głównie z lip drobnolistnych - *Tilia cordata* i klonów zwyczajnych - *Acer platanoides*. W niektórych przypadkach kompozycję wzbogacano gatunkami egzotycznymi drzew i krzewów. Przykładami takich kompozycji jest tzw. „stary” cmentarz przy ul. Krakowskiej, czy cmentarz przy kościele p. w. Najświętszego Serca Pana Jezusa przy ul. Warszawskiej. W późniejszych latach tj. w II poł. XX w. oraz na początku XXI w. kompozycje ubożeją. Cmentarze – parki przekształcają się w nekropolie, obsadzone jedynie obwodowo krzewami zimozielonymi, głównie żywotnikami zachodnimi - *Thuja occidentalis*.

Z kolei wielowiekową tradycję miejsca w pełni odzwierciedlają historyczne kompozycje zieleni towarzyszące małej architekturze sakralnej. W przypadku obszaru Bierunia najstarsze z nich to lipy drobnolistne - *Tilia*

cordata. Symbolikę lipy można wiązać z tradycją wypływającą z mitologii słowiańskiej. Były one sadzone jako drzewa opiekuńcze, pozostawiano je w formie naturalnej, nieformowanej. Przykładami takich kompozycji są lipy drobnolistne, nasadzone przy krzyżach przy ul. Pszennej i Warszawskiej oraz przy figurze św. Jana Nepomucena - ul. Wspólna. W tradycji germańskiej podobną rolę opiekuńczą pełniły jesiony wyniosłe - *Fraxinus excelsior*. Przykładem takiej kompozycji są dwa jesiony posadzone obok krzyża przy ul. Majowej.

Niewątpliwie wyjątkowy charakter gminie nadają fragmentarycznie zachowane obsadzenia dawnych grobli stawowych. Pierwotnie obsadzano je dębami szypułkowymi - *Quercus robur*, w ciągu wieków uzupełniając lipami drobnolistnymi - *Tilia cordata*, klonami zwyczajnymi - *Acer platanoides* i jesionami wyniosłymi - *Fraxinus excelsior*. W Bieruniu obsadzenia takie zachowały się przy ulicach Warszawskiej, Krakowskiej, Nadbrzeżnej oraz Krupniczej (ilustracja nr. 75). Są to niejednokrotnie jedyne ślady „Żabiego Kraju”, tym bardziej godne zachowania.



Ilustracja 75. Bijasowice. Zieleń. Obsadzenia grobli na wysokości ul. Krupniczej.

X.I. Cmentarze

X. I. I. Cmentarz rzymsko – katolicki, ul. Budzyńska/Warszawska 296, Bieruń Nowy

Czas powstania: XVI w.

Adres: ul. Budzyńskiej/Warszawska, Bieruń (Nowy)

Opis:

Cmentarz w układzie regularnym, kwaterowym (ilustracja nr 76). Założony na terenie płaskim, bezpośrednio obok kościoła. W centrum aleja główna i poprzeczna. Obie obsadzone lipami drobnolistnymi i klonami zwyczajnymi. Obiekt o średniej wartości zabytkowej. *Stan zachowania układu:* dobry.

Stan drzewostanu: zróżnicowany, dobry do średniego. Ze względu na brak pielęgnacyjnych duża ilość posuszu.

Zalecenia konserwatorskie: Prowadzenie systematycznych prac pielęgnacyjno – sanitarnych przy drzewostanie. Sukcesywne uzupełnianie obsadzeń szpalerowych lipami drobnolistnymi i klonami zwyczajnymi.



Ilustracja 76. Zieleń na cmentarzu przy ul. Budzyńskiej/Warszawskiej.

X.I.II. Cmentarz rzymsko – katolicki, ul. Krakowska 39, Bieruń Stary

Czas powstania: XVI w.

Adres: ul. Krakowska 39, Bieruń Stary

Opis:

Cmentarz w układzie regularnym, kwaterowym (ilustracja nr. 77). Założony na terenie płaskim, bezpośrednio obok kościoła. W centrum aleja główna i poprzeczna. Obie obsadzone lipami drobnolistnymi o średnicach ok. 70 cm z późniejszymi uzupełnieniami jesionami wyniosłymi. Dodatkowo szpaler obwodowy złożony głównie

z lip drobnolistnych. Obiekt o dużej wartości zabytkowej.

Stan zachowania układu: dobry, czytelny w 100%.

Stan drzewostanu: zróżnicowany, dobry do średniego. Ze względu na brak prac pielęgnacyjnych duża ilość posuszu.

Zalecenia konserwatorskie: Prowadzenie systematycznych prac pielęgnacyjno – sanitarnych przy drzewostanie. Sukcesywne uzupełnianie obsadzeń szpalerowych lipami drobnolistnymi.



Ilustracja 77. Zieleń na cmentarzu przy ul. Krakowskiej 39.

X.I.III. Cmentarz żydowski, ul. Wita, Bieruń Stary

Czas powstania: 1778 r.

Adres: ul. Wita, Bieruń Stary

Opis:

Cmentarz w układzie regularnym, rzędownym (ilustracja nr. 78). Założony na terenie płaskim, bezpośrednio obok drogi. W centrum aleja główna i poprzeczna. Ze względu na wieloletnie zaniedbania całkowicie porośnięty samosiewem, w którym przeważają klony pospolite, lipy drobnolistne i robinie białe. Obiekt o dużej wartości zabytkowej.

Stan zachowania układu: zły, zatarty przez samosiew.

Stan drzewostanu: zróżnicowany, dobry do średniego. Ze względu na brak prac pielęgnacyjnych duże zagęszczenie samosiewu.

Zalecenia konserwatorskie:

Uporządkowanie drzewostanu w porozumieniu z Gminą Wyznaniową Żydowską. Sugeruje się usunięcie części nadziemnych samosiewu w celu uczynienia układu.



Ilustracja 78. Zieleń na cmentarzu żydowskim przy ul. Wita.

IX.II. Grobla Wielkiego Stawu Bieruńskiego, ul. Warszawska, Krakowska, Nadbrzeźna, Krupnicza, Bieruń Stary

Czas powstania: od początku XIX w. do końca XIX w.

Adres: ul. Warszawska, Krakowska, Nadbrzeźna, Krupnicza, Bieruń Stary

Opis: Zachowany zespół historycznych obsadzeni grobli Wielkiego Stawu Bieruńskiego (ilustracja nr. 79) i zespołu stawów „Żabiego Kraju”. Groble pierwotnie obsadzano dębami szypułkowymi. W XVIII i XIX w. szpalery dębowe uzupełniano zgodnie z panującą modą klonami zwyczajnymi, lipami drobnolistnymi, a w okresie dwudziestolecia międzywojennego jesionami wyniosłymi. Obecnie zachowały się pojedyncze odcinki nasadzeń. Obiekty grobli wraz z komponowaną zielenią posiadają dużą wartość zabytkową. Stan zdrowotny drzewostanu średni. Układ kompozycyjny zachowany fragmentarycznie.

Zalecenia konserwatorskie: Prowadzenie systematycznych prac pielęgnacyjnych – sanitarnych. Uzupełnianie obsadzeń z zachowaniem historycznie stosowanych gatunków.



Ilustracja 79. Bieruń Stary. Zieleń przy grobli na wysokości ul. Krakowskiej 57.

X.III. Zieleń towarzysząca malej architekturze

X.III. I. Rzeźba św. Jana Nepomucena, Jajosty, ul. Wspólna 15

Czas powstania: początek XVIII w.

Adres: ul. Wspólna 15, Jajosty

Opis:

Figura św. Jana Nepomucena uzupełniona posadzonymi obok dwoma lipami drobnolistnymi o średnicach pnia ok. 40-50 cm. Drzewa w dobrym stanie zdrowotnym (ilustracja nr. 80).

Zalecenia konserwatorskie: Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.



Ilustracja 80. Zieleń przy figurze św. Jana Nepomucena przy ul. Wspólnej 15.

X.III. II. Krzyż kamienny, ul. Majowa 24, Bijasowice

Czas powstania: lata 90. XIX w.

Adres: ul. Majowa 24, Bijasowice

Opis:

Krzyż kamienny, flankowany posadzonymi obok dwoma jesionami wyniosłymi o średnicach pnia ok. 70 cm. Drzewa w średnim stanie zdrowotnym (ilustracja nr. 81).

Zalecenia konserwatorskie: Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.



Ilustracja 81. Zieleń przy krzyżu. Ul. Majowa 24.

X.III.III. Krzyż kamienny z grupą ukrzyżowania, ul. Pszenna/Margłowa, Ściernie

Czas powstania: 1905 r.

Adres: ul. Pszenna/Margłowa, Ściernie

Opis:

Krzyż kamienny z grupą ukrzyżowania flankowany posadzonymi obok dwoma lipami drobnolistnymi o średnicach ok. 50-70 cm. Drzewa w średnim stanie zdrowotnym (ilustracja nr. 82). Podkrzesane.

Zalecenia konserwatorskie: Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.



Ilustracja 82. Zieleń przy krzyżu. Ul. Pszenna/Margłowa.

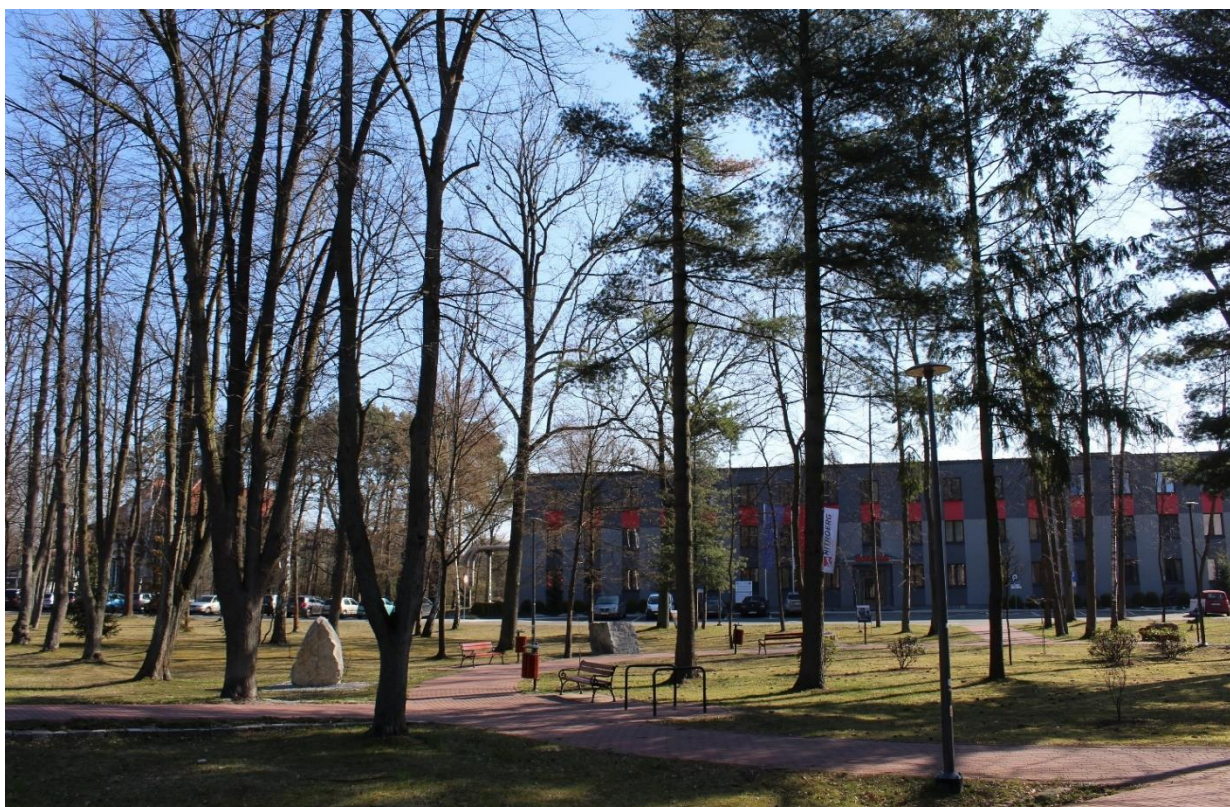
X.IV. Park Miejski, pl. Alfreda Nobla, Bieruń Stary

Czas powstania: lata 20. XX W.

Adres: pl. Alfreda Nobla, Bieruń Stary.

Opis: Park został założony w latach 20. XX w. jako niewielki skwer. Układ drzewostanu stanowi mieszaninę stylu swobodnego oraz geometrycznego – szpalerowego. Drzewostan złożony z lip drobnolistnych, klonów pospolitych, robinii białych, świerków zwyczajnych i srebrzystych. Z parkiem związana jest aleja, tworząca ulicę Chemików, złożona z lip drobnolistnych, klonów pospolitych i robinii białych. Stan zdrowotny drzewostanu dobry. Układ kompozycyjny czytelny (ilustracja nr. 83). Zespół o średniej wartości zabytkowej.

Zalecenia konserwatorskie: Prowadzenie systematycznych prac pielęgnacyjno – sanitarnych. Systematyczne uzupełnianie obustronnego obsadzenia ulicy Chemików z zachowaniem gatunków. Opracowanie i wdrożenie projektu rewaloryzacji parku.



Ilustracja 83. Zieleń w Parku Miejskim pl. Alfreda Nobla.

X.V. Zespół dworsko – pałacowy ul. Jagielły, Bijasowice

Czas powstania: początek XIX w./koniec XIX w.

Adres: ul. Jagielły, Bijasowice

Opis: Park wokół dworu został założony w latach 60. XIX w. Początkowo na osi frontowej dworu zakomponowano owalny podjazd oraz ogród ozdobny. Park uzyskał swój ostateczny kształt w latach 70. XIX w., utworzony na bazie drzewostanu siedliskowego, uzupełnionego regularnymi nasadzeniami szpalerowymi dębów szypułkowych i lip drobnolistnych. W latach 20. XX w. kompozycje uzupełniono klonami zwyczajnymi oraz wierzbami kruchymi (*Salix fragilis*). Do zestawu gatunkowego drzew siedliskowych dodano robinie białe. Niestety w okresie powojennym zmniejszono teren parku, zacierając jego pierwotną kompozycję. Dodatkowo ostatnia powódź zniszczyła część drzewostanu, zastąpionego nowymi nasadzeniami nie honorującymi historycznego układu. Zieleń w tym zespole dworsko – pałacowym obrazują ilustracje nr. 84, 85 i 86. Obiekt o średniej wartości zabytkowej.

Stan zdrowotny drzewostanu średni. Układ kompozycyjny zatarty. Czytelny jedynie podjazd przed fasadą dworu.

Zalecenia konserwatorskie: Prowadzenie systematycznych prac pielęgnacyjno – sanitarnych. Opracowanie i wdrożenie projektu rewaloryzacji parku.



Ilustracja 84. Zieleń w zespole dworsko – pałacowym. Ul. Jagielły.



Ilustracja 85. Zieleń w zespole dworsko – pałacowym. Ul. Jagielły.



Ilustracja 86. Zieleń w zespole dworsko – pałacowym. Ul. Jagielły.

X.VI. Zespół dworsko – parkowy, ul. Sadowa/ Barbórki 23, Bieruń Nowy

Czas powstania: XIX w. /XX w.

Adres: ul. Sadowa/ Barbórki 23, Bieruń Nowy

Opis: Park wokół dworu został założony w latach 90. XIX w. Prace rozpoczęto od budowy owalnego podjazdu usytuowanego na osi dworu. Powstaje niewielki park na bazie siedliskowej, jako park swobodny w odmianie krajobrazowej. Do zestawu gatunkowego drzew siedliskowych dodano robinie białe. Park przekształcono w latach 20. XX w. dodając modne w okresie modernizmu gatunki iglaste, z których zachowały się jedynie okazałe świerki zwyczajne i kilka żywotników. Niestety w okresie powojennym zmniejszono teren parku, zacierając jego pierwotną kompozycję (ilustracja nr. 87 obrazuje aktualny stan zieleni w tym zespole). Obiekt o średniej wartości zabytkowej. Z kompozycją parkową związany jest szpaler grabów pospolitych o średnicach ok. 30-40 cm wzdłuż ulicy Sadowej (ilustracja nr. 88).

Stan zdrowotny drzewostanu średni. Układ kompozycyjny zatarty. Czytelny jedynie podjazd przed fasadą dworu.

Zalecenia konserwatorskie:

Prowadzenie systematycznych prac pielęgnacyjno – sanitarnych. Opracowanie i wdrożenie projektu rewaloryzacji parku. Sukcesywne uzupełnianie szpaleru grabowego w ciągu ulicy Sadowej.



Ilustracja 87. Zielen w zespole dworsko – parkowym. Ul. Sadowa/Barbórki 23.



Ilustracja 88. Bieruń Nowy. Szpaler grabów pospolitych o średnicach ok. 30-40 cm wzdłuż ulicy Sadowej.

XI. OTOCZENIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W XXI WIEKU – ZAGROŻENIA I WYTYCZNE

XI.I. Nowa zabudowa

- Nowa zabudowa mieszkalna gabarytem i wysokością powinna być dostosowana do istniejącej zabudowy.
- Należy zachować budynki, ich bryłę i formę (w tym kształt dachu) i detal architektoniczny.
- Przy wymianie pokrycia dachu należy stosować dachówkę ceramiczną (wskazana karpiówka) w kolorze czerwonym w odcieniu cegły, dopuszcza się stosowanie łupka naturalnego. Budynki o mniejszym kącie nachylenia dachu widocznym z ulicy powinny być kryte blachą tytanowo-cynkową lub miedzianą na rąbek stojący. Od podwórzy na dachach płaskich i małym kącie nachylenia dopuszcza się stosowanie pokryć zgrzewalnych – najlepiej w jasnych kolorach w celu ograniczenia przegrzewania się dachów.
- Ewentualne nowe tynki należy wykonać jako gładko zacierane, zabrania się bezwzględnie stosowania tynków natryskowych, bądź fakturowych (chyba że istnieją jako oryginalne na historycznym obiekcie).
- Zabrania się stosowania kolorystyki technicznej.
- Nowe okna należy wykonywać jako drewniane, z podziałami, przy remoncie należy przywracać pionowe proporcje otworom okiennym przebudowanym po roku 1960. Zaleca się stosowanie drewnianej stolarki odtwarzającej historyczny detal ślusarski, dopuszcza się stosowanie stolarki z PCV z zachowaniem historycznych detali i podziałów.
- Nowe drzwi zewnętrzne należy wykonywać jako drewniane, o historyzującej formie (na podstawie).

- Zaleca się wykonywanie schodów z materiałów kamiennych.
- Zaleca się utrzymanie i odtworzenie detalu architektonicznego.
- Nowe obiekty powinny formą i materiałem nawiązywać do historycznych, powinny być scalone kolorystycznie z otoczeniem (obowiązuje ta sama kolorystyka, jak dla obiektów historycznych).
- Materiały wykończeniowe nowych obiektów mogą być tylko naturalne tzn. kamień, dachówka, blacha tytan-cynk, blacha miedziana, drewno w naturalnym kolorze, tynki, szkło, itp.

XI.II. Elementy reklamy

Nośniki informacji wizualnej na budynkach:

- dopuszcza się odtwarzanie sposobu aranżacji historycznych szyldów, napisów na budynkach w ich oryginalnej formie i kolorystyce;
- na budynkach dopuszcza się jedynie nośniki wizualnej informacji dotyczącej prowadzonej działalności w danym obiekcie, o której ten nośnik informuje;
- informacja na nośniku powinna być ograniczona do nazwy instytucji, profilu działalności, ewentualnie adresu;
- nośniki informacji wizualnej mogą znajdować się jedynie w kondygnacji parteru i posiadać formę szyldu, bądź szyldu semaforowego na wspornikach metalowych, kutych w kolorze grafitowym; w strefie rynku - reklamy w formie liter montowanych na elewacji;
- powierzchnia nośników informacji wizualnej nie może przekraczać 10 % powierzchni elewacji parteru, przy czym maksymalna powierzchnia szyldu może wynosić 1m², a powierzchnia szyldu semaforowego maksymalnie 0,5m²,

przy czym powierzchnia szyldu semaforowego zawiera się również w 10% dopuszczalnych na informację wizualną elewacji;

- w strefie staromiejskiej szyldy winny być montowane na kutyach wspornikach w kolorze grafitowym;
- zabrania się umiejscawiania jakichkolwiek nośników informacji ponad gzymsem parteru i na wszystkich innych ścianach czy częściach budynku, nie dotyczy to hoteli, instytucji kultury i instytucji czy firm, przez które budynki w całości są wykorzystywane, przy czym informacja powinna być ograniczona do nazwy danej firmy / instytucji;
- nośniki informacji wizualnej powinny być rozmieszczone z uwzględnieniem kompozycji elewacji, nie mogą znajdować się bądź przesłaniać elementów artykułujących elewację takich jak okna, drzwi, witryny, bramy i przejazdy, gzymsy, cokoły, lizeny, pilastry, boniowania, fryzy, nisze i inne tego typu niewymienione elementy detalu architektonicznego;
- nośniki wizualnej informacji należy umieszczać tak, aby żadna z ich krawędzi nie była bliżej niż 10 cm od elementów artykułujących elewację wymienionych powyżej – ta sama odległość od witryny;
- na boniach dopuszcza się stosowanie niewielkich tabliczek wkomponowanych w pojedyncze lico;
- jeżeli na elewacji znajduje się więcej nośników informacji wizualnej, powinny one być wspólnie opracowywane i posiadać podobną szatę graficzną i kolorystykę oraz być tak komponowane, aby – w przypadku układów poziomych miały tę samą wysokość, a w przypadku układów pionowych miały tę samą szerokość;
- dopuszcza się grupowanie większej ilości nośników informacji we wspólne ramy i pola;

- zarówno wykonanie, jak i montaż nośników powinny być najwyższej jakości, materiały, z których wykonano nośniki powinny być naturalne, bądź wyglądem zbliżone do naturalnych;
- kolorystyka nośników powinna być ograniczona (za wyjątkiem logo firmy) do stonowanych kolorów, powierzchnie nośników nie mogą być polerowane, szkliste i odbijać światła;
- zabrania się stosowania nośników informacji wizualnej o fosforyzujących, pulsujących, migotliwych, błyskowych czy zmieniających się światłach;
- nośniki informacji wizualnej wykonane z wszelkiego rodzaju tekstyliów, czyli szeroko pojęte bannery, dopuszcza się jedynie jako tymczasowe – np.: towarzyszące wydarzeniom;
- na obszarze oznaczonym jako najstarsza część miasta zaleca się opracowanie jednolitego elementu ramowego, wykonanego z metalu bądź drewna, lub z tych dwóch materiałów, w który będą ujęte wszystkie rodzaje szyldów na tym terenie, za wyjątkiem ewentualnie odtwarzanych historycznych form reklam.

Nośniki informacji wizualnej wokół budynków:

- nie można stosować żadnych elementów przestrzennych, zarówno to w formie rzeźb, elementów małej architektury, które będą kojarzyć się z prowadzoną przez firmę bądź instytucję działalnością;
- zabrania się lokalizowania nośników wizualnej informacji na elementach towarzyszących budynkowi, takich jak: schody, ogrodzenia, bramy i furtki, balustrady, oraz inne nie wymienione;
- w przypadku wszelkiego rodzaju punktów gastronomicznych – restauracji, barów, kawiarni; etc., można na elewacji lub na stojącym wolno stelażu w formie np.: sztalugi umieszczać menu oferowane przez dany lokal;

- nie dopuszcza się zadaszeń i parasoli, które stanowią nośniki informacji wizualnej;
- dopuszcza się nośniki informacji wizualnej wykonane w neutralnych materiałach na tymczasowych ogrodzeniach ogródków gastronomicznych oraz na meblach w ogródkach gastronomicznych.

Nośniki informacji wizualnej niezwiązane z budynkami:

- dopuszcza się i zaleca stosowanie ujednoliconych nośników informacji wizualnej, informujących o położeniu danej instytucji, firmy czy lokalu w formie drogowskazów umieszczanych na słupach;
- ich ilość powinna być ograniczona do najważniejszych instytucji takich jak instytucje miejskie, kultury, banki, hotele, etc oraz firm i lokalów, które obsługują ruch turystyczny;
- zarówno słupy jak i drogowskazy powinny posiadać tę samą szatę graficzną, która jest tłem do zawartej na nich informacji;
- dopuszcza się stosowanie w ograniczonej ilości miejskich słupów ogłoszeniowych, na których można wieszać plakaty reklamowe informujące o bieżących wydarzeniach i bieżącej działalności firm na terenie miasta.

XI.III. Otoczenie – posadzki, ogrodzenia, latarnie uliczne, elementy małej architektury, infrastruktura techniczna

- zakazuje się stosowania ogrodzeń betonowych;
- zakazuje się stawiania obiektów z blachy trapezowej, falistej bądź sztucznych materiałów (istniejące należy rozebrać przy ich tzw. „śmierci technicznej”), budowy lub montażu pawilonów, kiosków itp. z wyłączeniem czasowych ogródków letnich (po uzyskaniu stosownych zezwoleń na ich czasowe

posadowienie);

- wprowadzić jednorodną kolorystykę elementów metalowych w ogrodzeniach, odcienie grafitowe oraz czernie;
- zabrania się budowania nowych ogrodzeń z elementów metalowych o rozbudowanych ozdobnych formach – jako obcych stylistycznie w danej dzielnicy;
- zaleca się stosowanie ogrodzeń drewnianych, w strefie śródmiejskiej ogrodzenia drewniane są niewskazane, jedynie stalowe o prostych formach w kolorze grafitowym, drewno jest dopuszczalne w strefie podmiejskiej, na podmurówce i z murowanymi słupami, w centrum – drewniane ogrodzenia – jedynie tam, gdzie występowały pierwotnie,
- zaleca się stosowanie nawierzchni granitowych na chodnikach – jako kilkukrotnie trwalszych od betonowych i bardziej estetycznych – sugeruje się ich systematyczną wymianę oraz wykonanie chodników z płomieniowanych lub groszkowanych płyt granitowych o szerokości 0,7 m to 0,7 m (dwie płyty po 35 cm), w otoczeniu z łamanej łupanej lub ciętej kostki brukowej;
- zaleca się wymianę starych betonowych latarni na nowe metalowe w kolorze grafitowym o prostych współczesnych formach bądź w formie historycznej, zbliżonej do formy, w jakiej te latarnie występowały pierwotnie, z oświetleniem LED o ciepłej kolorystyce;
- zaleca się ujednolicenie elementów małej architektury, wykonanie ich z materiałów szlachetnych historycznych/tradycyjnych, kamień, metal w uzupełnieniu z drewnem;
- zaleca się uporządkowanie przestrzeni parkingowych, zlokalizowanie parkingów w 2 – 4 kondygnacyjnych budynkach garażowych, przestrzenie parkingowe przekształcić w funkcjonalną miejską przestrzeń – skwery, place bądź pod

zabudowę uzupełniającą układ urbanistyczny lub garaże podziemne.

XII. GENERALNE WYTYCZNE KONSERWATORSKIE

XII.I. Cele Programu Opieki Nad Zabytkami, ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego Gminy Bieruń

Głównym celem strategicznym Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Bieruń na lata 2021-2024 będzie: OCHRONA I KSZTAŁTOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY BIERUŃ. Zapisy niniejszego programu powinny stanowić integralną część prawa lokalnego w postaci zgodnej z obowiązującymi przepisami prawa na terytorium kraju. Ich uszczegółowieniem powinien być program rewaloryzacji wytypowanych obszarów i zespołów oraz poszczególnych obiektów. Działalność zmierzającą do zachowania i poprawienia stanu konserwatorsko-technicznego należy skoncentrować na układach i zespołach przestrzennych oraz obiektach opracowanych w przedmiotowej dokumentacji: ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków, a w szczególności na obszarze parków kulturowych i sugerowanych do wpisu do rejestru zabytków.

Zamierzeniem Miasta powinno być dążenie do utrzymania obecnego zasobu substancji zabytkowej oraz dążenie do poprawy jej stanu zachowania. Uwarunkowania dotyczące programów, procesów i technologii konserwatorskich oraz wymogów projektowych należy opracować indywidualnie dla każdego z obiektów lub zespołów przestrzennych, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi i w uzgodnieniu ze stosownymi organami oraz służbami. Należy zaprojektować otoczenie obiektów w taki sposób, aby podkreślało ich znaczenie w strukturze przestrzeni ulicy i obszaru. Problematyka konserwacji obiektów wymaga współpracy między Radą Miasta, a właścicielami tych obiektów. Warunkiem powodzenia działań formalno - prawnych jest definitywne rozwiązanie problemu utrzymania, użytkowania i remontów

konserwatorskich obiektów. Wykonanie wskazanych zadań ramowych pozwoli na powstanie przestrzeni publicznej o charakterze uniwersalnym, przy zachowaniu funkcjonalności obszaru. W przeciwnym wypadku wszelkie działania będą skazane na niepowodzenie, a obiekty kubaturowe, których stan obecny jest już często bardzo zły, ulegną całkowitemu zniszczeniu. Istotnym elementem, warunkującym utrzymanie i podnoszenie wartości dziedzictwa kulturowego Bierunia, byłoby stworzenie, w porozumieniu z innymi samorządami gmin oraz miast i powiatów, programu o charakterze regionalnym, ukierunkowanym na ochronę dziedzictwa dawnych księstw, w granicach których znajdował się Bieruń. Ochroną objąć należy również obiekty małej architektury, znajdujące się na przedmiotowym obszarze, posiadające wartości zabytkowe. Na obiektach tych należy prowadzić prace konserwatorskie pod nadzorem stosownych służb. Stanowią one istotny element kulturowy przestrzeni. Na podstawie istniejących uregulowań prawnych należałoby ustanowić zasady wspierania przedsięwzięć konserwatorskich oraz rewaloryzacyjnych, prowadzonych przez innych właścicieli na przedmiotowym terenie. W szczególności powinny one objąć domy w typie chałup śląskich oraz obiekty małej architektury, nierzadko stanowiące własność prywatną.

Celem programu jest powstrzymanie procesów destrukcyjnych substancji zabytkowej. Problem ten obejmuje także zagadnienie konserwacji i utrzymania m.in. obiektów nieużytkowanych. Aktualne uwarunkowania krajobrazowe oraz konieczność rewitalizacji obszarów industrialnych lub zdekomponowanych wskazują także na potencjalne możliwości pozyskania środków oraz dotarcia do źródeł finansowania przedmiotowych zagadnień.

Należy sukcesywnie rozbudowywać zasób dokumentacji dotyczących substancji wyszczególnionej w niniejszym opracowaniu. Sugeruje się również opracowanie pełnego zasobu informacji o wszelkiego typu źródłach dotyczących historii miasta oraz

o miejscu ich przechowywania. Zasób nie może ograniczać się jedynie do źródeł publicznych i państwowych. Powinien także objąć archiwa: prywatne, związków wyznaniowych oraz archiwa poza granicami kraju. Docelowo niezwykle korzystnym dla miasta Bieruń byłoby opracowanie jego monografii z ujęciem zasobów zabytkowych. Dotychczasowe materiały są wybiórcze i niekompletne. Program powinien przyczynić się do dalszego rozwoju miasta oraz podniesienia jego atrakcyjności w aspekcie połączenia wartości kulturowych i krajobrazowych. Program ten umożliwia również wpisanie gminy Bieruń w realizację stosownych zapisów planów zagospodarowania przestrzennego Województwa Śląskiego.

Przedstawiona w tym materiale diagnoza stanu dziedzictwa kulturowego oraz odniesienie do obowiązujących opracowań strategicznych pozwala na sformułowanie priorytetów w perspektywie wieloletniej. Dla gminy Bieruń proponowane są następujące priorytety, realizowane przez kierunki działań i zadania.

XII.I.I. Priorytety Programu

Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Priorytet II. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Priorytet III. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja.

Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy ich stanu zachowania.	<ul style="list-style-type: none"> Przygotowanie w systemie rocznym planu regularnych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych.

	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach stanowiących własność gminy według długofalowego programu. • Dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach nie stanowiących własności gminy, na mocy odpowiedniej uchwały obejmującej zabytki nieruchome i ruchome oraz archeologiczne. • Poszukiwanie i wykorzystywanie środków zewnętrznych na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich (nowe fundusze i programy). • Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed działaniem niepożądanym (dofinansowywanie montażu instalacji alarmowych, przeciwpożarowych, antywłamaniowych). • Na obszarze historycznych cmentarzy tworzenie lapidariów gromadzących zabytkowe nagrobki, zazwyczaj zachowane w złym stanie. • Przeciwdziałanie rozbiórkom obiektów gospodarczych, przemysłowych i zabytków techniki poprzez wyszukiwanie dla nich nowych funkcji. • Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni komponowanej (parki wiejskie, nieczynne cmentarze, obsadzenia kapliczek).
<p>Podjmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby turystyczne i edukacyjne.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Bieżące prace porządkowe przy zabytkach i ich otoczeniu. • Poszukiwanie nowej funkcji dla

	<p>zaniedbanych i opuszczonych zabytków.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Określenie zasad i monitorowanie realizacji w zakresie umieszczania szyldów, reklam i znaków informacyjnych, zwłaszcza w miejscowościach popularnych turystycznie. • Opracowanie planu wprowadzania małej architektury i zieleni, a także remontów i porządkowania nawierzchni ulic i placów w zabytkowych obszarach Bierunia.
Opracowanie działań związanych z tworzeniem nowych miejsc pracy.	<ul style="list-style-type: none"> • Szkolenie osób bezrobotnych w zakresie budownictwa i rzemiosła tradycyjnego (zanikające zawody). • Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w obiektach zabytkowych lub oferujących tradycyjne produkty regionalne • Wspieranie regionalnych muzeów, izb tradycji i świetlic wiejskich.

Priorytet II. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Kierunki działań	Zadania
Współpraca między wydziałami gminy w zakresie opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznej.	<ul style="list-style-type: none"> • Egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. • Określenie we współpracy z gminą kierunków rozwoju

	<p>miejsowości o metryce historycznej: wskazanie terenów pod planowane inwestycje uwzględniających zwłaszcza zabytkowe układy przestrzenne.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wytypowanie miejscowości wymagających ochrony sylwety historycznej. (zabezpieczenie przed niewłaściwą lokalizacją farm wiatrowych oraz kubaturowo znacznych inwestycji np. maszty telefonii komórkowej). • Na terenach wsi wskazanie możliwości uzupełnień zabudowy typu plombowego, uwzględniających historyczny kontekst w zakresie gabarytów. • Ochrona zieleni komponowanej i zieleni wysokiej dawnych cmentarzy oraz zespołów dworsko-parkowych.
--	-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

Priorytet III. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja.

Kierunki działań	Zadania
Szeroki system informacji o zabytkach gminy.	<ul style="list-style-type: none"> • Utworzenie zakładki poświęconej ochronie zabytków na stronie internetowej gminy (poradnik dla właścicieli i użytkowników zabytków). • Opracowanie gminnej mapy zabytków
Specjalistyczne rozpoznanie obiektów i zespołów zabytkowych.	<ul style="list-style-type: none"> • Monitoring obiektów wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków. • Wspieranie we współpracy z gminą prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne,

	krajobrazowe, katalogi typów budownictwa regionalnego i detalu architektonicznego).
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie cyklu szkoleń dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych z zakresu standardów remontowo-konserwatorskich oraz możliwości pozyskiwania funduszy. • Popularyzacja i nagradzanie dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych (np. konkurs na najlepszych użytkowników). • Patronat nad pracami studenckimi z dziedziny historii regionu i prac konserwatorskich (licencjaty, magisterskie). • Wprowadzenie zagadnień z zakresu ochrony zabytków do edukacji szkolnej (warsztaty tematyczne, zajęcia w zielonych szkołach).
Promocja regionalnego służąca stworzeniu produktów turystycznych	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie tematycznych szlaków turystycznych wykorzystujących obiekty zabytkowe. • Łączenie szlaków turystycznych (pieszych, sieci ścieżek rowerowych, szlaków samochodowych, wodnych) z promocją obiektów gastronomiczno-hotelowych w budowlach zabytkowych. (restauracje, hotele, agroturystyka) • Organizacja imprez sezonowych w obrębie obiektów zabytkowych (jarmarki, dożynki, odpusty).

XII.II. Generalne wytyczne urbanistyczne

Obecny układ przestrzenny miasta Bierań to konglomerat dawnych urbanistycznych (Bierań Stary) i ruralistycznych struktur urbanistycznych oraz osad o charakterze wiejskim. Wytyczne:

- Zachowanie historycznych układów urbanistycznych dawnych wsi.
- Ochrona zabytkowych cmentarzy, ich rozplanowania, drzewostanu oraz zabytkowych nagrobków.
- Zadbanie o najbliższe otoczenie obiektów zabytkowych tak, aby były one właściwie eksponowane i nie wchodziły w korelację przestrzenną z innymi elementami np. reklamami, znakami lub tablicami drogowymi.
- Uwzględnienie ochrony terenów zielonych w rewaloryzowanych obszarach.

WYTYCZNE DLA ZABYTEKOWEGO UKŁADU URBANISTYCZNEGO
UJĘTEGO POD NUMEREM A/731/66 15 VI 1966 NA TERENIE PARKU
KULTUROWEGO BIERAŃ STARY:

- Wszystkie obiekty typu pawilony bądź inne, które odbiegają położeniem od pozostałych na danej ulicy, a zostały wybudowane po 1960 roku, należy przebudować tak, aby spełniały generalny lokalny układ urbanistyczny, bądź w razie ich tzw. „śmierci technicznej” zastąpić nowymi, korelującymi.
- Nowe budynki na zapleczach pierzei nie mogą swoim gabarytem przekraczać wysokości obiektów, do których są dobudowywane, oraz nie powinny mieć więcej kondygnacji niż budynki zapleczerwowe w ich bezpośrednim, bądź najbliższym otoczeniu.
- Nowe obiekty powinny być dostosowane gabarytami i linią zabudowy do ogólnej zasady urbanistycznej obszaru i nie przekraczać linii dachów oraz gabarytów

elewacji więcej, niż 20% swojego bezpośredniego sąsiedztwa.

Wnioski i wytyczne dla ulic, placów i głównych ciągów w mieście:

- Zachowanie linii zabudowy poprzez utrzymanie istniejących budynków i uzupełnienie luk budowlanych nową zabudową plombową.
- Uporządkowanie wnętrza kwartałów poprzez wyburzenia obiektów bezwartościowych (przybudówek, budynków tylnych, garaży, komórek itp.).
- Integracja terenów przylegających bezpośrednio do przebiegu ulicy.
- „Rehabilitacja” terenów przemysłowych i poprzemysłowych poprzez włączenie ich w układ komunikacyjny i funkcjonalny.

Wnioski i wytyczne dla zabudowy:

- Zachowanie reprezentacyjnego charakteru ulic i placów.
- Modernizacja zabytkowej zabudowy w celu zwiększenia standardu użytkowego.
- Konserwacja zabytkowych elewacji w oparciu o program i projekt.
- Prowadzenie prac w ramach formuły konserwatorskiej.
- Rekonstrukcja zdegradowanych elementów pierwotnego wystroju elewacji w oparciu o zachowane źródła archiwalne i ikonograficzne.
- Uporządkowanie parterów w oparciu o jednorodny projekt w obrębie zarówno jednego budynku, jak i przestrzeni całej ulicy. Proponuje się aranżację parteru w konwencji historyzującej, typowej dla dawnej formy (prostej i oszczędnej w formach), przy jednoczesnej rezygnacji z użycia materiałów szlachetnych (marmur, gres, ceramika) oraz rozwiązań typu „siding”.
- Zabudowa luk budowlanych powinna utrzymywać historyczne linie zabudowy i podziały parcelacyjne oraz gabaryty pierzei (wysokość, kształt dachu, materiał itd.). Nowoprojektowana architektura powinna harmonizować z zabytkowym

otoczeniem, nie zawsze naśladować formy historyczne. Wymagane jest ustalenie maksymalnego gabarytu zabudowy, który wyznaczają historyczne budynki.

- Wymiana stolarki okiennej jedynie za zgodą Miejskiego Konserwatora Zabytków, z zachowaniem istniejących podziałów.
- Ograniczenie systemów docieplania budynków (lekko – mokra) stosowanych jako metoda remontowa.

XII.III. Generalne wytyczne architektoniczne

- Ochrona, zachowanie i konserwacja obiektów małej architektury (na przedmiotowym terenie są to głównie krzyże i figury).
- Prace konserwatorskie, remontowe, modernizacyjne lub adaptacyjne w obiektach zabytkowych i kulturowych należy prowadzić w porozumieniu z właściwymi służbami (Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków). Powinny być one wykonywane i nadzorowane przez uprawnione osoby – w zależności od stanu prawnego obiektu.
- Likwidacja obiektów tymczasowych (m.in. kiosków, straganów, blaszanych garaży) i substandardowych, będących obiektami dysharmonizującymi z zabudową zabytkową.
- Nowa zabudowa mieszkalna gabarytem i wysokością powinna być dostosowana do istniejącej zabudowy jednorodzinnej i zespołów siodłackich (1-2 kondygnacje).

**WYTYCZNE DLA ZABUDOWY UKŁADU URBANISTYCZNEGO UJĘTEGO
POD NUMEREM A/731/66 15 VI 1966 NA TERENIE PARKU KULTUROWEGO
BIERUŃ STARY.**

- Należy zachować budynki, ich bryłę i formę (w tym kształt dachu) i detal architektoniczny.

- Przy wymianie pokrycia dachu należy stosować dachówkę ceramiczną (wskazana karpiówka) w kolorze czerwonym w odcieniu cegły, dopuszcza się stosowanie łupka naturalnego. Zakazuje się wprowadzania w połacie dachowe jakichkolwiek dodatkowych okien, lukarn, facjat itp. Od strony ulicy budynki o mniejszym kącie nachylenia dachu, widocznym z ulicy, powinny być kryte blachą tytanowo-cynkową lub miedzianą na rąbek stojący. Od podwórzy na dachach płaskich i o małym kącie nachylenia dopuszcza się stosowanie pokryć zgrzewalnych, najlepiej w jasnych kolorach w celu ograniczenia przegrzewania się dachów.
- Ewentualne nowe tynki należy wykonać jako gładko zacierane, zabrania się bezwzględnie stosowania tynków natryskowych bądź fakturowych (chyba, że takowe istnieją jako oryginalne na historycznym obiekcie).
- Zabrania się stosowania kolorystyki innej niż biel i odcienie bieli, jasne odcienie szarości i piasku. Dla wybranych obiektów, głównie w typie miejskiej kamieniczki, dopuszcza się kolorystykę potwierdzoną badaniami. Dopuszcza się kolorystykę w odcieniach pastelii za wyjątkiem odcieni kolorów technicznych, takich jak: żółcie, pomarańcze, czerwienie, fiolety, niebieskości i zielenie.
- Nowe okna należy wykonywać jako drewniane, z podziałami. Przy remoncie należy przywracać pionowe proporcje otworom okiennym przebudowanym po roku 1960. Zaleca się stosowanie drewnianej stolarki odtwarzającej historyczny detal ślusarski. Dopuszcza się stosowanie stolarki z PCV z zachowaniem historycznych detali i podziałów.
- Nowe drzwi zewnętrzne należy wykonywać jako drewniane, o historyzującej formie (na podstawie analogii lub wg wzoru z „katalogu stolarki historycznej, małomiasteczkowej”, który jest załącznikiem do niniejszego opracowania).

- Zaleca się wykonywanie schodów z materiałów kamiennych (wskazany piaskowiec).
- Zaleca się utrzymanie i odtworzenie detalu architektonicznego.
- Zaleca się odsłanianie cokołu budynków. Przy obiektach docieplanych zaleca się wykonanie docieplenia w systemie ścian trójwarstwowych, gdzie trzecia warstwa odpowiada materiałowi na oryginalnej ścianie. Dotyczy cokołów i ścian szczytowych budynku bez detalu architektonicznego.
- Zaleca się utrzymanie w elewacjach wrót drewnianych (jeżeli występują). Należy wykonywać wrota drewniane wzorowane na innych tego typu elementach.
- Zabrania się stosowania wszelkiego rodzaju lukarn na dachach historycznych obiektów od strony elewacji frontowej. Istniejące lukarny należy likwidować (chyba, że powstały przed 1960 rokiem).
- Nowe obiekty powinny formą i materiałem nawiązywać do historycznych, być scalone kolorystycznie z otoczeniem (obowiązuje ta sama kolorystyka, jak dla obiektów historycznych), a różnić się detalem wykończenia okien, drzwi, dachów etc. Materiały wykończeniowe nowych obiektów mogą być tylko naturalne tzn. kamień, dachówka, blacha tytan-cynk, blacha miedziana, drewno w naturalnym kolorze, tynki, szkło, itp. Stolarka w nowych budynkach nie powinna posiadać podziałów okiennych innych niż to wynika z jej użytkowania.

XII.IV. Generalne wytyczne dla terenów zieleni zabytkowej

- Opracowanie projektów waloryzacji zieleni zabytkowej na terenie Bierunia.
- Rewaloryzacja historycznych terenów zielonych (w pierwszej kolejności parku podworskiego przy ul. Jagiełły), stworzenie atrakcyjnych miejsc rekreacyjnych.
- Pielęgnacja istniejących pomników przyrody.

- Maksymalna ochrona terenów zielonych przed wkraczaniem zabudowy.
- Uwzględnianie powierzchni parkowych przy wkraczaniu zabudowy.
- Rewitalizacja terenów parkowych.
- Uzupełnienie i zachowanie, w miarę możliwości, istniejących obsadzeń dróg, przy zachowaniu warunków technicznych.
- Dążenie do odtworzenia obsadzeń obwodu cmentarzy oraz alei.

XII.V. Postulaty konserwatorskie

Wszystkie wartościowe obiekty kubaturowe, w tym obiekty przemysłowe, obiekty małej architektury (krzyże, kaplice architektoniczne oraz figury przydrożne wraz z ich bezpośrednim otoczeniem), cmentarze, parki, aleje i skwery powinny zostać objęte ochroną prawną na zasadzie zapisu w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, a najcenniejsze z nich, o największych walorach zabytkowych, należy wpisać do rejestru zabytków.

Ponadto wskazane jest:

- Dążenie do utrzymania pierwotnej formy architektonicznej przedstawionych w opracowaniu oraz zawartych w Gminnej Ewidencji Zabytków obiektów (utrzymanie bryły, pokrycia dachu, rozmiarów oraz kształtu otworów okiennych i drzwiowych, ponadto zakazuje się nadbudowy obiektów), odbudowa i rozbudowa powinna odtwarzać charakter i elementy obiektów zabytkowych.
- Obiekty kubaturowe będące w złym stanie technicznym należy remontować wg. zatwierdzonych projektów konserwatorskich (z dopuszczeniem odbudowy).
- Sporządzanie dokumentacji ewidencyjnej (wraz z inwentaryzacyjną) zabytkowych i kulturowych obiektów. Dokumentacja ta może stanowić podstawę opracowania katalogu tradycyjnej dla obszaru zabudowy na terenie miasta,

w tym zabudowy wiejskiej. Wobec tendencji zanikania tradycyjnej zabudowy wiejskiej, znikome są szanse, by powstrzymać rozbiórkę starych budynków mieszkalnych i gospodarczych, konserwować je i zachować w stanie zbliżonym do pierwotnego. Sugeruje się opracowanie dokumentacji ewidencyjnej, inwentaryzacyjnej dla istniejących jeszcze obiektów tego typu.

- Objąć ochroną, w miarę możliwości, pierwotną stolarkę okienną i drzwiową (wraz z kolorystyką). W przypadku modernizacji budynku, należy dążyć do odtworzenia kształtu, materiału, podziałów i profili pierwotnych drzwi i okien (na podstawie zachowanej dokumentacji ikonograficznej lub poprzez analogię).
- Dążyć do zachowania pierwotnej formy, rodzaju pokrycia i kształtu dachów w fasadach, z dopuszczeniem w uzasadnionych przypadkach pokrycia alternatywnego o podobnym kształcie i kolorze.
- Ewentualne rozbiórki budynków przykłady tradycyjnej zabudowy wiejskiej i małomiasteczkowej powinny być poprzedzone wykonaniem dokumentacji ewidencyjnej, np. kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych lub inwentaryzacją architektoniczną, na podstawie, której właściwe służby udzielą stosownej zgody.
- Znalezienie nowych funkcji dla budynków nieużytkowanych lub użytkowanych nieprawidłowo, niezgodnie z przeznaczeniem pierwotnym obiektu.
- Obiekty małej architektury, znajdujące się w złym stanie technicznym należy sukcesywnie poddawać pracom konserwatorskim. Obiekty kamienne winny być konserwowane przez dyplomowanych konserwatorów dzieł sztuki, specjalizujących się w konserwacji rzeźby kamiennej i detalu architektonicznego. Wszelkie prace konserwatorskie powinny być poprzedzone opracowaniami w zakresie remontu konserwatorskiego.
- Utrzymanie i przywracanie elementów lokalnej tradycji.

XIII. PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI A ZAMIERZENIA MIASTA BIERUŃ

XIII.1. Główne cele polityki miejskiej związane z ochroną zabytków

Zasadnicze cele polityki miejskiej, związane z ochroną zabytków należy wytyczyć w trzech głównych kierunkach:

- 1. Dokumentowanie zabytków i ich utrzymanie.**
- 2. Kształtowanie przestrzeni w zakresie obszarów związanych dziedzictwem kulturowym.**
- 3. Promocja dziedzictwa kulturowego miasta.**

Ad. 1.

Dokumentowanie zabytków miasta, inwentaryzacja obiektów zabytkowych, utworzenie bazy danych o obiektach zabytkowych z obszaru miasta. Obiekty zabytkowe (zarówno nieruchome i ruchome) na terenie Bierunia wymagają specjalistycznych opracowań w formie dokumentacji konserwatorskich (zarówno w formie studialnej, jak i ewidencyjnej, szeroko rozpowszechnionej w środowisku konserwatorskim w formie tzw. kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych i ruchomych. Opracowana Gminna Ewidencja Zabytków rozpoznała zasoby zabytkowe miasta. Jej podstawą są tzw. karty adresowe. Jednakże karty te zawierają jedynie podstawowe informacje o obiekcie: adres/lokalizację, zdjęcie i określenie czasu powstania. Brak innych istotnych informacji o zabytkach m. in. dotyczące materiału, z którego wykonany jest obiekt, funkcji, własności, stanu zachowania, opisu, danych bibliograficznych i archiwalnych, jego historii, określenia stylu, w którym jest wykonany i ewentualnie autora projektu. Dla bardziej wnikliwego rozpoznania zasobu zabytkowego miasta, zasadnym jest wykonanie szczegółowej dokumentacji, zarówno w formie zagadnień typologicznych (traktowanych tematycznie), czy też w formie kart

ewidencyjnych zabytków jak wyżej (tzw. białych kart) dla indywidualnych obiektów lub innej dokumentacji ewidencyjnej.

Należy opracować obiekty w układzie typologicznym, których istnienie jest zagrożone:

- obiekty folwarczne wraz z dworami i parkami. Dotyczy to zespołu folwarcznego przy ul. Jagiełły, którego poszczególne obiekty kubaturowe i park nie posiadają dokumentacji. Dla tego zespołu parkowego proponuje się scalenie terenu parku oraz wykonanie i wdrożenie całościowego projektu rewaloryzacji, połączonego z adaptacją na cele ogólnodostępnego parku miejskiego. Obiekty kubaturowe mogłyby posłużyć jako załączek ośrodka jeździeckiego lub hipoterapeutycznego itp. Reprezentacyjny obiekt stajni stałby się atrakcją w skali lokalnej, Również budynek dawnego aresztu mógłby zostać zagospodarowany na cele kulturalne lub gastronomiczne.
- obiekty przemysłowe związane z kolejnictwem (dworzec i obiekty dworcowe).
- budynki mieszkalne w typie chałup śląskich (obecnie nieużytkowane).
- obiekty wpisane do rejestru zabytków.
- obiekty typowane do wpisania do rejestru zabytków.

Zespoły rezydencjonalno-parkowe:

- Zespół dworsko – parkowy przy ul. Jagiełły. Swój obecny kształt uzyskał w latach 70. XIX w. Zespół złożony z dworu, oficyn mieszkalnych, reprezentacyjnych stajni, budynków gospodarczych, aresztu oraz pozostałości parku w stylu krajobrazowym otwartym.

Obiekty przemysłowe:

- Zespół dworca, ul. Ofiar Oświęcimskich 5.

Krzyże kamienne kapliczkowe z figurą Chrystusa i Matki Bożej Bolesnej:

- Bojszowska 47,
- Bojszowska 187,

- Krakowska 61,
- Krakowska 39,
- Lędzińska,
- Majowa 24,
- Marcina 22,
- Oświęcimska 407,
- Szenwalda/ Bogusławskiego/ Młyńska,
- Pszenna/Margłowa, z NMP, św. Janem i św. Franciszkiem,
- Krakowska 3, kolumna Maryjna,
- Wspólna 15, Figura św. Jana Nepomucena.

Sugeruje się opracowanie dokumentacji remontowo – konserwatorskich dla obiektów zabytkowych będących w złym stanie technicznym a ujętych w przedmiotowym opracowaniu oraz w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Bierunia. W szczególności dotyczy to budynków użyteczności publicznej, kamienic, zabudowy wiejskiej i zabudowy przemysłowej oraz architektury sakralnej.

Należy dokumentalizować i opracowywać obiekty podlegające modernizacji (szczególnie szeroko stosowanym w ostatnim okresie wymianom stolarki i ociepleniom), adaptacjom i przekształceniom. Nierzadko w wyniku tych prac obiekty tracą swoje pierwotne cechy zabytkowe. „Unowocześnianiu” szczególnie podlegają wiejskie budynki mieszkalne i gospodarcze.

Odrębną grupę stanowią obiekty, których istnienie nie jest zagrożone i nie podlegają one modernizacjom. Są to: kościoły, cmentarze, kaplice oraz sakralne obiekty małej architektury. Obiekty sakralne (kościoły, kaplice) i cmentarze posiadają elementy zabytkowego wyposażenia, tzw. obiekty ruchome – które również winny być dokumentalizowane i zewidencjonowane.

Sugeruje się opracowanie dokumentacji konserwatorskich dla kamiennych krzyży i kaplic oraz projekty aranżacji otoczenia remontowanych obiektów. Zagadnienie dotyczy również cmentarzy i innych obiektów ruchomych.

W ramach zabytkowych założeń – parkowych, zieleni cmentarnej i przykościelnej – należy zinwentaryzować istniejące zasoby, opracować projekty rewaloryzacji oraz rewitalizacji założeń wraz z odtworzeniem obsadzeń szpalerowych obwodów cmentarzy zabytkowych.

Ad. 2.

Utworzenie w/w dokumentacji o charakterze ewidencyjnym i fotograficznym stanowić może bazę danych i punkt wyjściowy dla opracowania zapisów w planach miejscowych, które będą ujednolicały charakter zabudowy na terenie miasta. Obecnie ład przestrzenny jest zaburzony poprzez:

- stosowanie zróżnicowanych materiałów elewacyjnych i pokryć dachowych, wprowadzających dysonans estetyczny i przestrzenny;
- stosowanie urozmaiconej, dysharmonizującej kolorystyki budynków;
- budowanie obiektów o zróżnicowanych bryłach w zwartej przestrzeni;
- budowa nieestetycznych ogrodzeń.

Ład przestrzenny można kształtować dwutorowo. W zakresie architektury – kubatura – zapisy planów miejscowych. Mowa tu o usytuowaniu budynków, ich gabarytach i wyglądzie zewnętrznym. W zakresie otoczenia budynków – przestrzeni, można wykorzystać narzędzia nowej ustawy krajobrazowej. Dotyczy to kształtowania otoczenia obiektów i ich ogrodzeń.

Na obszarach o szczególnym zagęszczeniu zabudowy o wysokim walorze zabytkowym, obszarach o ciekawych, unikalnych rozwiązaniach urbanistycznych, architektonicznych w kontekście kulturowym sugeruje się założenie parków

kulturowych – będących świadectwem dziedzictwa narodowego, a jednocześnie celem ochrony tej struktury. Ponadto zaleca się opracowanie waloryzacji zabudowy zabytkowej na terenie miasta.

Ad. 3.

Utworzenie dokumentacji o charakterze ewidencyjnym i fotograficznym stanowić może bazę danych dla obiektów zabytkowych na terenie miasta. Może mieć ona różne formy: tradycyjnego wydawnictwa lub założonej strony internetowej obiektów zabytkowych (aktualizowaną i poszerzaną oraz wzbogacaną dokumentacją zdjęciową).

Niezwykle ważnym czynnikiem dla zachowania dziedzictwa kulturowego jest jego upowszechnianie wśród mieszkańców. Jedynie poznanie wartości obiektów zabytkowych i ich docenienie przez właścicieli, użytkowników i innych mieszkańców pozwoli na dalsze trwanie i funkcjonowanie zabytków. Cele te osiągnąć można m. in. wydając publikacje o charakterze popularnonaukowym oraz bezpłatne foldery (w ramach promocji miasta), monografie historyczne. Sugeruje się zainicjowanie działań edukacyjnych i popularyzatorskich - prowadzonych przez szkoły i inne instytucje kultury (wykłady dotyczące historii regionu i jego dziedzictwa kulturowego, lekcje muzealne), organizowanie konkursów fotograficznych i innych.

Ważnym elementem upowszechniania wśród mieszkańców oraz przybyłych turystów, może być opracowanie szlaków związanych z dziedzictwem kulturowym gminy, np. szlaku obiektów zabytkowych (nie tylko obiektów wpisanych do rejestru zabytków), szlaku łączącego wszystkie miejsca związane z historią szlacheckiego rodu Kozłowskich, arystokratycznej rodziny Von Arco, czy szlaku obiektów małej architektury sakralnej.

XIII.II. Postulowane wpisy do rejestru zabytków – ochrona obiektów

W niniejszym opracowaniu sugeruje się wpisanie obiektów zabytkowych o największych walorach do rejestru zabytków. Wpis do rejestru zabytków daje m.in. możliwość uzyskania dotacji na prace konserwatorsko-remontowe przy obiekcie.

Zalecenia:

- Rekomendowanie Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków obiektów najcenniejszych w krajobrazie miasta sugerowanych do objęcia ochroną prawną w formie wpisu do rejestru zabytków. Zgodnie z art. 9.1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.) obiekty nieruchome mogą być wpisane do rejestru zabytków na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu.
- Objęcie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego wszystkich obszarów Bierunia, w tym wskazanie w planach zasad ochrony obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

XIII.III. Dotacje

Podstawowym warunkiem udzielania dofinansowania jest wpis do rejestru zabytków obiektu, na który czynione są starania o dotacje (do rejestru „A” – zabytki nieruchome, do rejestru „B” – tzw. zabytki ruchome. do rejestru „C” – zabytki archeologiczne).

O dotację może się ubiegać właściciel lub posiadacz zabytku albo jednostka posiadająca zabytek w trwałym zarządzie.

O dofinansowanie można ubiegać się m.in. u:

- Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie,
- Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach.

Zarówno u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach, jak i u Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie można się starać o dotacje na planowane prace (w cyklu jednorocznym), jak i o refundację kosztów poniesionych na prace przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (na całość prac ujętych pozwoleniem konserwatorskim, zakończonych i odebranych przez urząd konserwatorski).

- W Urzędzie Marszałkowskim w Katowicach (termin ogłaszany indywidualnie – na stronie internetowej urzędu - www.silesia-region.pl, zakładka konkursy),
- W Wojewódzkim Funduszu Ochrony Środowiska,
- W Narodowym Funduszu Ochrony Środowiska,
- Funduszu Kościelnym,
- Inne konkursy bieżące.

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane na planowane remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym, na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Ponadto prywatni właściciele, związki wyznaniowe (np. Parafie) itp. mogą się starać o dotację na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku w jednostkach samorządu na szczeblu gminy i powiatu. Każda z instytucji dofinansowujących prace przy zabytkach ma indywidualne zasady przyznawania dofinansowania, oddzielne formularze i może wymagać różnych załączników. W części miast i gmin Województwa Śląskiego na stałe funkcjonuje w ich budżecie fundusz dofinansowania

prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, a radni corocznie podejmują uchwałę co do jego wysokości, a w późniejszej fazie określają jego beneficjentów. Występują też jednostki terytorialne w województwie, które każdorazowo indywidualnie określają beneficjenta i kwotę dotacji (uchwałą rady).

W poszczególnych jednostkach samorządu (zarówno na szczeblu województwa - Urzędzie Marszałkowskim, jak i na szczeblu powiatu i gminy) oraz w Funduszu Kościelnym można się starać o dotacje na prace planowane (zazwyczaj w cyklu jednorocznym).

W Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach oraz w Urzędzie Marszałkowskim w Katowicach dofinansowanie może zostać udzielone na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;

- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

W w/w instytucjach można starać się o dofinansowanie do 50 % kosztów wykonania prac ujętych w pkt. 1-17. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy jego stan zachowania wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, można starać się o dofinansowanie do 100% kosztów potrzebnych na przeprowadzenia tych prac.

XIII.IV. Monitoring i ocena realizacji programu

Realizacja Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Bieroń na lata 2021-2024 powinna być przedmiotem systematycznego monitorowania. Zgodnie z ustawowym wymogiem (art. 87.5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) burmistrz

Bierunia sporządza sprawozdanie (które przedstawia radzie gminy) za dwuletni okres jego realizacji. Monitoring służy następującym celom:

- dostarczaniu podmiotom biorącym udział w zarządzaniu miejscem lub obiektem, informacji o skuteczności prowadzonych działań ochronnych,
- umożliwieniu stałej weryfikacji i ulepszania działań ochronnych,
- dostarczaniu organom sprawującym nadzór nad obszarem będącym przedmiotem ochrony danych o stanie przedmiotu ochrony,
- sporządzaniu okresowych raportów umożliwiających przegląd zadań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

Szczególnie ważne jest przewidzenie i określenie, w jakich przypadkach wyniki monitoringu wpłynęły na sposób sprawowania ochrony nad dobrami dziedzictwa kulturowego. Monitoring powinien być tak zaplanowany, aby umożliwiał ocenę przynajmniej takich parametrów: skuteczność ochrony (porównanie otrzymanych rezultatów z rezultatami oczekiwanymi, wyrażonymi poprzez stan ochrony), skuteczność zastosowanych środków, zmianę stanu obiektu, zagrożenie środowiskowe.

Cel strategiczny: Ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego Gminy Bieruń.

Wskaźniki określające realizację celów i priorytetów Programu:

Cel strategiczny/priorytet	Wskaźniki
Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno- gospodarczego powiatu.	<ul style="list-style-type: none"> • Poziom wydatków budżetu Gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami (w %). • Liczba remontów obiektów zabytkowych dofinansowywanych z budżetu Gminy. • Liczba stowarzyszeń

	<p>podtrzymujących i badających tradycje lokalne.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Liczba organizacji i stowarzyszeń podtrzymujących miejscowy folklor. • Liczba obiektów zabytkowych zabezpieczonych przed włamaniem i pożarem.
Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba miejscowych planów zagospodarowania gminy, w których uwzględniono ochronę dziedzictwa kulturowego. • Liczba utworzonych parków kulturowych, skansenów, rezerwatów. • Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków.
Priorytet III: Badanie i dokumentacja oraz promocja i edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego.	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba publikacji promocyjnych i wydawnictw związanych z popularyzacją zabytków. • Liczba udostępnionych w internecie informacji o zabytkach gminy, historii obiektów czy miejscowości. • Liczba zorganizowanych imprez,

	<p>wydarzeń, warsztatów, szkoleń o tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Liczba ofert turystycznych wykorzystujących elementy dziedzictwa kulturowego. • Liczba obiektów zabytkowych pełniących funkcje turystyczne, kulturalne, edukacyjne i społeczne.
--	-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

XIV. ARCHEOLOGIA

W załączniku - opracowanie archeologiczne.

XV. LITERATURA

1. Barciak A., Ziemia pszczyńska przez wieki, Suszec 2002
2. Czempas J., Wertując akta i stronicę ksiązek. Bieruń 1987
3. Duczmal A., (red.) Bieruń. Bieruń 2001
4. Długajczyk E., Trudne lata nadziei. Bieruń Stary 1945 – 1950. Bieruń 1989
5. Gembalski J., Z historii organów w kościołach Bierunia Starego, Bieruń 1991
6. Grzegorek G., (red.) Bieruń, Katowice 2011
7. Gumowski M., Herby i pieczęcie województwa śląskiego, Katowice 1939
8. Janczak J., Okruchy z dziejów Bierunia w drugiej połowie XVIII i w pierwszej połowie XIX stulecia. Bieruń 1988
9. Jaworski W., Z dziejów żydów bieruńskich. Bieruń 1989
10. Jedynak Z., Kiereś Z., Wielkie rody, wielka własność. Katowice 2006
11. Kaczmarek R., Myszor J. (red.) Bieruń monografia historyczna. Bieruń 2007
12. Kistowski M., Myga – Piątek U., Solona J., (red.) Studia nad regionalizacją fizycznogeograficzną Polski. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. St. Leszczyńskiego. PAN. Warszawa 2018
13. Kondracki J., Geografia regionalna Polski. PWN. Warszawa 2011
14. Kondracki J., Richling A., Granice mezoregionów. *Regiony Fizycznogeograficzne 1:1.500.000* [w:] *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej*, Główny Geodeta Kraju, Warszawa 1994
15. Kubiciel R., Turzonowie w Pszczynie. Z dziejów związków górnośląsko-węgieńskich. [w:] *Studia i Materiały z dziejów Śląska*. T. 21. Katowice 1996
16. Kudera J., Historia kościoła parafialnego w Bieruniu. Bieruń 1996
17. Lysko A., (red.) Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej, Pszczyna 1994
18. Lysko A., Nyga R., Z przeszłości 600 letniego Bierunia. Zeszyty Bieruńskie. Zeszyt nr. 1.

19. Lysko G., Zur Geschichte der Stadt Berun. [w:] Oberschlesien, 1914
20. Małecka E., [red.] Kamienie mówią, spacer po bieruńskim kirkucie. Bieruń 2006
21. Miś G. Migawki historyczne z przeszłości Bierunia Nowego i okolicy. Bieruń 1989 [w:] Zeszyty Bieruńskie 12/1989
22. Marcinek R., Wielki Staw Bieruński i jego pozostałości. Bieruń 1993
23. Miś G., Migawki historyczne z przeszłości Bierunia Nowego i okolicy. Bieruń 1989
24. Musioł L., Bieruń, miasto, kościół i parafia. Monografia historyczna. Bieruń 1999
25. Musioł L., Dzieje szkół parafialnych w dawnym dekanacie pszczyńskim, Katowice 1933
26. Musioł L., Pszczyna monografia historyczna, Katowice 1936
27. Nyga R., Zaczyk E., Nyga J., Stworoki. Wizerunki stworoków śląskich, Bieruński Ośrodek Kultury, Bieruń 1994
28. Nyga J., Pamiątki przeszłości Bierunia, Kościół św. Bartłomieja i Kościół św. Walentego. Zeszyty Bieruńskie. Zeszyt nr. 24. Bieruń 1981
29. Nyga J., Pamiątki przeszłości Bierunia, Zabudowa miejska, kopiec, grobel. Zeszyty Bieruńskie. Zeszyt nr. 11. Bieruń 1989
30. Nyga M., Rynek w Bieruniu Starym w świetle najnowszych badań, [w:] Początki i Rozwój Miast Górnego Śląska. Studia Interdyscyplinarne. Gliwice 2004
31. Orlik Z.J., Ziemia pszczyńska rok 1945, Pszczyna 1988
32. Orlik Z.J., Gmina Pawłowice – szkice z dziejów, Kraków 2001
33. Pisarek St. 700 lecie parafii (1293-1993) i 400 lecie kościoła p.w. św. Jana Chrzciciela (1596-1996) w Pawłowicach, Pawłowice 1996
34. Podręcznik powiatu pszczyńskiego, Pszczyna 1933
35. Polak J., Ziemia pszczyńska rozwój gospodarczy od Piastów do Hochbergów. Wyd. Bractwo Związku Górnośląskiego. Katowice 2000
36. Popiołek K., Historia Śląska od pradziejów do 1945 r. Katowice 1972

37. Wydra G., Krajoznawstwo powiatu pszczyńskiego, Katowice 1928
38. Zając Z. (red.) Na naszej ziemi. Z życia nowobieruńskiej wspólnoty parafialnej. Bieruń 1997
39. Złoty A., Powiat pszczyński w dawnej kartografii, Pszczyna 2006
40. Uchwała nr III/6/2016 Rady Miejskiej w Bieruniu z dnia 31 marca 2016 r. w sprawie utworzenia Zespołu parków kulturowych pod nazwami Park Kulturowy dla Obszaru Staromiejskiego i Park Kulturowy dla Obszaru Grobli. Dziennik Urzędowy Województwa Śląskiego, Katowice, dnia 18 kwietnia 2016 r. poz. 2285
41. Uchwała nr III/7/2016 Rady Miejskiej w Bieruniu z dnia 31 marca 2016 r. w sprawie zatwierdzenia Planu ochrony Zespołu parków kulturowych pod nazwą Park Kulturowy dla Obszaru Staromiejskiego i Park Kulturowy dla Obszaru Grobli. Dziennik Urzędowy Województwa Śląskiego, Katowice dnia 18 kwietnia 2016 r. poz. 2286

XVI. SPISY

XVI.I. Wykaz obiektów kubaturowych

XVI.II. Wykaz obiektów małej architektury

XVI.III. Wykaz obiektów przemysłowych

XVI.IV. Wykaz obiektów zieleni zabytkowej, cmentarze

X.VI.V. Opracowanie archeologiczne

X.VI.VI. Spis ilustracji z numeracją stron

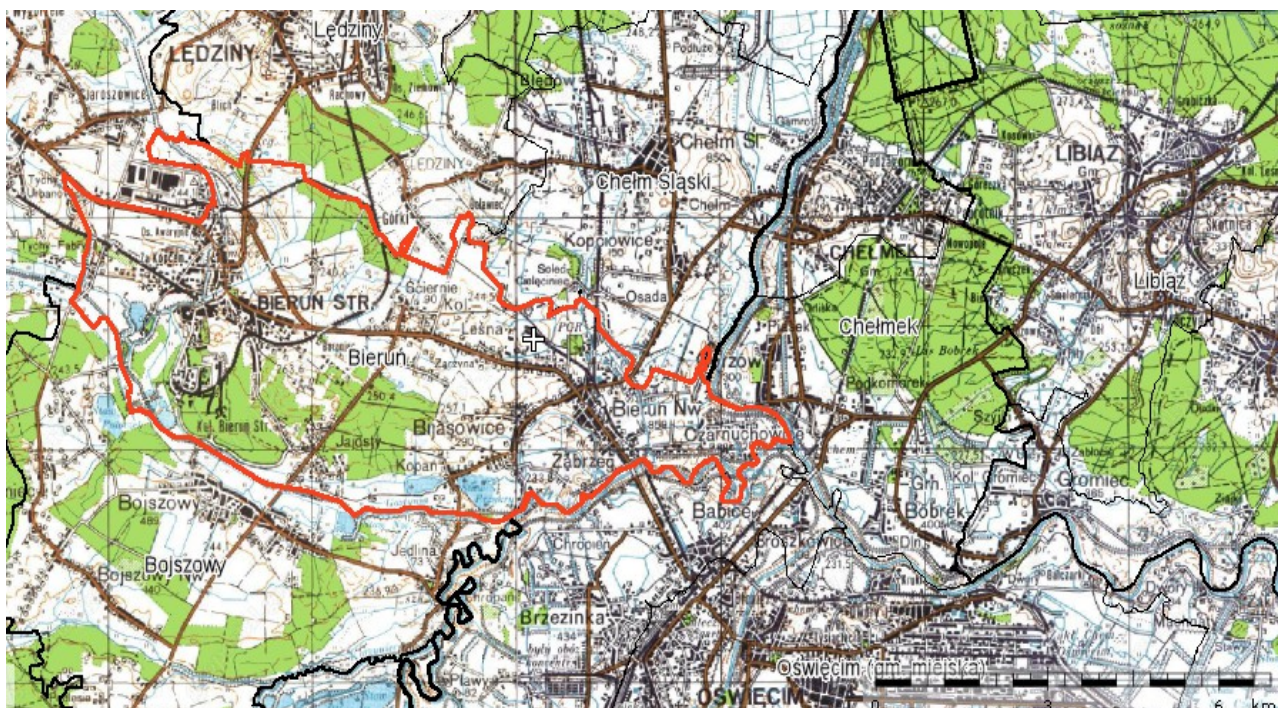
ARCHEOLOGIA

SPIS TREŚCI

1. Położenie gminy Bieruń. Podstawowe dane geograficzne.....	1
2. Podstawowe dane historyczne i toponomastyczne.....	5
3. Historia i stan badań archeologicznych.....	10
4. Ogół znanych stanowisk archeologicznych.....	11
5. Zróżnicowanie chronologiczne i funkcjonowanie stanowisk archeologicznych.....	20
6. Program ochrony i opieki nad stanowiskami archeologicznymi.....	23
7. Zalecenia konserwatorsko-ochronne.....	26
8. Słownik stosowanych terminów.....	27
9. Literatura.....	31
10. Katalog stanowiska – tabela nr 1.....	34
11. Mapy nr 1-8.....	35

1. POŁOŻENIE GMINY BIERUŃ. PODSTAWOWE DANE GEOGRAFICZNE

Gmina miejska Bieruń, znajdująca się po reformie z 1999 r. w powiecie bieruńsko-lędzińskim (najmniejszym w Polsce), leży w południowo-wschodniej części obecnego województwa śląskiego, bezpośrednio przy granicy z województwem małopolskim. Pod względem gospodarczym gminę zalicza się do gmin miejskich oraz do konurbacji górnośląskiej. Od zachodu przylega do miasta Tychy (miasto na prawach powiatu), od południa graniczy z gminą wiejską Bojszowy (powiat bieruńsko-lędziński), od północy z miastem Łędziny i gminą wiejską Chełm Śląski (obie jednostki w powiecie bieruńsko-lędzińskim), natomiast od wschodu z miastem Oświęcim i gminą miejsko-wiejską Chelmek (obie jednostki w województwie małopolskim, powiecie oświęcimskim). Obecnie terytorium gminy zajmuje powierzchnię około 40,49 km² (Powierzchnia..., s. 136). Gmina charakteryzuje się nieregularnym zarysem – dłuższym zasięgiem równoleżnikowym (ok. 13,45 km), niż południkowym (ok. 4,8 km), który wyznaczają kręte granice, szczególnie w części wschodniej (ryc. 1).



Ryc. 1. Usytuowanie gminy Bieruń, pow. bieruńsko-lędziński, woj. śląskie

W skład miasta Bieruń wchodzi: Bieruń Stary, Bieruń Nowy, Ściernie, Jajosty, Bijasowice i Czarnuchowice. Formalnie osiedla te nie stanowią dzielnic miasta, jednak wyodrębniają się jako samodzielne osady.

Obszar miasta Bieruń znajduje się na granicy dwóch prowincji o zupełnie odmiennym

charakterze. Bieruń Stary i Ściernie wchodzą w skład Wyżyn Polskich, podprovincji Wyżyny Śląsko-Krakowskiej, w obrębie makroregionu Wyżyna Śląska, a mezoregionu – Pagóry Jaworznickie. Natomiast południowo-zachodnia i południowo-wschodnia część miasta znajdują się w prowincji Karpaty Wschodnie wraz z Podkarpaciem, podprovincji Podkarpacie Północne, w makroregionie Kotliny Oświęcimskiej. Jeśli chodzi o mezoregiony – Nowy Bieruń, Bijasowice, Czarnuchowice, Jajosty zalicza się do mezoregionu Dolina Górnej Wisły, a południowo-zachodnią część gminy (czyli osiedle Domy Polne, część Bierunia Starego i część Osiedla Chemików) zalicza się do mezoregionu Równina Pszczyńska (Kondracki 2011).

Opisywany obszar pod względem geologicznym leży w obrębie zapadliska przedgórskiego. Najstarsze skały występujące na powierzchni stanowią karbońskie piaskowce, zlepieńce i łupki z węglem (tzw. warstwy łaziskie). Najwyższe wzniesienie na terenie miasta – Góra Chełmeczki – jest również z nich zbudowane. Na terenie pomiędzy Bieruniem Starym, Kolonią Bieruń Stary, Barańcem i Jajostami utwory te można zaobserwować w dołach po starych tzw. „biedaszybach”. W obrębie szarawych, małozięzłych, rozsypliwych, miejscami zlepieńcowatych, piaskowców występują wkładki i soczewki szarych, tłustych iłów. W Kolonii Bieruń Stary miąższość takich wkładek, wykorzystywanych przez ludność miejscową do wyrobu cegieł, dochodzi do 2 m. Na terenie miasta występują także skały triasowe – dolnotriasowe wapienie jamiste i dolomity oraz środkowotriasowe wapienie płytowe i faliste, a także margle (tzw. warstwy gogolińskie). Wychodnie osadów triasowych budują wzniesienie w Bieruniu Starym (na lewym brzegu Mlecznej), a także garb między Ścierniami, a Zarzyną. Dolnotriasowe wapienie jamiste zbudowane są z grubokrystalicznego kalcytu o barwie żółtej lub brunatnej. Natomiast wapienie środkowotriasowe są stosunkowo zróżnicowane pod względem litologicznym – bywają ziarniste, zbite, ilaste, a ich różowa, kremowa lub szara barwa pod wpływem wietrzenia staje się biała. Występują w ławicach o miąższości dochodzącej do 1 m. Powierzchnie warstw są często pokryte hieroglifami lub gruzełkami, a także szczątkami fauny – przede wszystkim członami liliowców. Wapienie triasowe były eksploatowane na skalę przemysłową w Ściernicach. W miejscach występowania skał karbońskich i triasowych pokrywająca je niegdyś pokrywa skał młodszych (trzeciorzędowych osadów miocenских), została zniszczona na skutek większej erozji niż w sąsiednich obniżeniach tektonicznych. Podsumowując, na pozostałym obszarze Bierunia podłożem osadów powierzchniowych są utwory miocenские – głównie iły i iłowce.

Najpowszechniejsze na terenie miasta są osady czwartorzędowe. Występują w płatach gliny zwałowej, a związane są ze zlodowaceniem środkowopolskim. Mają niewielką miąższość i są silnie zapiaszczone, szarobrunatne, niekiedy margliste. Tego samego wieku są pokrywające znaczną część Bierunia piaski oraz żwiry lodowcowe i wodnolodowcowe. Najczęściej są to żółte i szarożółte

piaski różnoziarniste, przewarstwione (często gliniastymi i zwięzłymi) żwirami o wielkości 1-10 cm. Z młodszym zlodowaceniem – północnopolskim – związane są mady, piaski i żwiry teras akumulacyjnych. Występują one jedynie na ternie międzyrzecza Mleczej i Tyszanki (Potoku Tyskiego). Natomiast w dolinach rzek powszechnie występują holocénskie osady rzeczne, które budują terasy zalewowe, znajdujące się około 2 m nad poziomem rzeki. Jest to kompleks osadów piaszczystych, piaszczysto-mułkowych, mułków aż do mułków tłustych, plastycznych. Utwory te zazębiają się, często są smugowane związkami żelaza lub zaorsztynione. Mady rzeczne miejscowa ludność wydobywała jako tłusty i odpowiednio zapiaszczony materiał do wypalania cegieł. W okolicach Bierunia Nowego występują holocénskie namuły torfiaste.

Najmłodsze osady holocénskie występują głównie w dnach dolin rzecznych. Składają się one z piasków i żwirów deponowanych w obrębie koryt oraz mułów i ilów osadzonych na obszarach teras zalewowych, które tworzą tam zwarte pokrywy madowe.

Rzeźba obszary gminy jest mało urozmaicona. Od centralnie rozmieszczonych, niewysokich wzniesień zrębowych, teren opada we wszystkich kierunkach ku dolinom rzecznych. Suche doliny, które przecinają pagóry zrębowe, mają łagodne zbocza i są stosunkowo płytkie. W dolinie Wisły, w obrębie szerokiej terasy zalewowej, występują liczne, starorzecza o dużej powierzchni, które najczęściej są nadal wypełnione wodą. W części centralnej opisywanego obszaru wyróżnia się wzniesienie Górka Bijasowicka (ok. 257,00 m n.p.m.), a w południowo-zachodniej – Góra Chełmeczki (263,00 m n.p.m.). Poza pasami wzniesień deniwelacje terenu nie przekraczają 10 m. Teren obniża się w kierunku południowym i wschodnim, czyli ku dolinom rzecznych. Najniżej położonym punktem na terenie miasta jest ujście Przemszy do Wisły. Ważnym aspektem są także antropogeniczne zmiany terenu. Morfologia omawianego obszaru zmieniła się na skutek prowadzonej od 1975 r. eksploatacji węgla kamiennego przez KWK „Piast” oraz częściowo przez KWK „Ziemowit”. Na terenie gminy znajdują się tzw. zalewiska bezodpływowe, z których wskutek osiadań odpływ wód jest mocno utrudniony bądź nawet niemożliwy; natomiast na innych obszarach pojawia się w czasie zwiększonych opadów.

Hydrografię obszaru gminy Bieruń charakteryzuje przynależność do zlewni rzeki Wisły, stanowiącej jej południowo-wschodnią granicę, wraz z dopływami – Gostynią, Potokiem Goławieckim i Przemszą.

Rzeka Gostynia płynie obwałowanym i uregulowanym korytem w kierunku wschodnim oraz stanowi lewobrzeżny dopływ Wisły, a zarazem południową i południowo-zachodnią granicę miasta. Jej dorzecze posiada powierzchnię ok. 400 km². Głównym dopływem jest rzeka Mleczna, przepływająca południkowo w kierunku południowym przez Bieruń.

Potok Goławiecki to lewobrzeżny dopływ Wisły, płynący uregulowanym korytem z północy

na południe przez teren gminy. Najważniejszym dopływem Potoku Goławieckiego jest Potok Mąkołowiec; zrzucane są także do niego oczyszczone ścieki z kopalni „Piaś” oraz woda odpompowywana ze zbiornika retencyjnego w Ścierniach.

Natomiast rzeka Przemsza płynie z północy na południe szeroką doliną, częściowo uregulowanym i obwałowanym korytem. Stanowi ona największy lewobrzeżny dopływ Wisły. Niestety prowadzi wody pozaklasowe, bardzo mocno zanieczyszczone.

Obok rzek, potoków i pomniejszych cieków wodnych na obszarze gminy występuje szereg sztucznych zbiorników wodnych o zróżnicowanych genozach, powierzchniach oraz pojemnościach. Największym jest jezioro Łysina, położone w zachodniej części miasta, w widłach rzek Gostyni i Mlecznej. Zbiornik powstał jeszcze w latach siedemdziesiątych na skutek wypełnienia wodą wyrobiska popiaskowego. Inne zbiorniki wodne to głównie pozostałości po stawach rybnych lub zalewiska, powstające w nieckach bezodpływowych. W związku z gęstą siecią hydrograficzną gminy Bieruń należy wspomnieć o zagrożeniu powodziowym, które dotyczy przede wszystkim terenu Bijasowic, Nowego Bierunia i Czarnuchowic.

Natomiast odnośnie wód podziemnych według Mapy Hydrogeologicznej w skali 1:2000000 ark. Kraków część północna i centralna Bierunia wchodzi w skład Regionu Górnośląskiego, podregionu łaziskiego XVI3, gdzie główny poziom użytkowy wód podziemnych znajduje się w utworach karbonu, a znaczenie podrzędne mają poziomy czwartorzędowe i triasowe. Natomiast część południowa gminy znajduje się w regionie Przedkarpackim, w podregionie przedkarpacko-śląskim, w którym główny poziom użytkowy znajduje się w utworach czwartorzędowych (Miłowska, Miłowski 2012).

Na obszarze miasta Bieruń występują głównie gleby bielcowe, które zostały wykształcone na podłożu gliniastym lub piaszczystym. Natomiast na osadach rzecznych wykształciły się mady i gleby mułowo-bagienne, na podłożu węglanowym – rędziny o zróżnicowanym stopniu rozwoju. Najlepsze gleby orne (kompleks pszenny dobry) znajdują się w rejonie centralnym miasta Bieruń oraz fragmentarycznie w dolinie Wisły. Kompleks żytni tworzą gleby w okolicach Bijasowic i na północnym obrzeżu gminy. Duże tereny obejmują grunty orne kompleksu żytniego słabego (w tym czarne ziemie zdegradowane w Bieruniu Nowym i nad Przemszą) i najslabszego, także zbożowo-pastewnego mocnego i słabego. Co interesujące, przy dużym udziale łąk znamienne jest brak użytków zielonych określanych jako dobre i bardzo dobre. Większość uznana jest jako użytki średnie na analogicznych glebach jak grunty orne. Tak więc struktura użytkowania przedstawia się następująco: użytki rolne stanowią 61,2% powierzchni gminy (2421 ha), z czego 37,3% to grunty orne, 17,1% łąki, 6,6% pastwiska, 0,2% sady, 15,3% lasy (nadzorowane przez Nadleśnictwo Kobiór) oraz 23,5% grunty pozostałe.

Gmina Bieruń w swej strukturze przestrzenno-przyrodniczej posiada układ dwóch „wysp” miejskich położonych w krajobrazie rolniczym. W wyniku długotrwałej działalności człowieka naturalny krajobraz wraz z szatą roślinną został niemalże całkowicie przeobrażony. Zachowały się niewielkie fragmenty powierzchni z naturalną roślinnością. Na całości omawianego obszaru dominuje roślinność synantropijna oraz roślinność półnaturalna. Istnieją także różnej wielkości enklawy ze zróżnicowaną florą i fauną, położone głównie w starorzeczach w dolinie Wisły z roślinnością łągową. Tereny leśne skupione są głównie w północnej części miasta – na granicy z Łędzinami, w części północnej – między Kopanią i kolonią Bieruń Stary, w części południowo-zachodniej – między Osiedlem Chemików, a doliną Gostyni. W drzewostanie dominują: sosna pospolita, brzoza brodawkowata, a także dąb szypułkowy, modrzew europejski, topola, a w miejscach bardziej wilgotnych – olsza czarna i jesion. Należy także zaznaczyć, że znacznie powierzchnie terenu zajmują młode uprawy leśne sosny i modrzewia (Podgórska i in., 2009).

Na terenie miasta Bieruń znajduje się aż osiem drzew uznanych za pomniki przyrody (cztery dęby szypułkowe, trzy lipy drobnolistne i jeden wiąz pospolity). Ponadto fragment miasta leżący u ujścia rzeki Gostyni do Wisły (czyli południowa część gminy Bieruń) znajduje się w obrębie Specjalnego Obszaru Ochrony Ptaków – Natura 2000 „Stawy w Brzeszczach”. Obszar ten obejmuje kompleksy stawów hodowlanych w dolinie górnej Wisły, położone po obu stronach rzeki. Wisła ma tam naturalny charakter, meandruje, a w jej dolinie znajdują się niewielkie starorzecza. Warto napomnieć, że w ostoi występuje co najmniej pięć gatunków ptaków wymienionych w Polskiej Czerwonej Księdze.

Pod względem klimatycznym gmina Bieruń znajduje się w południowej części dzielnicy częstochowsko-kieleckiej (wg R. Gumińskiego 1948). Długość okresu wegetacyjnego wynosi 200-210 dni, natomiast średnia ilość dni z zalegającą pokrywą śnieżną oscyluje około 60-80 dni.

Współczesny krajobraz kulturowy obejmuje obecnie liczne strefy zagospodarowane dla celów bytowych lub gospodarczych (zabudowa mieszkalna, niewielkie obiekty przemysłowe wraz z infrastrukturą i zapleczem, składowiskami, ponadto drogi, linie kolejowe, szosy, strefy rolnicze, pastwiska i łąki itd.).

2. PODSTAWOWE DANE HISTORYCZNE I TOPONOMASTYCZNE

Obszar dzisiejszego Bierunia, woj. śląskie, ma bogatą historię. Składa się z pomniejszych

miejsowości, które niegdyś cieszyły się odrębnością. Niestety nie można dziś powiedzieć, kiedy rozpoczęło się tu osadnictwo ludzkie.

O istnieniu osadnictwa na obszarze miasta świadczą wzmianki zamieszczone w dokumentach, na przykład o Ścierniach z 1272 r. czy Bijasowicach z 1360 r. Sam Bieruń po raz pierwszy wzmiankowany jest dopiero w 1376 r. – leżał on na szlaku handlowym łączącym Kraków z Opawą. W miejscu gdzie szlak schodził z pagórków w zabagniony teren rzeki Mlecznej wzniesiono punkt kontrolny i celny, w postaci wieży wartowniczej na warownym kopcu, ów kopiec i osiedle koło niego powstałe stały się zarodkiem późniejszego miasta. Być może już w X-XI wieku istniał na tym terenie gródek obronny, otoczony palisadą, który niewątpliwie posiadał wieżę obserwacyjną. Jego zadaniem była ochrona kupców przepływających się przez rzekę. Dziś na jego pozostałościach znajduje się XIX-wieczna kapliczka św. Jana Nepomucena, figurująca na liście zabytków województwa śląskiego (Pierończyk 2008, s. 3).

Nazwa miasta może pochodzić od staroczeskiego słowa „bernn”, oznaczającego cło ściągane na rzecz władcy. Dokładniejsze informacje na temat osady dostarcza dokument księcia opawsko-raciborskiego Jana II Żelaznego (z dynastii Przemyślidów opawskich), o przekazaniu wójtostwa w Bieruniu niejakiemu Cussowiczowi. Dowiadujemy się z niego, iż istniała tu już wcześniej osada (*borgstaedel*), ze zniszczonym gródkiem, młynem i trzema stawami. Natomiast już w 1407 r. Bieruń został nazwany miastem (*Stadt*; Kaganiec 1994, s. 5).

W 1517 r. Bieruń stał się częścią Wolnego Pszczyńskiego Państwa Stanowego, jego istnienie zatwierdził król czeski Ferdynand I, przyznając tytuł Wolnego Pana magnatom węgierskim z rodziny Turzonów. Przedstawiciele owego rodu podarowali miastu w 1525 r. browar oraz rozwinęli na terenie Bierunia gospodarkę rybną, a w 1536 r. rozbudowano okoliczne stawy, tworząc Wielki Staw Bieruński. Wówczas był to jeden z największych obiektów tego typu na Śląsku. Staw osuszono w XIX wieku, a o jego istnieniu świadczy istniejąca po dziś dzień 1,5 kilometrowa grobel, która miała za zadanie chronić miasto przed zalaniem. Aż do 1551 r. Bieruń stanowiła własność Piastów śląskich. Niestety 21 lipca 1677 r. ogromy pożar doszczętnie strawił miasteczko, a wraz z nim wszystkie najstarsze dokumenty i pieczęcie (Kaganiec 1994, s. 6).

Położenie na ważnych szlakach komunikacyjnych sprzyjało rozwojowi miasta. Jednak bujny rozkwit gospodarczy Bierunia przypada dopiero na połowę XVI wieku, kiedy to miasto otrzymało przywileje targowe. Wówczas rozwinął się handel bydłem, końmi, solą, zbożem, wełną i rybami hodowanymi w okolicznych stawach. Zyskało na znaczeniu rzemiosło, kowalstwo, włókiennictwo czy szewstwo. Umniejszała się rola urzędu wójta kopiecznego (reprezentanta właściciela ziem), natomiast swoją rolę zwiększyła rada miejska z burmistrzem na czele.

Układ przestrzenny miasta był typowy dla wszystkich miast nowoustrojowych: regularny

plan miasta, prawie kwadratowy rynek, czyli plac targowy, otoczony domami obywateli, od rynku rozgałęziały się pod kątem prostym ulice. W 1808 r. odebrano mu status miasta; Bieruń stał się osadą targową – *Marktflecken* (Kaganiec 1994, s. 7). Miasteczko, aż do kolejnego pożaru w 1847 r; było drewniane, poza wzniesionym w 1768 r. kościołem i paru kamienicami przy rynku.

Od połowy XVIII wieku istniała w mieście Żydowska Gmina Wyznaniowa, która od 1812 r. posiadała bożnicę i zachowany do dziś cmentarz. W 1824 r. wybudowano pierwszą na Górnym Śląsku szosę międzypaństwową, która biegła z Wrocławia do Krakowa przez m.in. Bieruń, na skrzyżowaniu tejże szosy ze starą drogą z Bytomia do Oświęcimia, w Zabrzegu (Solcu) powstała nowa kolonia, którą zaczęto nazywać Nowym Bieruniem. Zawdzięczała ona swój rozwój budowie: gmachu królewsko-pruskiego Głównego Urzędu Celnego, remizy towarowej, faktorii solnej, gospody, szkoły podstawowej oraz apteki, masarni, piekarni i powstaniu pojedynczych gospodarstw. W tym samym czasie w Nowym Bieruniu znajdował się Główny Urząd Pocztowy, a od 1850 r. delegatura Sądu Powiatowego, z prawem sądenia przestępstw kryminalnych. Oficjalnie nowa osada w 1833 r. otrzymała nazwę Nowy Bieruń. Budowa wspomnianych obiektów administracyjnych pociągnęła za sobą napływ urzędników celnych, funkcjonariuszy granicznych, urzędników pocztowych, nauczycieli, sędziów i różnego rodzaju rzemieślników oraz robotników wykwalifikowanych.

Budowa w 1853 r. linii kolejowej biegnącej przez Nowy Bieruń, a łączącej Śląsk pruski z austriackim, sprzyjała rozwojowi osadnictwa oraz przyczyniła się do napływu innych grup zawodowych, w tym kolejarzy. Powstanie drugiego skupiska miejskiego spowodowało, że dla odróżnienia zaczęto używać dla pierwszego nazwy Stary Bieruń.

Przełom XIX i XX wieku to dla całego Śląska okres rozwoju i industrializacji, w Bieruniu powstała wówczas fabryka zapalek, tzw. Siarkownia, a w 1871 r. Fabryka Dynamitu. Wybudowano wodociągi, szkoły i wiele innych elementów infrastruktury społecznej. W latach 70. XX w. na terenie miasta wybudowano m.in. Kopalnię Węgla Kamiennego „Piast”, mleczarnię „Śląsk” – obecnie „Danone” oraz Fabrykę Samochodów Małolitrażowych - obecnie „Fiat Auto Poland”. Bieruń nie posiadał wówczas samodzielności prawnej, gdyż w 1975 r. został włączony do Tychów. Po kilkunastu latach ponownie odzyskał samodzielność i z dniem 2 kwietnia 1991 r. stał się gminą o statusie miasta. Miastu nie przywrócono jednak historycznych granic, zwłaszcza w odniesieniu do Tychów, którym pozostawiono część produkcyjną Fiata oraz osiedle mieszkaniowe Homera. W wyniku starań władz Bierunia, zmiany przepisów dotyczących uregulowań podatkowych oraz starań samych mieszkańców osiedla, po ośmiu latach zostało ono włączone w granice Bierunia. Dokonano wówczas również drobnych korekt granic z Chełmem Śląskim.

Należy także wspomnieć o położeniu Bierunia w różnych państwach. W 1743 r. został

włączony do państwa pruskiego i tym samym utracił prawa miejskie. Od 1865 r. ponownie stał się miastem, ale pod zmienioną nazwą – Bieruń Stary (*Alt Berun*). Od 1922 r. znów znajdował się w granicach Polski, jednak w czasie II wojny światowej został włączony do Niemiec. Dopiero w latach 1975-1991 był polską dzielnicą Tychów. W 1991 r. ponownie pod nazwą Bieruń, wraz z Bieruniem Nowym, Bijasowicami, Czarnuchowicami i Jajostami utworzył miasto.

Odzyskanie samodzielności administracyjnej przez Bieruń dało mu możliwość dynamicznego rozwoju. Pomyślnie zakończyły się starania Bierunia i gmin sąsiednich o utworzenie powiatu ziemskiego. Siedzibę starostwa, które powstało w 1998 r. ulokowano w Bieruniu. W 2002 r. otwarto na terenie Bierunia budynek Centrum Inicjatyw Gospodarczych, który jest siedzibą Bieruńskiej Fundacji Inicjatyw Gospodarczych. Fundacja ta wspiera działania lokalnych przedsiębiorców. W latach 2004-2005 bieruński rynek uległ całkowitej renowacji, dzięki czemu został wyróżniony w konkursie na Najlepszą Przestrzeń Województwa Śląskiego 2005 r. W ramach renowacji usytuowano na nim zegar słoneczny, centralnie umieszczony (wzorowany na przedwojennym) pomnik Powstańców Śląskich, zarys historycznej wagi miejskiej oraz studnia z postaciami „Utopców” – tajemniczych duchów, będących tematem wielu ludowych podań wywodzących się z Bierunia.

Tak więc, w latach 1945-1954 istniała gmina wiejska Bieruń Nowy, a w latach 1973-1975 miasto stanowiło siedzibę gminy wiejskiej Bieruń Stary. Dziś Bieruń składa się z dwóch części Starego i Nowego Bierunia.

Rozpatrując przedmiotową problematykę warto zwrócić też uwagę na nazewnictwo (toponomastykę) dzisiejszej gminy. Istniejące tu obecnie wsie posiadają z pewnością złożone, niestety słabo zbadane, historię i genezę. Znane nam, pierwsze wzmianki historyczne poświadczają z pewnością, co najmniej średniowieczne użytkowanie obecnego ich terenu (od XIII w.). Co więcej, pochodzenie samych nazw, ich etymologia, niejednokrotnie mogą rzucić nieco światła na okoliczności związane z zasiedleniem, zagospodarowaniem i przekształcaniem interesującego nas rejonu przez człowieka.

Wykaz nazw wsi oraz lokalnych toponimów w obrębie gminy Bieruń, woj. śląskie

W dzisiejszych granicach gminy Bieruń (mapy 1-9) wyróżnia się następujące toponimy:

Bieruń – in. *Beruń, Berun*; pierwsza wzmianka w 1387 r.; określone jako „miasteczko”, posiadało siedem folwarków, a nieopodal znajdowała się góra Bieruń (Spyra 1989, s. 2; Sulimierski i in. 1880, s. 155). W 1830 r. osadę na terenach Zabrzega, Porąbka i Kopciowic oficjalnie nazwano Bieruń-Zabrzeg, w 1833 r. przemianowaną na Bieruń Nowy, a jeszcze później na Nowy Bieruń (Miś 1989, s. 11-13).

Bijasowice – in. *Biasowice, Biassowitz, de Byassowicze* (1399), *Biassowski* (1474), *Biasowicze* (1592), *Besouicz/Byesowicze/Bessowitz* (1628), zmiana nazwy z Biasowic na Bijasowice nastąpiła w 1930 r., pierwsza wzmianka 24 lipca 1360; wieś nad Wisłą, z folwarkiem Kopań (Sulimierski i in. 1880, s. 203). Nazwa pochodzi od właściciela wsi „Sandco de Besonic” (Miś 1989, s. 6-8).

Czarnuchowice – in. *Czarnychowie* (1472), *Czarnuchowitz*, wieś „u zbiegu Przemszy z Wisłą, nad granicą galicyjską” (Sulimierski i in. 1880, s. 763). Nazwa pochodzi od imienia zasadzcy Czarnuch/Czarny (Miś 1989, s. 5 i n.).

Jajosty – in. *Jajost*, część wsi Biasowic (Sulimierski i in. 1882, s. 374).

Porąbek (nieistniejący) – in. *Porubka* (1517), *Poręba, Porombek, Porombeck, Porąbek, Porąmbki, Porąbki*. W 1563 r. była już wsią pustą – niezamieszkałą i zniszczoną. W 1575 r. została sprzedana, a po 1830 r. stała się częścią Bierunia Nowego i Bijasowic (Miś 1989, s. 10 i n.).

Ściernie – in. *Scirna* (1272), *Sciern*, dobra rycerskie i wieś, wzmianka o glebie wapiennej. Pomędzy Bieruniem, a Ścierniami od XVI do początków XIX wieku rozciągał się tak zwany Wielki Staw Bieruński (Miś 1989, s. 9 i in.; Sulimierski i in. 1889, s. 407).

Zabrzeg – in. *Neu Berun, Zabrzech* (1517, 1536), *Zabrzeg* (1538), wieś należąca do dóbr Kopciowice, leżąca przy granicy „austriackiej” (Sulimierski i in. 1880, s. 155). Nazwa pochodzi od położenia – „za brzegiem” (Miś 1989, s. 3 i n.; por. wyżej).

Wśród wymienionych nazw topograficznych, związanych z Bieruniem i przeszłością gminy, zwraca uwagę:

- niewielka ilość poję
- kulturowych, związanych np. ze sposobem użytkowania terenu (Porąbek, Ściernie); wskazują one na to, że dawni mieszkańcy trudnili się m.in. wycinką drzew;

- istnienie dość dużej liczby pojęć odimiennych, od nazwisk, imion lub przydomków być może właścicieli danych gruntów (Bijasowice, Czarnuchowice).

Uwzględniając istnienie do dzisiaj nazw odnoszących się do krajobrazu – głównie leśnego, warto zwrócić uwagę, iż wg Idziego Panica tytułowy obszar, wchodzący w skład kasztelani raciborskiej w późnym średniowieczu (XIV-XV w.), był w znacznym stopniu pokryty „pierwotnie” zwartą puszcza, z punktowo występującymi wsiami (Panic 1992, ryc.12). Lasy te w znacznym stopniu zostały wycięte co najmniej poczynając od XVIII w., w związku z zapotrzebowaniem na paliwo dla celów hutniczych (produkcja szkła, żelaza), później przemysłu węglowego.

W świetle dostępnych danych należy podkreślić, iż nazwy niemal wszystkich części obecnej gminy Bieruń są notowane w pisanych źródłach średniowiecznych (XIII-XV w.). Należy przy tym jednak pamiętać, iż notki źródłowe dotyczą faktów osadniczych-kulturowych, sięgających genezą w bardziej odległą przeszłość. Najstarsze nazwy lokalne są wymieniane w 1272 r. (Ściernie), kolejna w 1360 r. (Bijasowice); pozostałe pochodzą ze źródeł XIV-wiecznych i XV-wiecznych. Potencjalnie praktycznie we wszystkich częściach gminy trzeba liczyć się z obecnością w różnych miejscach średniowiecznej substancji zabytkowej (np. cmentarzysk, w tym tzw. przykościelnych, opuszczonych-„zaginionych” wsi), stref eksploatacji terenu, ponadto miejsc wydobywania i obróbki surowców (zwłaszcza skalnych).

3. HISTORIA I STAN BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH

Poszukiwania danych na temat stanu rozpoznania archeologicznego dzisiejszej gminy Bieruń, woj. śląskie, prowadzono w:

- archiwum Działu Archeologii Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, stanowiącego zbiorczą składnicę dokumentacji archeologicznej ze wschodniej części Górnego Śląska;
- archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach;
- archiwum Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach;
- literaturze przedmiotu.

Obszar współczesnej gminy Bieruń budził zainteresowanie od okresu co najmniej przedwojennego. W zbiorach Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu znajdują się notatki z okresu przed- i międzywojennego, spisane w języku niemieckim, a traktujące o znaleziskach z terenu Bierunia Starego.

Najstarszą informację posiadamy z 19.11.1934 r. Dowiadujemy się, że 05.07.1929 r. pani

Mijański przyniosła do Muzeum odlupek krzemienisty, znaleziony na stanowisku nr 1 w Bieruniu Starym. Na dokumencie znajduje się również dopisek z 1944 r., który traktuje o przekazaniu owego znaleziska do Raciborza.

Na następnym zapisku widnieje data 22.09.1943 r., a traktuje on o znalezieniu fragmentów ceramiki. 30.04.1930 r. E. Boidol znalazł na stanowisku „Kopiec” siedem fragmentów ceramiki średniowiecznej – trzy fragmenty ścianek naczynia, trzy fragmenty wylewów oraz jeden fragment dna, które przekazano do Raciborza. O fakcie znalezienia powyższych zabytków znajdujemy także notatkę wraz ze zdjęciem gródka (ryc. 2), opatrzone datą 29.12.1934 r.



Ryc. 2. Widok na „Kopiec” (z 1934 r; wg archiwaliów Muzeum w Bytomiu)

Kolejna notatka pochodzi z 01.11.1943 r. i dowiadujemy się z niej, że w Muzeum Śląskim w Katowicach znaleziono adnotację o odkrytych „jakiś czas temu” 90 wybitych groszach. Także w 1935 r. natrafiono, w tym samym miejscu, na 100 monet rzymskich. Już wtedy nie znajdowały się one jednak w zbiorach Muzeum, przez co niemożliwe było stwierdzenie prawdziwości tych znalezisk.




Ponadto wśród dokumentów znajduje się przepisany fragment testu Musioła (1940) z datą 1941 r., również w języku niemieckim. Dotyczy on również Bierunia Starego, a głównie „Kopca”. Wiadomo, że z 1387 r. pochodzą najstarsze zapiski dotyczące tego miasta, a gródek jest datowany na okres „przedosadniczy” na tym terenie.

4. OGÓŁ ZNANYCH STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Pełne zestawienie danych na temat **znanych** stanowisk archeologicznych w obrębie

dzisiejszej gminy Bieruń zawiera tabela 1. Ogółem w obrębie interesującego nas terenu można dzisiaj wyróżnić 7 stanowisk archeologicznych (dostarczających danych o 10 faktach osadniczych z przeszłości), o zróżnicowanej funkcji i chronologii. Znakomita większość z nich zalicza się do tzw. płaskich, tzn. w terenie nie wyróżniają się one w sposób widoczny formą morfologiczną (całość substancji zabytkowej znajduje się pod humusem-poziomem akumulacji próchnicy). Pozostałości jednego stanowiska są jednak dostrzegalne w terenie Bieruń Stary 29 (gródek stożkowaty).

Rozlokowanie wspomnianych stanowisk, ich zasięgi, przedstawiono na dołączonych mapach 1-9 (z znaczeniem podziału AZP). Numeracja w tabeli 1 odpowiada przy tym numeracji na mapach. Wymaga podkreślenia, że na mapach szczegółowych zastosowano kilka odmian sygnatur stanowisk archeologicznych:

	<u>kropka z zielonym pełnym wypełnieniem: stanowiska o znanej lokalizacji, w typie śladów lub punktów osadniczych o szacowanej wielkości do około 1 ara</u>
 	<u>owal, okrąg, zarys nieforemny z zielonym wypełnieniem przezroczystym: stanowiska o znanej lokalizacji, posiadające większą – wg szacunków – powierzchnię, rzędu >1 ar, a nawet kilka ha</u>

Całość sporządzonych materiałów (tekst, tabela 1, mapy 1-9, karty AZP i z danymi archiwalnymi) zamieszczono na dołączonej do opracowania płycie CD (wklejka na ostatniej stronie).

Ponadto na opisywanym terenie znajduje się duża ilość form zabytkowych, które objęto w myśl poprzedniej ustawy strefami ochrony konserwatorskiej.

1. Obiekty i założenia wpisane do rejestru zabytków województwa śląskiego to (wszystkie na terenie Bierunia Starego):

1.1. Układ urbanistyczny miasta Bieruń Stary (wpisany do rejestru zabytków województwa śląskiego pod nr A 731/66 z dn. 15 VI 1966 r.). Granice obejmują obszar miasta zamknięty ulicami:

a) od wschodu ulica Trochy z wylotem ulicy Wylotowej w kierunku wschodnim,

- b) od północy wschodnim odcinkiem ulicy Adama do ulicy Kamienicznej, ulica Kamieniczna w kierunku północnym do końca i tyłami parcel u zbiegu ulic Oświęcimskiej i Macieja,
- c) od zachodu ulica Macieja z wylotem ulicy Licealnej w kierunku zachodnim oraz tyłami parcel zachodniej strony ulicy Słowackiego do ulicy Spyry,
- d) od południa ulica Spyry i Kudery, z wylotem ulicy Krakowskiej w kierunku południowym;

1.2 Kościół cmentarny pod wezwaniem Świętego Walentego przy ulicy Krakowskiej 39 (granice obejmują całość obiektu w ramach ogrodzenia i wyposażenia wnętrza; wpisany do rejestru zabytków województwa śląskiego pod nr A 674/66 z dn. 28 V 1966 r.);

1.3 Kościół parafialny pod wezwaniem Świętego Bartłomieja przy ulicy Krakowskiej 3 (granice obejmują całość obiektu w ramach ogrodzenia i wyposażenia wnętrza; wpisany do rejestru zabytków województwa śląskiego pod nr A 675/66 z dn. 28 V 1966 r.).

2. Obiekty i założenia proponowane do wpisania do rejestru zabytków województwa śląskiego (wszystkie na terenie Bierunia Starego):

2.1 cmentarz Żydowski przy ulicy Wita;

2.2 dawny folwark Solec przy ulicy Barbórki 23;

3. Obiekty i założenia ujęte w gminnej ewidencji zabytków;

3.1 na terenie Bierunia Starego:

- cmentarz rzymsko-katolicki (XVI/XIX, XX w.) przy ulicy Krakowskiej;
- cmentarz Żydowski przy ulicy Wita;
- budynki mieszkalne przy ulicach: Chemików (nr 119, 121, 131), Hejnałowej (nr 1), Kopcowej (nr 19, 20, 22), Krakowskiej (nr 8, 26, 28, 36), Licealnej (nr 12), Macieja (nr 7), Oświęcimskiej (nr 418, 444), Słowackiego (nr 4, 12, 23), Soplicy (nr 1), Spyry (nr 10), Trochy (nr 8), Wylotowej (nr 1), Zdrowia (nr 8, 11, 15), Jerzego (nr 24);
- budynki mieszkalne przy Rynku (nr 2, 3, 4, 5, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17);

3.2 na terenie Nowego Bierunia:

- Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa przy ulicy Warszawskiej;
- stacja Dworca PKP
- dawny folwark Solec przy ulicy Barbórki 23;
- budynki mieszkalne przy ulicach: Bohaterów Westerplatte (nr 16, 41), Ofiar Oświęcimia (nr 2, 5), Sadowej (nr 3), Warszawskiej (nr 267, 277, 288, 290, 292, 337-339), Wawelskiej (nr 22, 35);

- willa z ogrodem przy ulicy Warszawskiej 313;
- transformatorownia przy ulicy Warszawskiej 344.

3.3. na terenie Bijasowic:

- dawny zespół dworsko-folwarczny z zachowaną zabudową gospodarczą, czworakami i dworkiem przy ulicy Jagiełły 78;

3.4 na terenie Zabrzegu:

- teren dawnego zespołu folwarcznego z zachowaną zabudową gospodarczą przy ulicy Warszawskiej 390-391.

Ponadto w myśl poprzednio obowiązującej ustawy o ochronie zabytków ustalone zostały strefy ochrony konserwatorskiej – pełnej i pośredniej.

Cztery strefy „A” – pełnej ochrony konserwatorskiej:

1. Strefa „A1” – Bieruń Stary – Stare Miasto.

Obszar Strefy pokrywa się z obszarem układu urbanistycznego Starego Miasta, wpisanym do rejestru zabytków. Wschodnia granica strefy przebiega od mostu na rzece Mleczna w kierunku południowym, obejmując zabudowę (w granicach posesji) po wschodniej stronie ul. Oświęcimskiej, następnie biegnie w kierunku wschodnim osi ul. Adama (obejmując zabudowę po jej południowej stronie), aż do skrzyżowania z ul. Ks. Trochy. Dalszy przebieg granicy strefy podąża w kierunku południowym osi ul. Ks. Trochy (obejmując zabudowę po jej zachodniej stronie) do skrzyżowania z ul. Kudery. Następnie granica biegnie osi tej ulicy w kierunku zachodnim i skręca na południe, obejmując zabudowę (w granicach posesji) po wschodniej stronie ul. Krakowskiej z kapliczką i miejscem tzw. „Bramy Krakowskiej”, aż do mostu na Potoku Stawowym. W dalszym ciągu granica biegnie na północ ul. Krakowską (omijając posesję ze współczesnym budynkiem szkoły podstawowej) i obejmuje historyczną zabudowę (w granicach posesji) po zachodniej stronie tejże ulicy, dochodząc do ul. Spyry. Przebieg południowej granicy strefy pokrywa się z osi ul. Spyry, dochodząc do skrzyżowania z ul. Kopcowa. Zachodnia granica strefy biegnie w kierunku północnym obejmując zabudowę (w granicach posesji) po zachodniej stronie na całej długości ul. Słowackiego. Następnie granica strefy przecina ul. Licealna i biegnie w kierunku północnym osi ul. Macieja (obejmując zabudowę po jej wschodniej stronie) i dochodzi na północy do osi ul. Oświęcimskiej i dalej do mostu na rzece Mleczna (w miejscu tzw. „Bramy Opawskiej”);

2. Strefa „A2” – Bieruń Stary – teren cmentarza rzymsko-katolickiego wraz z kościołem drewnianym p.w. św. Walentego przy ul. Krakowskiej;

3. Strefa „A3” – Bieruń Stary – teren cmentarza żydowskiego przy ul. Wita;
4. Strefa „A4” teren dawnego folwarku Solec przy ulicy Barbórki 23. Granica strefy obejmuje zabudowania wraz z sadem w ramach ogrodzonego terenu ograniczonego ulicami Barbórki, Sadową, Solecką oraz Potokiem Goławieckim i ogrodzeniem od północy.

Dziewięć stref „B” – pośredniej ochrony konserwatorskiej:

1. Strefa „B1” – Bieruń Stary.

Strefa obejmuje tereny przylegające od wschodu do centralnej części Starego Miasta, objętego strefą „A1” pełnej ochrony konserwatorskiej. W strefie zawarto część historycznej Grobli. Granica strefy od północy przebiega zachodnim obwałowaniem rzeki Mlecznej (obejmując samą rzekę), następnie przechodzi na drugi brzeg i obejmuje północny kraniec dawnej Grobli. W dalszym ciągu granica biegnie w kierunku południowym, obejmując Groblę aż do miejsca jej przerwania nową ulicą, będącą przedłużeniem ul. Chemików. Przebieg południowej granicy strefy podąża osią tej ulicy aż do miejsca mostu i tzw. „Bramy Krakowskiej”, łącząc się z granicą strefy „A1”. Następnie przebieg zachodniej granicy strefy „B1” pokrywa się z przebiegiem granicy strefy „A1”.

2. Strefa „B2” – Bieruń Stary.

Strefa obejmuje tereny przylegające od zachodu do centralnej części Starego Miasta, objętego strefą „A1”. Zawiera obszar pomiędzy zwartą zabudową Starego Miasta, a rzeką Mleczną i Potokiem Stawowym z tzw. „zamczyskiem stożkowym”, zwanym również jako Kopiec (figurującym w Rejestrze Zabytków pod nr 372/53). Granica strefy od zachodu przebiega zachodnim obwałowaniem rzeki Mlecznej (obejmując samą rzekę) począwszy od połączenia z Potokiem Stawowym (przy wiadukcie kolejowym), aż do ul. Oświęcimskiej na północy (do mostu). Następnie wschodnia granica strefy pokrywa się z przebiegiem granicy strefy „A1”, dochodząc na południu do ul. Chemików. Dalej przebieg południowej granicy strefy biegnie osią ul. Chemików w kierunku zachodnim dochodząc do miejsca, gdzie do rzeki Mlecznej wpada Potok Stawowy.

3. Strefa „B3” – Bieruń Stary.

Obszar strefy otacza historyczny, urbanistyczny układ Bierunia Starego. Strefa obejmuje południowy obszar Bierunia Starego, obejmując m.in. południową część Grobli oraz stanowi otulinę strefy „A2”. Północna granica strefy przebiega osią ul. Chemików i jej nową kontynuacją – na odcinku od wiaduktu kolejowego aż za Groblę (obejmując ją). Granica strefy pokrywa się na tym odcinku z granicą stref „B2”, „A1” oraz „B1”. Następnie od wschodu obejmuje część Grobli i dalej dochodzi do ul. Krakowskiej (w miejscu Krzyża przydrożnego) przecinając ją. Dalszy przebieg granicy podąża po południowej stronie ul. Krakowskiej (obejmując alejowe obsadzenia) wzdłuż linii zabudowy do skrzyżowania z ul. Bojszowską, obejmując zabudowę narożną (w

granicach posesji ul. Bojszowska nr 2) przy skrzyżowaniu tejże ulicy z ul. Staromłyńską. Następnie granica strefy obejmuje zabudowę posesji z budynkami frontowymi po południowej stronie ul. Zdrowia. Dalej granica biegnie podstawa nasypu torów kolejowych, dochodząc do ul. Chemików (gdzie przebiega oś tej ulicy).

4. Strefa „B4” – układ ruralistyczny z zabudową siedliskową wsi Ściernie.

Strefa obejmuje historyczny układ ruralistyczny z zagrodową zabudową siedliskową dawnej wsi Ściernie (w obrębie ulic Wapiennej, Dolomitowej, Pszennej i Kamiennej) wraz z pozostałościami zabudowy dawnego folwarku po północnej stronie ul. Kamiennej. Na terenie wsi znajdowały się również kamieniołomy oraz piec wapienny (na terenie dzisiejszych ogródków działkowych). Granica przebiega od skrzyżowania ulicy Pszennej, Kamiennej i Wapiennej, obejmując gospodarstwo przy ul. Pszennej 37. Kolejno biegnie w kierunku zachodnim osi drogi dojazdowej, obejmując całą zabudowę po południowej stronie ul. Wapiennej. A następnie w kierunku północnym po granicy gospodarstw, dochodząc do ul. Wapiennej, potem skręca w kierunku wschodnim, biegnąc osi tejże ulicy. Dalej biegnie po granicy działek zabudowy przy ul. Kamiennej i Dolomitowej, przecinając te ulice dochodzi do ogrodzenia dawnego folwarku, obejmując dawne zabudowania dworsko-folwarczne i łączy się z ul. Kamienną. Następnie osi tej ulicy biegnie w kierunku wschodnim, obejmując budynek szkoły po południowej stronie ulicy i dochodzi do skrzyżowania z ul. Pszenną.

5. Strefa „B5” – centralna część Bierunia Nowego z XIX w. z zabudową.

Strefa obejmuje centralną część Bierunia Nowego z zachowaną w dużym stopniu, historyczną XIX-wieczną zabudową, skupioną przede wszystkim u zbiegu ulic Warszawskiej, Wawelskiej, Piastowskiej oraz przy ul. Ofiar Oświęcimskich, Kosynierów, Remizowej i Kossaka. Obszar ten posiada planowy, regularny, szachownicowy układ urbanistyczny, rozplanowany w oparciu o prosty przebieg obecnej ul. Warszawskiej – dawny pruski trakt drogowy o znaczeniu międzynarodowym. W obrębie strefy znajduje się również Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa (1909 r., przebudowa w 1922 r.) wraz z cmentarzem oraz zabudowania dworca kolejowego z II poł. XIX wieku. Granica strefy od wschodu biegnie w kierunku południowym linia torów kolejowych, dochodząc do wysokości Stacji Dworca PKP Bieruń Nowy, obejmując zabudowę kompleksu kolejowego zlokalizowaną po obu stronach torów (budynek dworca wraz z budynkiem po wschodniej stronie torów), następnie przekracza linię torów, łącząc się z ul. Ofiar Oświęcimskich – obramowaną aleją kasztanowców, kolejno podąża w kierunku północnym wzdłuż tej ulicy aż do skrzyżowania z ul. Kosynierów – z podobnie zakomponowaną zielenią towarzyszącą. Granica strefy kolejno zakręca w kierunku zachodnim, włączając w swój obszar zabudowę po południowej stronie ul. Kosynierów (nr 3 i 1) oraz posesję z willą i ogrodem zlokalizowaną przy

ul. Warszawskiej 313. Kolejno granica biegnie w kierunku północnym, osiã ul. Warszawskiej, dochodząc do posesji nr 294, obejmuje kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa wraz z przylegającym do niego cmentarzem, następnie budynek starej szkoły oraz budynek restauracyjny, zlokalizowane na sąsiednich działkach przy ul. Warszawskiej 292 i 288. Dalej biegnie osiã ul. Warszawskiej do skrzyżowania z ul. Wawelską, włączając w swój zakres zabudowę wraz z posesjami (ul. Wawelska 27, 22, 26, 29, ul. Warszawska 277) u zbiegu tych ulic. Kolejno zakręca w kierunku zachodnim, biegnąc po granicy działek budynków położonych po północnej stronie ul. Wawelskiej 29, 31, 33, obejmując budynki frontowe wraz z zabudową mieszkalną na tyłach posesji ul. Wawelska 35, 45; kolejno przecina ul. Barbórki, włączając w swój obszar zabudowę mieszkalną z budynkami gospodarczymi przy ul. Wawelskiej 47 i 51, następnie przecina linię torów kolejowych, obejmując budynek tartaku pod nr 53 wraz z sąsiednim budynkiem nr 55 w granicach ogrodzenia. Dalej granica strefy wraca osiã ul. Wawelskiej do torów kolejowych.

6. Strefa „B6” – Zabrzeg, teren dawnego zespołu dworsko-folwarcznego.

Strefa obejmuje teren dawnego zespołu dworsko-folwarcznego położonego nieopodal Wisły, przy ul. Warszawskiej 391, z zachowaną zabudową gospodarczą (pałac z II poł. XIX w. niestety wyburzono). Granica strefy od południa pokrywa się z przebiegiem wału przeciwpowodziowego, od zachodu biegnie krótkim odcinkiem ul. Warszawskiej, od północy pokrywa się z ogrodzeniem, obejmując również zabudowę mieszkalną, związaną pierwotnie z folwarkiem. Wschodnia granica pokrywa się z przebiegiem nasypu torów kolejowych.

7. Strefa „B7” – Bijasowice.

Strefa obejmuje układ ruralistyczny dawnej wsi w typie rzędówki z zachowaną w dużym stopniu historyczną zabudową siedliskową, rozlokowaną wzdłuż ul. Jagiełły (z alejowymi obsadzeniami) – Majowej (przebieg historycznego traktu Bieruń-Zabrzeg). Strefa obejmuje również teren dawnego zespołu dworsko-folwarcznego, położonego przy ul. Jagiełły nr 78 z zachowaną historyczną zabudową gospodarczą, czworakami oraz dworkiem. Granica strefy od północy obejmuje zabudowę gospodarstwa pod nr 14 i kolejno biegnie w kierunku południowym po granicy posesji gospodarstw położonych po północnej stronie ul. Jagiełły. Dochodząc do skrzyżowania z ul. Majową, obejmuje zabudowę u jej wylotu po obu stronach. Następnie przebiega granicã posesji zabudowań po zachodniej stronie ul. Jagiełły aż do nr 72, przecinając ul. Bijasowicką, obejmuje posesję nr 1 przy tejże ulicy. Następnie biegnie osiã ul. Bijasowickiej i skracając na południowy zachód podąża drogã łączącą ul. Bijasowicką z ul. Jagiełły, obejmując zespół folwarczno-dworskiej zabudowy. Następnie granica strefy podąża w kierunku północnym, obejmując przebieg ul. Jagiełły oraz zabudowę posesji nr 45, 43, 35, 31 i 27 (po wschodniej stronie tejże ulicy), dochodząc do zabudowy posesji nr 14.

8. Strefa „B8” – Kopań.

Strefa obejmuje teren dawnej wsi o historycznym układzie ruralistycznym, z częściowo zachowaną historyczną zabudową siedliskową, skupioną przy skrzyżowaniu ul. Bijasowickiej i Krupniczej nad nieistniejącym obecnie stawem Gościnnym, sięgającym pierwotnie aż do rzeki Gostyni na południu. Pierwotnie na terenie wsi znajdował się młyn wodny nad potokiem Młynówka (przy obecnym gospodarstwie – ul. Krupnicza nr 12), młyn parowy, gospoda oraz szkoła. Granica strefy od północy obejmuje zabudowę siedliskową (budynki mieszkalne oraz gospodarczo – inwentarskie) gospodarstwa przy ul. Krupniczej 14, następnie biegnie w kierunku wschodnim, obejmując zabudowę skupioną po północnej stronie ul. Bijasowickiej i skręca w kierunku południowym, obejmując zabudowę siedliskową po południowej stronie tejże ulicy. Następnie w kierunku zachodnim granica biegnie potokiem, dochodząc do ul. Krupniczej, przecinając ją i obejmując gospodarstwa pod nr 15 (po jej przeciwnej stronie). Południowa granica biegnie drogą polną, dochodząc do ul. Bijasowickiej. Dalej biegnie osią tejże, obejmując zabudowę gospodarstw nr 31 i 27, i dochodzi do skrzyżowania z ul. Krupniczą. Zachodnia granica strefy obejmuje zabudowę siedliskową gospodarstw przy ul. Krupniczej 27 i 29.

9. Strefa „B9” – rejon osiedla robotniczego zakładów ERG – Bieruń przy ul. Chemików.

Wydzielono także dwie strefy „K” – ochrony krajobrazu:

1. Strefa „K1” – Bieruń Stary. Strefa obejmuje część obszaru zajętego pierwotnie (w XVI-XIX w.) przez Wielki Staw Bieruński, położony na wschód od Bierunia Starego i oddzielony od Miasta zachowaną do dzisiaj Groblą (tzw. Grobel). Rozległe tereny dawnego stawu stanowią obecnie łąki i pola uprawne z zabudową gospodarczą i mieszkalną byłego PGR-u przy ul. Hodowlanej (w jego centralnej części) oraz tereny zalesione w północno-wschodniej części (przy granicy z Górkami). Zachodnia granica strefy biegnie (od granicy miasta) zachodnim nabrzeżem rzeki Mleczna, następnie przecina ją (pokrywając się z przebiegiem granicy strefy „B1”) i, biegnąc na południe, obejmuje historyczną groblę na całej jej długości, dochodząc do ul. Krakowskiej (w miejscu przydrożnego krzyża). Następnie od południa granica strefy biegnie za posesjami z zabudową po północnej stronie ul. Krakowskiej. Dalej podąża osią tejże ulicy aż do wiaduktu kolejowego. Następnie na wschód i północ granica biegnie nasypem torów kolejowych w kierunku stacji PKP Górki (w stronę Łędzin). Od północy granica strefy pokrywa się z przebiegiem torów bocznic kolejowej łączącej fabrykę Fiat Auto Poland z linią kolejową Tychy-Łędziny (dochodząc do wiaduktu na rzece Mleczna).

2. Strefa „K2” – Czarnuchowice.

Strefa obejmuje obszar dawnej wsi Czarnuchowice, łącznie z rozproszoną częściowo zachowaną, historyczną zabudową zagrodową, usytuowaną na rozległym obszarze z licznymi oczkami wodnymi, sadzawkami (pozostałości stawów hodowlanych) i ciekami wodnymi o dużych walorach krajobrazowo-kulturowych oraz przyrodniczych. Obszar usytuowany jest w widłach Wisły i wpadającej do niej Przemszy (obecnie najdalej na wschód położona dzielnica Bierunia). Granica strefy od zachodu pokrywa się z biegiem Potoku Goławieckiego, od południa biegnie wałem przeciwpowodziowym w dolinie starego koryta Wisły, a od zachodu i północy wałem nad rzeką Przemszą, aż do granic miasta (pokrywając się z nimi).

Ustalono również ochronę ekspozycji w strefie konserwatorskiej „E” o nazwie strefa ochrony ekspozycji, obejmującą:

- „E1” – widok z ulicy Oświęcimskiej;
- „E2” – widok z ulicy Turyńskiej;
- „E3” – widok z zachodniego brzegu rzeki Mlecznej;
- „E4” – widok z ulicy Chemików;
- „E5” – punkt widokowy ze skrzyżowania ulic Krakowskiej i Turyńskiej;
- „E6” – punkt widokowy z ulicy Chemików, w rejonie wiaduktu kolejowego;
- „E7” – punkt widokowy z ulicy Turyńskiej w rejonie skrzyżowania z ulicą Chemików.

W oparciu o powyższe strefy wydzielono również strefy „W” – ochrony archeologicznej i „OW” – obserwacji archeologicznej.

Do stref „W” należą:

- a) gródek średniowieczny z XIII-XIV w., tak zwany gródek „na kopcu” przy ul. Kopcowej (wpisany do rejestru pod nr 819/67 z dnia 21.12.1967 r.);
- b) układ urbanistyczny starego miasta Bierunia (pokrywa się ze strefą „A1”; wpisany do rejestru zabytków pod nr 731/66 z dnia 15.06.1966 r.).

Obszar stref „OW” obejmuje teren stanowisk archeologicznych, zawartych w tabeli 1.

5. ZRÓŻNICOWANIE CHRONOLOGICZNE I FUNKCJONALNE STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Wśród omawianych 7 stanowisk archeologicznych (tabela 1) wyróżnia się:

- jednofazowe (jednokulturowe)¹ - razem 4 obiekty;
- wielofazowe - wielokulturowe² - razem 3 obiekty.

Pod względem zróżnicowania chronologicznego i faz występowania faktów osadniczych (10) na interesujących nas obiektach wydaje się, iż przynależą one do:

- neolitu - młodszej epoki kamienia (1 stanowisko),
- epoki kamienia - ogólnie (1 stanowisko),
- okresu wpływów rzymskich – kultury przeworskiej (1 stanowisko),
- przełom wczesnego i późnego średniowiecza – XIII-XIV w. (1 stanowisko),
- późnego średniowiecza (1 stanowisko),
- okresu nowożytnego (5 stanowisk).

Biorąc pod uwagę generalne rozwarstwienie czasowe stanowisk, wydaje się, iż tereny dzisiejszej gminy Bieruń budziły zainteresowanie osadnicze grup ludzkich żyjących w różnych odcinkach czasu. Uwzględniając chronologię zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych zwraca uwagę jednak dominacja obiektów z okresu nowożytnego (5).

Pod względem funkcjonalnym (por. niżej zamieszczony Słownik) można je podzielić na:

- ślady osadnictwa (łącznie 3),
- punkty osadnicze (łącznie 2)
- osady (łącznie 4)
- gródek stożkowaty (1).

Zwraca uwagę brak pewnie wyróżnianych cmentarzysk z pradziejów lub czasów wczesnohistorycznych. Być może wynika to ze stanu badań (niewielka – w sumie – ilość rozpoznanych za pomocą prac inwazyjnych, m.in. wykopaliskowych).

¹Tzn. wykorzystywane w jednym, konkretnym odcinku czasu.

²Tzn. użytkowane, co najmniej dwukrotnie (lub kilkakrotnie) w różnych okresach czasu/fazach osadniczych.

Trzeba podkreślić, iż rozważania dotyczące przestrzennego rozplanowania stanowisk z poszczególnych faz zasiedlenia terenu gminy mijają się z celem. Dodać także należy, iż wyniki badań AZP nigdy nie są kompletne, na dodatek w silnie zantropogenizowanej strefie, jaką jest obszar Bierunia, nie da się wykluczyć zniszczenia stanowisk pradziejowych późniejszą działalnością człowieka (w tym powstaniem zabudowy mieszkalnej, przemysłowej itp.).

Epoka kamienia – ogólnie (od początków osadnictwa człowieka do około 1800 p.n.e.)

Do tytułowego okresu zalicza się 1 stanowisko (tabela 1 nr 5), zlokalizowane na terenie Bierunia Starego. Nieliczne znaleziska odkryte podczas badań powierzchniowych (pojedyncze wyroby krzemienne ze śladami obróbki, mało charakterystyczne) nie uprawniają do wysuwania dokładniejszych wniosków na temat czasu i charakteru wspomnianego osadnictwa.

Neolit – młodsza epoka kamienia (ok. 5500 - 1800 p.n.e.)

Do tytułowego okresu zalicza się 1 stanowisko (w tabeli 1 nr 1), zlokalizowane na terenie Bierunia Starego. Pojedyncze znaleziska ceramiki i obrobionych fragmentów krzemienia nie pozwalają dokładniej określić tego stanowiska.

Okres wpływów rzymskich (I - poł. V w. n.e.)

Dużo późniejszą fazę zasiedlenia terenu obecnej gminy Bieruń reprezentują znaleziska dokonane w obrębie 1 stanowiska (tabela 1 nr 6), lokalizowane w Bieruniu Starym. Łączy się je z populacją tzw. kultury przeworskiej.

W wypadku kultury przeworskiej można stwierdzić, iż jej populacje pojawiają się w zachodniej części Górnego Śląska, co najmniej w początkach naszej ery (we wczesnym okresie wpływów rzymskich), natomiast we wschodniej (zapewne penetrowanej w tym samym czasie) związane z nią stałe osadnictwo łączy się dopiero z III-IV w. (tzw. późnym okresem wpływów rzymskich). Wspomnianą populację charakteryzowała gospodarka rolno-hodowlana, realizowana na większym – w porównaniu z poprzednimi okresami – areale. Z pewnością jednym z elementów produkcji była obróbka żelaza. Na Górnym Śląsku wykorzystywano głównie rudy powierzchniowe (limonitowe, syderytowe), bez stosowania eksploatacji kopalnianych technik węgłbnych. Wytwórczość hutnicza (realizowana w tzw. dymarkach) oraz obróbka kowalska żelaza z pewnością wpływała na zwiększenie zapotrzebowania na paliwo, co musiało się łączyć z wycinką drzew (zwłaszcza gatunków liściastych, twardych, o podwyższonej kaloryczności), ponadto z wykształceniem się umiejętności produkcji węgla drzewnego (jego kaloryczność jest zbliżona do

węgla kamiennego).

Przełom wczesnego i późnego średniowiecza (XIII-XIV w.)

Z tym okresem dziejów łączyć należy 1 stanowisko archeologiczne (tabela 1 nr 3), wyróżniane w Bieruniu Starym pod nazwą gródka „na Kopcu”.

Jak już wyżej zaznaczano, gródek musiał istnieć na długo przed 1387 r., jeszcze w czasach „przedosadniczych” na tym terenie.

Późne średniowiecze (XIV - XV w.)

Z czasami późnego średniowiecza łączy się 1 stanowisko archeologiczne (tabela 1 nr 4), odkrytych w miejscowości Bieruń Stary. Uwzględniając znaleziska ze starszej fazy osadnictwa, zdają się one wskazywać na jego kontynuację w młodszej fazie feudalnej, potwierdzoną skądinąd w źródłach pisanych, a także na intensyfikację kolonizacji.

Okres nowożytny (XVI - XVIII w.)

Najliczniejszą grupę stanowisk (5) zalicza się do okresu nowożytnego (w tabeli 1 nr 2, 4, 5, 6, 7), odkrytych w miejscowościach Bieruń Stary i Jajosty. Zidentyfikowane stanowiska archeologiczne zalicza się w większości do tzw. osad (4) i punktów osadniczych (1).

Zróznicowanie i liczba znalezionych zabytków archeologicznych z większości znanych stanowisk nie uprawnia do wysuwania wniosków na temat charakteru poszczególnych obiektów. Wydaje się, że wymienione stanowiska są świadectwem kolejnej fazy intensyfikacji akcji zasiedlenia, wzrostu demograficznego i eksploatacji gospodarczej trzebionych obszarów puszczańskich.

Podsumowując, słusznym wydaje się podkreślenie, iż stan naszego rozpoznania obiektów archeologicznych położonych w obrębie gminy Bieruń, zaliczyć należy do słabych w skali województwa śląskiego. Na chwilę obecną, na dwóch obszarach: AZP 101-48 oraz AZP 102-48, znajdujących się na terenie gm. Bieruń, zakończono powierzchniowe badania rozpoznawcze w ramach programu AZP. Niestety na obszarze AZP 102-49, obejmującym zdecydowanie znaczącą część terenu gminy, nie przeprowadzono dotychczas badań powierzchniowych.

Jest rzeczą zastanawiającą, że jak dotąd brak przesłanek, by któreś ze stanowisk archeologicznych identyfikować z cmentarzyskiem. Wydaje się logiczne, iż musiały one istnieć na

opisywanym terenie, co najmniej od pradziejów. Z pewnością w czasach średniowiecza zakładano i wykorzystywano tzw. cmentarze przykościelne, związane z działającymi parafiami katolickimi.

Podkreślając konieczność dalszych poszukiwań terenowych celem identyfikacji archeologicznej substancji zabytkowej w obrębie gminy Bieruń, należy zauważyć, że nie da się wykluczyć, iż w części mogła ona zostać zniszczona (w niektórych połaciach terenu) wskutek rozwoju zabudowy mieszkalnej, przemysłowej oraz infrastruktury, zwłaszcza w XIX-XX w.

6. PROGRAM OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI ARCHEOLOGICZNYMI

Do niedawna zgodnie z przepisami ustawy „O ochronie dóbr kultury” z dnia 15.02.1962 r. (tekst jednolity po nowelizacjach DZ.U. nr 98 z 1999 r.), właściwymi rozporządzeniami Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz wytycznymi Generalnego Konserwatora Zabytków przy określaniu obszarów i rygorów ochrony konserwatorskiej, operowano pojęciem strefy ochrony konserwatorskiej (w odmianach A, B, E, K, W; zob. rozdz. 4).

Nowa ustawa „O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami” z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późniejszymi zmianami) wycofuje się ze stosowania podanych określeń stref ochronnych, wskazując, że każdy z zabytków nieruchomych (posiadając swą specyfikę) winien być rozpatrywany w sposób indywidualny wraz z otoczeniem (kontekstem kulturowym, zarówno bliższym, jak i dalszym, **również z kontekstem środowiskowym**). Wspomniany akt prawny w artykule 7 ustala, że formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Spośród stanowisk archeologicznych wyszczególnionych w tabeli 1 jedno jest wpisane do rejestru zabytków (nr 29 – średniowieczny gródek stożkowaty w Bieruniu Starym). Wszystkie stanowiska archeologiczne wymienione w niniejszym opracowaniu (tabela 1), jako posiadające wartość zabytkową, są objęte ochroną według standardu ustanowionego w punkcie 4 wymienionej ustawy.

Na zmieniający się sposób widzenia również nieruchomości zabytków archeologicznych w krajobrazie, rzutują także inne akty prawne, wśród nich m.in.:

- „Archeologiczna konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego sporządzona w La Valetta 16 stycznia 1992 r.” (Dz. U. nr 120 z 16.10. 1996 r., poz. 564);
- ustawa „O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym” z 27.03. 2003 r. (Dz. U. 2003 nr 90 poz. 717 z późn. zmianami);
- wytyczne Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego w Warszawie

(„Archeologia w planach zagospodarowania przestrzennego”; <http://www.archeointernet.pl>);

- Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004-2013, Warszawa 2004;

- Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. „O ochronie przyrody” (DU nr 92 z 2004 r., poz. 880, z późniejszymi zmianami);

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2007-2013, Katowice 28 sierpnia 2007 r.

Stan rozpoznania archeologicznego obszaru gminy Bieruń należy uznać za słaby. Uwzględniając potrzeby niniejszego opracowania, ale zwłaszcza perspektywy związane z planami rozwoju gminy, zmianami lub przebudową jej infrastruktury, przewidywanymi realizacjami inwestycyjnymi, w szczególności zwracają uwagę następujące kwestie:

- 1) z trzech obszarów AZP przebadane są dwa w obrębie gminy;
- 2) informacje na temat ilości i zróżnicowania znanych stanowisk archeologicznych pochodzą w większości z rozpoznń powierzchniowych; jedynie na Rynku w Bieruniu przeprowadzono inwazyjne badania wykopaliskowe (Andrzejewski i in. 2004);
- 3) żadne ze stanowisk archeologicznych badanych wykopaliskowo nie zostało wyeksplorowane w całości; tzn. pod powierzchnią terenu nadal zalega nieruchoma i ruchoma kulturowa, zabytkowa substancja archeologiczna;
- 4) brak pewnych danych z początków osadnictwa człowieka (paleolitu); wspomniana kwestia zastanawia w sytuacji, gdyż stanowiska z najstarszej fazy obecności człowieka w górnym Nadodrzu (sprzed ponad minimum 200 tysięcy lat) są znane z pobliskiego Płaskowyżu Głubczyckiego i okolic Raciborza;
- 5) całkowity brak danych o cmentarzyskach (pradziejowych, średniowiecznych);
- 6) brak danych precyzyjnie wskazujących na funkcję i czas istnienia niemal wszystkich znanych stanowisk archeologicznych (rozpoznanych metodą badań powierzchniowych)³;
- 7) brak danych – w wypadku większości stanowisk – precyzyjnie wskazujących na zasięg podziemnej, archeologicznej substancji zabytkowej; podane w pewnych przedziałach wielkości (tabela 1), wynikających z rozrzutu materiałów zabytkowych znajdujących na powierzchni;
- 8) w obrębie znanych obiektów nie podejmowano rozpoznania metodami np. nieniszczącymi (por. niżej).

Taki stan rzeczy powoduje, iż informacje dotyczące chronologii i zasięgu poszczególnych

3 Używane w nomenklaturze AZP pojęcia, m.in.: ślad osadnictwa, punkt osadniczy, osada są umownymi; dla określenia funkcji stanowiska archeologicznego niezbędne są inwazyjne badania wykopaliskowe.

obiektów wydają się być wycinkowe i niepełne, co więcej, brak archeologicznych badań uzupełniająco-weryfikacyjnych powoduje, iż prowadzona obecnie działalność w typie inwestorskim może spowodować naruszenie lub zniszczenie nieznanej nam jeszcze, podziemnej, archeologicznej substancji zabytkowej.

W celu wzbogacenia, uściślenia i uwiarygodnienia zaprezentowanych danych dotyczących istniejących niewątpliwie w granicach gminy stanowisk archeologicznych zaleca się:

- 1) przeprowadzenie weryfikacyjnych, uzupełniających badań powierzchniowych w systemie AZP na terenie gminy (z uwzględnieniem weryfikacji znanych stanowisk archeologicznych; w porozumieniu i uzgodnieniu ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków; uwzględniając charakter terenu – w kilku ponawianych etapach/sezonach);
- 2) **uwzględnienie konieczności prowadzenia nadzorów inwestycyjnych:**
 - zwłaszcza podczas dużych przedsięwzięć, np. liniowych (wymiana infrastruktury, budowa dróg), mniejszych przedsięwzięć na terenie gminy przy okazji prac ziemnych istnieje szansa na identyfikację archeologicznej przestrzeni reliktovej i uchronienia jej przed zniszczeniem;
 - podczas jakichkolwiek prac remontowych lub budowlanych, związanych z odsłanianiem fragmentów, części przyfundamentowych lub podpodłogowych (piwnicznych) **wszystkich obiektów architektury uznanych za zabytkowe**⁴ usytuowanych na terenie gminy, wyszczególnionych i omówionych w innych częściach opracowania;
- 3) kontynuowanie poszukiwania źródeł historycznych (pisanych), w celu identyfikowania danych na temat czasów wycinki lasów, stosunków własnościowych, działalności gospodarczej człowieka (np. hutnictwo szkła i żelaza, obecności młynów, budowy stawów, grobli, kuźni, szlaków komunikacyjnych, elementów hydrotechniki, a nawet początków eksploatacji węgla kamiennego);
- 4) wykonanie archeologicznych badań rozpoznawczo-sondażowych w obrębie znanych, wytypowanych, najlepiej rokujących pod względem poznawczym lub naukowym stanowisk archeologicznych (celem dokładniejszego rozpoznania ich charakteru i zasięgu)⁵;

4 Zgodnie z aktualnymi standardami archeologia interesuje się nawet obiektami nowożytnymi i współczesnymi! W badaniach AZP nie uwzględniono m.in. kapliczek przydrożnych czy krzyży.

5 Po rozpoznaniu przynajmniej część stanowisk można zagospodarować (np. gródek stożkowaty) dla celów turystycznych lub krajoznawczych (w porozumieniu ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków), co łączy się z możliwością stworzenia miejsc pracy oraz promocją gminy.

- 5) wykonanie rozpoznania terenu z użyciem metod nieinwazyjnych (nieniszczących podłoża), z użyciem specjalnego sprzętu lub techniki, umożliwiających identyfikację nowych stanowisk archeologicznych lub weryfikację znanych (np. badania fosforowe, badania metodami fizycznymi – np. elektrooporową, elektromagnetyczną – zwłaszcza w obrębie kościołów i pałaców⁶);
- 6) uwzględniając Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie m.in. gminnej ewidencji zabytków (Dz. U. nr 124, poz. 1305), **zaleca się uwzględnienie wszystkich wyszczególnionych w tabeli 1 stanowisk archeologicznych; odkrycie nowych obiektów (ew. pozyskanie dodatkowych danych na temat znanych) winno skutkować uzupełnieniami gminnej ewidencji zabytków.** W związku z brakiem ustalonego normatywu karty stanowiska archeologicznego gminnej ewidencji zabytków zaleca się umieszczenie kserokopii kart AZP lub dołączonych do opracowania danych (kart) archiwalnych.

W miejscu tym należy nadmienić, iż niezależnie od zasięgu dotychczasowych (lub planowanych) rozpoznań, zróżnicowania metod stosowanych przez specjalistów, dostępny zasób wiadomości na temat początków osadnictwa człowieka w każdym rejonie, a także jego historii (również w gminie Bieruń), nigdy nie będzie pełny.

7. ZALECENIA KONSERWATORSKO-OCHRONNE (obszary i zasady ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowe)

Ochroną konserwatorską należy objąć wszystkie, wyszczególnione w tabeli 1 stanowiska archeologiczne. W szczególności ochrona ta winna polegać na:

- 1) **zakazie jakichkolwiek prac ziemnych w podanym zasięgu występowania zidentyfikowanych na powierzchni stanowisk materiałów zabytkowych** (zaznaczonych na mapach w skali 1:10 000), w tym np. przekładki i budowy ciągów infrastruktury technicznej itd., bez podjęcia niezbędnych wyprzedzających badań archeologicznych (por. pkt. 2);
- 2) w wypadku konieczności podejmowania jakichkolwiek działań związanych z naruszaniem gruntu w obrębie wyróżnianych stanowisk archeologicznych winny być one **poprzedzone uzupełniającymi archeologicznymi badaniami weryfikacyjnymi** (w tym rozpoznawczo-sondażowymi), ewentualnie – w zależności od uzyskanych wyników – ratowniczymi (lub jedynie nadzorem podczas prac budowlanych), zaplanowanymi i przeprowadzonymi w

⁶ Może to przynieść efekt w postaci stwierdzenia istnienia starszych faz budowlanych (przedhistorycznych). Ewentualne ich wyeksponowanie (por. przyp. powyżej) może być korzystne dla gminy i jej mieszkańców.

uzgodnieniu ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Wspomniane prace ochraniające substancję zabytkową mogą w wypadku stanowisk tzw. płaskich „uwolnić” dany teren dla celów inwestycyjnych;

- 3) wszelkie roboty ziemne (inwestycyjne) realizowane w najbliższym zapleczu (otulinie) wszystkich wyróżnionych stanowisk archeologicznych, **tn. w promieniu do około 100 m od ich centrum (w wypadku śladów osadnictwa – 50 m), winny być prowadzone pod nadzorem archeologicznym.** Nie da się, bowiem, wykluczyć większego – niż zakłada się na obecnym etapie rozpoznania terenu – zasięgu poszczególnych obiektów archeologicznych. Uzgodnień szczegółowych zakresu nadzoru należy dokonywać ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- 4) mając na uwadze opisany stan rozpoznania archeologicznego terenu (w tym też niedostępność niektórych fragmentów w trakcie badań powierzchniowych w systemie AZP), potencjalną możliwość istnienia nierozpoznanych dotąd stanowisk, **zaleca się wprowadzenie zasady stałego prowadzenia nadzorów archeologicznych podczas większych robót ziemnych na terenie całej gminy** (np. inwestycje liniowe, rozbudowa, przebudowa lub budowa zakładów przemysłowych, likwidacja lub poszerzanie zasięgu hałd, budowa sklepów w typie marketów, z reguły obejmujących połąć kilku hektarów gruntu, budowa nowych dróg i ulic; regulacje/pogłębianie cieków wodnych). Należy liczyć się z tym, że pod fundamentami istniejącej zabudowy lub pod innymi elementami zagospodarowania terenu (np. w centrach wsi o metryce średniowiecznej), potencjalnie może znajdować się archeologiczna substancja zabytkowa;
- 5) jakichkolwiek **prace ziemne w obrębie budynków i obiektów uznanych za zabytkowe ze względów architektonicznych, historycznych (zwłaszcza sakralnych) lub innych, uwzględnionych i wyszczególnionych na innych stronach całościowego opracowania,** winny być realizowane pod stałym nadzorem archeologicznym, w uzgodnieniu ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Nie można wykluczyć, że ich części ziemne wspomnianych obiektów architektonicznych kryją nieznane elementy lub szczegóły konstrukcyjne, ewentualnie pozostałości starszych założeń (nawet o podobnej do dzisiejszej funkcji).

8. SŁOWNIK STOSOWANYCH TERMINÓW

W tekście posłużono się różnymi pojęciami/terminami, standardowo używanymi przez

archeologów, zwłaszcza w trakcie realizacji poszukiwań terenowych i opracowywania materiałów zabytkowych. Ich wyjaśnienia załączono poniżej.

Archeologia – odrębna dyscyplina naukowa powstała pod koniec XIX w., zaliczana do nauk pomocniczych historii. Przedmiotem zainteresowania a. są materialne i niematerialne pozostałości życia ludzi minionych czasów (generalnie przed- lub wczesnohistorycznych) wraz z kontekstem środowiskowym, w celu poznania i zrozumienia ich kultury.

Archeologiczna kultura – zespół różnych elementów pozostałości materialnych (np. przedmioty, budowle, sposób chowania zmarłych, ornamentyka itp.) człowieka, (dawnych populacji) występujących na konkretnym obszarze, w konkretnym przedziale czasowym, wykazujących podobieństwo. Kultura archeologiczna stanowi w archeologii umowną jednostkę podziału różnych grup ludzkich i zastępuje ich identyfikację (często nieznaną) na podstawie elementów etnicznych (ludy, plemiona o wspólnym języku, tradycji itd.).

Archeologiczne badania - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego; w zależności od potrzeb, zakresu, okoliczności, zastosowanych metod wyróżnia się: → a. badania nieinwazyjne (nieniszczące), → a. badania powierzchniowe, → a. badania ratownicze, → a. badania ratunkowe, → a. badania sondażowe (rozpoznawcze), → a. badania uzupełniające (weryfikacyjne), → a. badania wyprzedzające, → a. nadzór i in.

Archeologiczne badania nieinwazyjne (nieniszczące) – prace realizowane w celu odkrycie, rozpoznanie i udokumentowanie nowych stanowisk archeologicznych na danym terenie (ewentualnie dodatkowego rozpoznania zidentyfikowanych wcześniej), realizowane metodami nienaruszającymi nawarstwień stratygraficznych w danym terenie (metodami „poza wykopaliskowymi”). Wśród stosowanych metod stosuje się np. fotointerpretację zdjęć lotniczych (badania gabinetowe), geofizyczne – aparaturą specjalistyczną (np. georadarową, elektrooporową, elektromagnetyczną; badania terenowe) i in.

Archeologiczne badania powierzchniowe – prace terenowe o charakterze weryfikacyjno-poszukiwawczym, prowadzone z reguły wczesną wiosną lub jesienią; penetracja świeżo zaoranych pól pozwala na odkrywanie wyoranych spod humusu zabytków, wskazujących na obecność, charakter i domniemany zasięg stanowiska archeologicznego.

Archeologiczne badania ratownicze – prace o charakterze inwazyjnym (wykopaliskowe), których celem jest uratowanie zabytkowej substancji reliktovej, tkwiącej pod powierzchnią ziemi, potencjał niezagrożonej zniszczeniem wskutek planowanych robót ziemnych, związanych np. z realizacją

konkretnej inwestycji.

Archeologiczne badania ratunkowe – prace o charakterze inwazyjnym (wykopaliskowe), których celem jest uratowanie zabytkowej substancji reliktovej, tkwiącej pod powierzchnią ziemi, bezpośrednio zagrożonej zniszczeniem wskutek realizowanych robót ziemnych, związanych np. z konkretną inwestycją.

Archeologiczne badania sondażowe (rozpoznawcze) – z reguły krótkotrwałe prace o charakterze inwazyjnym (wykopaliskowym), których celem jest wstępne rozpoznanie i dokładniejsze określenie charakteru oraz zasięgu stanowiska archeologicznego.

Archeologiczne badania wyprzedzające – prace terenowe z reguły o charakterze wykopaliskowym, których celem jest przebadanie nawarstwień kulturowych, zagrożonych zniszczeniem z powodu działań inwestycyjnych. Badania te winny poprzedzać rozpoczęcie prac budowlanych; ich zasięg wyznaczają granice inwestycji.

Archeologiczne badania uzupełniające (weryfikacyjne) – prace terenowe (o charakterze powierzchniowym, sondażowym, metodami nieinwazyjnymi), których celem jest sprecyzowanie danych na temat znanych w danym terenie stanowisk archeologicznych (funkcja, chronologia, zasięg), połączone z poszukiwaniem stanowisk nowych, wcześniej nieodkrytych. Z reguły realizowane w celu zobiektywizowania i uzupełnienia danych dotyczących pra- i wczesnodziejowej obecności człowieka na danym terenie, często w etapie poprzedzającym większe działania inwestycyjne (np. budowę autostrad), co wpływa na decyzje dotyczące podjęcia → a. badań wyprzedzających.

Archeologiczne dziedzictwo kulturowe – „elementem archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje się wszystkie pozostałości i obiekty oraz wszelkie inne ślady ludzkości z minionych epok, których zachowanie i badanie przyczynia się do odtworzenia historii ludzkości i jej powiązań ze środowiskiem naturalnym; w wypadku, których wykopaliska, odkrycia oraz inne metody badań nad dziejami ludzkości i nad jej środowiskiem stanowią główne źródło informacji” (art. 1 „Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego” sporządzonej w La Valetta 16.01. 1992 r.; Dz. U. nr 120 z 16.10. 1996 r., poz. 564).

Archeologiczne stanowisko (~ obiekt) – miejsce będące śladem pobytu człowieka w przeszłości, zawierające w sobie liczne informacje – w postaci tkwiących w warstwach ziemi (lub/i na jej powierzchni), czasami w wodzie, nawarstwień kulturowych (np. konstrukcji-zabytków nieruchomych), jak i zabytków ruchomych, z uwzględnieniem ich wzajemnych związków, informujących o tym, co w tym miejscu działo się w odległych czasach.

Archeologiczne Zdjęcie Polski (w skrócie AZP) – nazwa ogólnopolskiej akcji, prowadzonej od połowy lat 70., której celem jest weryfikacja danych archiwalnych oraz → badania powierzchniowe (poszukiwawcze) na danym terenie (tzw. obszarze), co w efekcie prowadzi do zebrania ogółu dostępnych informacji na temat jego zasiedlenia przez człowieka. Prace w terenie prowadzi się w obrębie tzw. obszarów (powierzchni około 35 km²) - map w skali 1:25 000 - wydzielanych w ramach ponumerowanych, poziomych pasów i pionowych słupów. Zidentyfikowane lub odkryte → stanowiska archeologiczne otrzymują kolejny numer w obrębie miejscowości, a także na obszarze. Dokumentacja obszaru obejmuje m.in.: sprawozdanie tekstowe, mapę obszaru z zaznaczonymi stanowiskami a. (numeracja na obszarze), → karty AZP stanowiska.

Archeologiczny nadzór – bieżące dokumentowanie układów stratygraficznych w trakcie robót budowlanych (inwestycyjnych), prowadzonych w miejscach potencjalnego lub stwierdzonego występowania zabytków lub stanowiska archeologicznego. Pozytywny wynik nadzoru może być powodem wszczęcia badań ratowniczych lub ratunkowych.

Archeologiczny zabytek – wszelka tkwiąca w ziemi, na jej powierzchni lub w wodzie pozostałość dawnego życia i działalności człowieka (zabytek nieruchomy, złożony z warstw kulturowych – konstrukcji; zabytki ruchome-wytwory człowieka, np. wyroby gliniane, metalowe i szklane, kości zwierzęce itd.). Wszystkie zabytki archeologiczne stanowią pozostałość polskiego (ogólnoeuropejskiego) dziedzictwa kulturowego i należą do Skarbu Państwa.

Karta AZP – in. KESA (Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego); część obowiązkowej dokumentacji powykonawczej danego obszaru → AZP; druk w formie ankiety służący do rejestracji, opisu i ewidencji → stanowiska archeologicznego, zawierający także mapę w skali 1:10000 z jego lokalizacją (domniemanym zasięgiem ustalonym na podstawie rozrzutu znalezionych na powierzchni zabytków, zidentyfikowanych drogą a. badań powierzchniowych AZP).

Krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze; pojęcie „archeologiczny krajobraz kulturowy” obejmuje generalnie czasy pradziejów oraz wczesnohistoryczne, stanowiąc domenę badań → archeologii.

Osada – miejsce posadowienia stanowiska archeologicznego o funkcji dającej się bliżej określić (w AZP termin umowny).

Punkt osadniczy – miejsce zidentyfikowania średniej liczby (kilku-kilkunastu) zabytków archeologicznych, niemożliwe do bliższego określenia pod kątem pełnionej funkcji (w

AZP termin umowny).

Stanowisko wielokulturowe – miejsce będące śladem pobytu na nim człowieka w przeszłości w kilku różnych okresach chronologicznych.

Ślad osadnictwa – miejsce zidentyfikowania nielicznych zabytków archeologicznych, uniemożliwiających określenie bliższej funkcji i charakteru stanowiska archeologicznego (w AZP termin umowny).

Warstwa (nawarstwienia) kulturowa (-e) – pojedynczy lub zwielokrotniony układ stratygraficzny ziemi (niekiedy również w wodzie), zmieniony lub wykształcony przez człowieka, często zawierający różne zabytki (nieruchome – konstrukcje, ruchome – wyroby).

9. LITERATURA (podstawowa)

2012 *Aktualizacja Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Bierunia, Część A – Uwarunkowania rozwoju*, Bieroń (maszynopis dostępny na stronie internetowej Urzędu Miasta Bierunia).

2012a *Aktualizacja Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Bierunia, Część B – Ustalenia Studium*, Bieroń (maszynopis dostępny na stronie internetowej Urzędu Miasta Bierunia).

Andrzejewski A., Lewandowski M., Pietrzak J.

2004 *Badania archeologiczne Rynku w Bieruniu Starym, woj. śląskie*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Archaeologica, s. 205-236.

Gumiński R.

1948 *Próba wydzielenia dzielnic rolniczo-klimatycznych w Polsce*, Przegląd Meteorologiczny i Hydrologiczny, Warszawa.

Kaganiec M.

1994 *Herb Bierunia i godła dawnej parafii Bieroń*, Bieroń, s. 5-8.

Kondracki J.

2011 *Geografia regionalna Polski*, Warszawa.

Miłowska S., Miłowski T.

2012 *Prognoza oddziaływania na środowisko zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Bieruń*, Rybnik.

Miś G.

1989 *Migawki historyczne z przeszłości Bierunia Nowego i okolicy*, Bieruń.

Musioł L.

1940 *Aus der Siedlungsgeschichte des Plesser Landes*, Deutsche Monatshefte, H. 1/2, s. 32-33, 41, 50-51.

Panic I.

1992 *Historia osadnictwa księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*, Katowice.

2011 *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2011 r.*, GUS, Warszawa.

Podgórska B., Janowska M., Górniak J., Synowiec P.

2009 *Aktualizacja programu ochrony środowiska dla miasta Bierunia na lata 2010-2013 z perspektywą na lata 2014-2017*, Bieruń.

Pierończyk J.

2008 *Zapomniane orle gniazdo*, Dziennik Zachodni, wyd. 18.04.2008, s. 3.

Semik T.

2010 *Bieruńscy samorządowcy znowu żądają rewizji granic z Tychami*, Dziennik Zachodni, [w:] <http://www.dziennikzachodni.pl/artukul/213343,bierunscy-samorzadowcy-znowu-zadaja-rewizji-granic-z-tychami,2,id,t,sa.html>, dostęp: 23.07.2012.

Spyra B.

1989 *Szkice z dziejów bieruńskiego rzemiosła XIV-XX w.*, Bieruń.

Sulimierski F., Chlebowski B., Krzywicki J., Walewski W.

1880 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I, Warszawa.

1882 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. III, Warszawa.

1889 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. X, Warszawa.

Tabela 1. Gmina Bieruń, woj. śląskie. Zestawienie znanych stanowisk archeologicznych z obrębu gminy

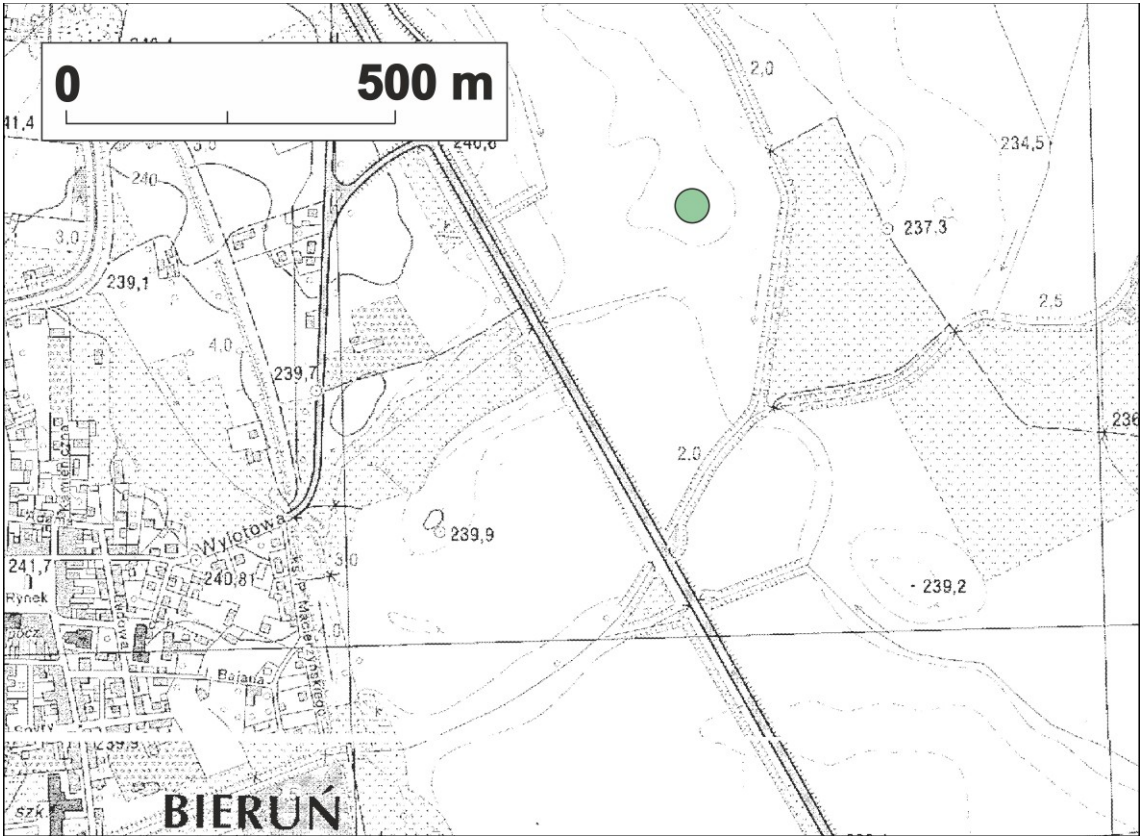
Nr Na mapie	Nr mapy 1:10 tys.	Nazwa	Nr w miejscowości	Nr arkusza AZP	Typ stanowiska	Chronologia	Zabytki	Obszar stanowiska (do)	Uwagi
1	2	Bieruń Stary	15	101-48	śląd osadnictwa	neolit?	1 fr. ceramiki, 1 wiór krzemienny z retuszem	do 0,5 ha.	AZP 1991
2	2	Bieruń Stary	14	101-48	punkt osadniczy	ON	16 fr. ceramiki	5 ha	AZP 1991
3	5	Bieruń Stary	29	102-48	gródek „na kopcu”	XIII-XIV w.	brak	do 0,5 ha	arch.: Żurowski, Jakimowicz 1939, s. 17-19; 1943; AZP 1985
4	4	Bieruń Stary	19	102-48	punkt osadniczy	PŚ	4 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 1985
					osada	ON	16 fr. ceramiki		
5	4	Bieruń Stary	20	102-48	śląd osadnictwa	EK	1 fr. wióra krzemiennego	5 ha	AZP 1985
					osada	ON	30 fr. ceramiki		
6	5	Bieruń Stary	21	102-48	śląd osadnictwa	KP? – OWR?	3 fr. ceramiki	1 ha	AZP 1985
					osada	ON	17 fr. ceramiki		
7	5	Jajosty	22	102-48	osada	ON	20 fr. ceramiki	5 ha	AZP 1985

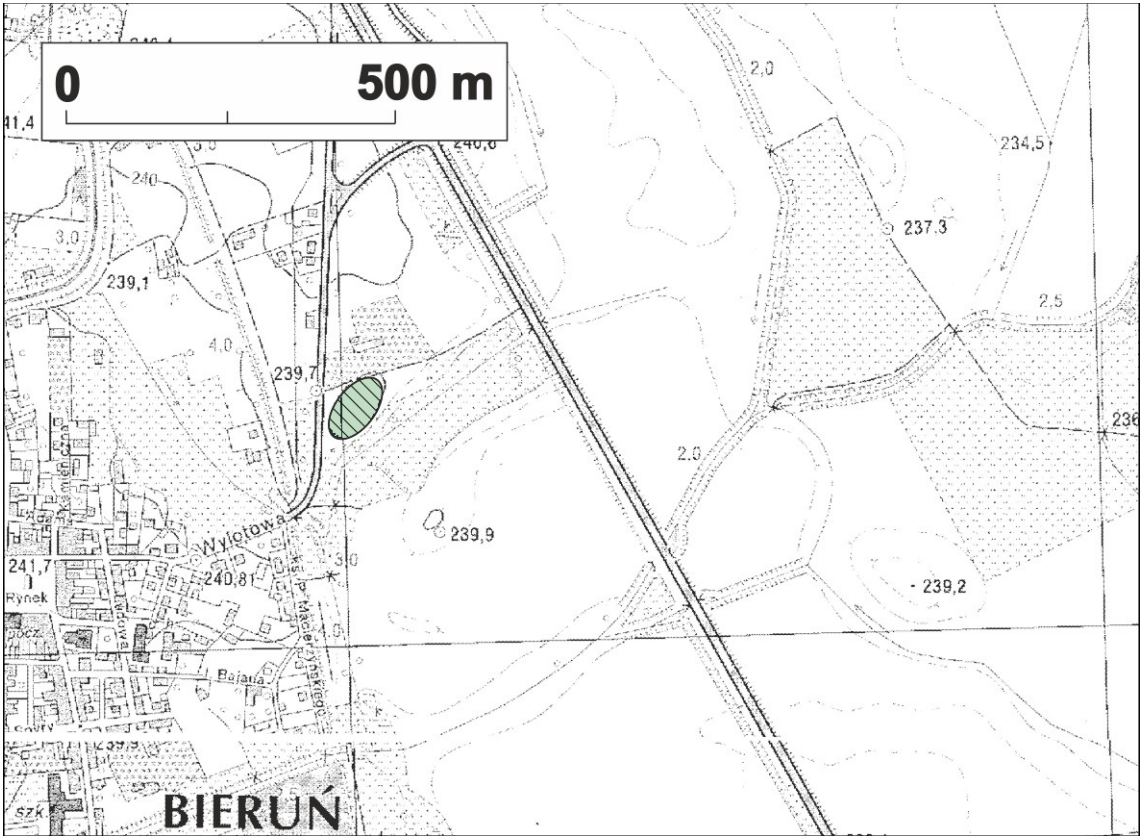
Skróty:

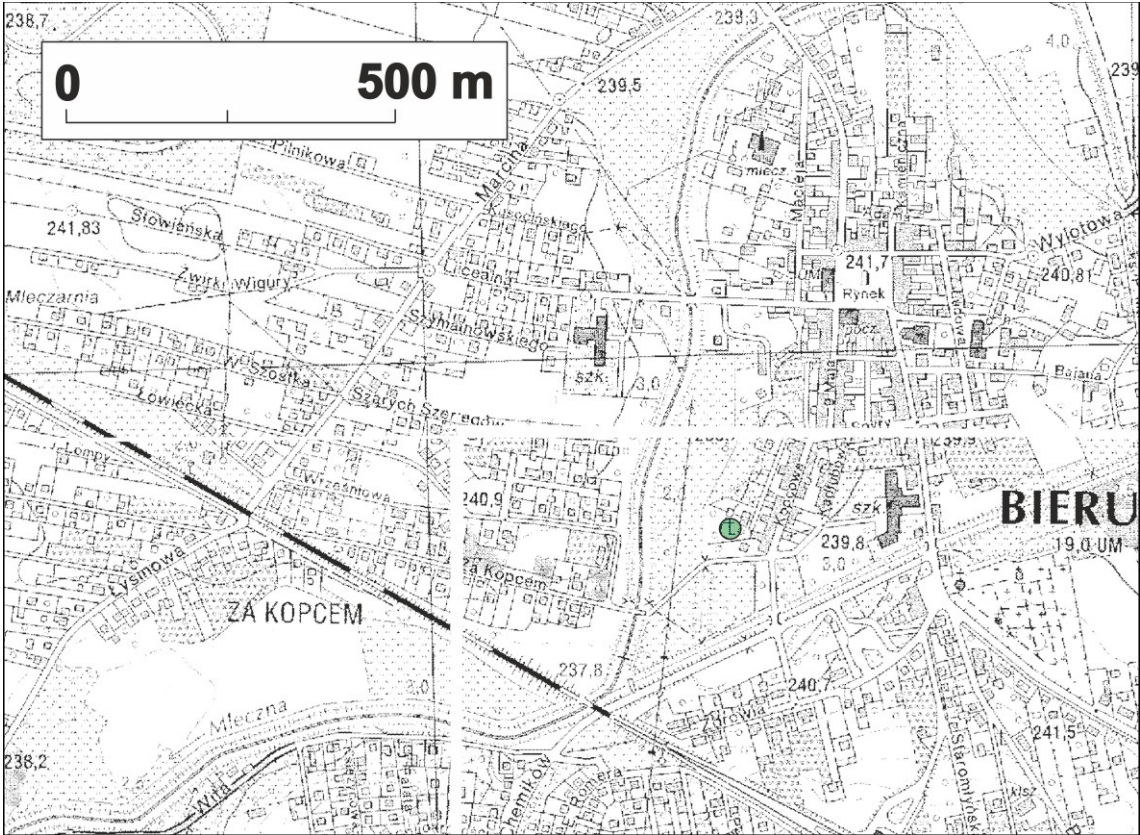
arch. – dane archiwalne; ? – dane niepewne; EK – epoka kamienia; fr. – fragment (-y); KP – kultura przeworska; ON – okres nowożytny; OWR – okres wpływów rzymskich; PŚ – późne średniowiecze.

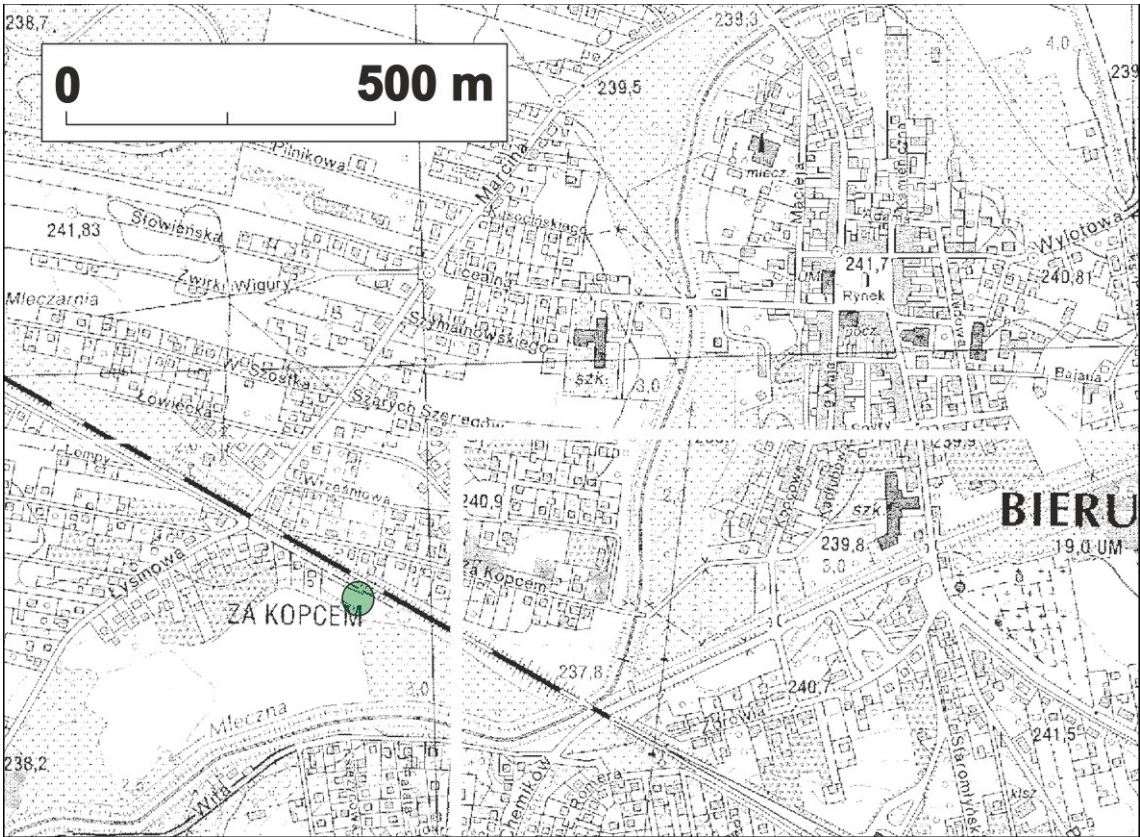
Literatura:

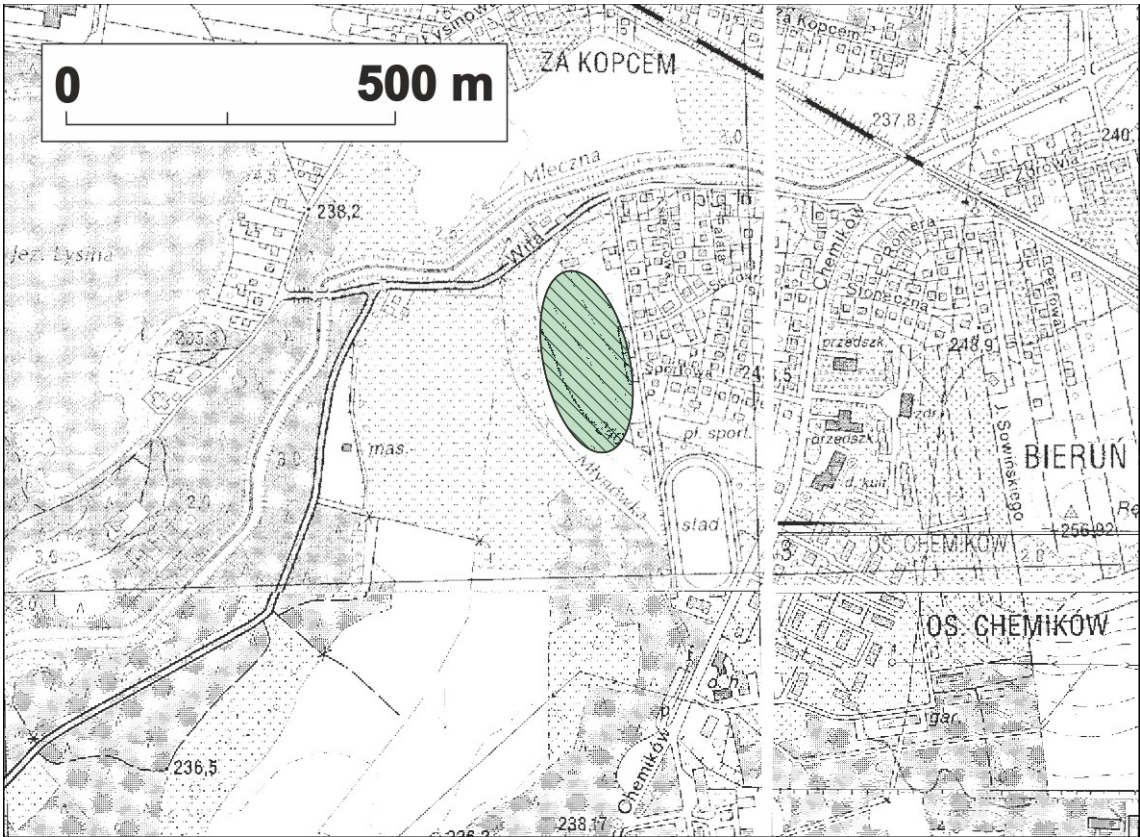
Żurowski J., Jakimowicz R.
1939 Atlas grodzisk i zamczysk śląskich, Kraków, s. 17-19, tabl. IX, XI-XIV.

KARTA ADRESOWA GMINNEJ EWIDENJI ZABYTEKÓW		nr 1
1. Nazwa	2. Czas powstania	3. Miejscowość
ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE	BIERUŃ STARY
8. Fotografia z opisem wskazującym orientację albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym		4. Adres
		W rejonie ulicy Turyńskiej Obszar AZP 101-48 (1991r.)
		5. Przynależność administracyjna
		województwo: śląskie powiat: Bieruńsko-Lędziński gmina: Bieruń
		6. Formy ochrony
		Obiekt ujęty w gminnej ewidencji zabytków.
		7. Opracowanie karty (autor, data i podpis)
		Pracownia Projektowo – Urbanistyczno – Konserwatorska „ABAKUS” - Chorzów; Ewa Pilarska; 2020r.

KARTA ADRESOWA GMINNEJ EWIDENJI ZABYTEKÓW		nr 2
1. Nazwa	2. Czas powstania	3. Miejscowość
PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	BIERUŃ STARY
8. Fotografia z opisem wskazującym orientację albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym		4. Adres
		W rejonie ulicy Wylotowej Obszar AZP 101-48 (1991r.)
		5. Przynależność administracyjna
		województwo: śląskie powiat: Bieruńsko-Lędziński gmina: Bieruń
		6. Formy ochrony
		Obiekt ujęty w gminnej ewidencji zabytków.
		7. Opracowanie karty (autor, data i podpis)
		Pracownia Projektowo – Urbanistyczno – Konserwatorska „ABAKUS” - Chorzów; Ewa Pilarska; 2020r.

KARTA ADRESOWA GMINNEJ EWIDENJI ZABYTKÓW		nr 3
1. Nazwa	2. Czas powstania	3. Miejscowość
GRÓDEK „ KOPIEC ”	ŚREDNIOWIECZE	BIERUŃ STARY
8. Fotografia z opisem wskazującym orientację albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym		4. Adres
		<p>Obok ul. Kopcowej/Kadłubowej na prawym brzegu rzeki Mleczonej Stanowisko w miejscowości nr 15 /29 Obszar AZP 101-48 (AZP 1985)</p>
		5. Przynależność administracyjna
		<p>województwo: śląskie</p> <p>powiat: Bieruńsko-Lędziński</p> <p>gmina: Bieruń</p>
		6. Formy ochrony
		<p>Obiekt wpisany do rejestru zabytków nr C/819/67</p>
		7. Opracowanie karty (autor, data i podpis)
		<p>Pracownia Projektowo – Urbanistyczno – Konserwatorska „ABAKUS” - Chorzów; Ewa Pilarska; 2020r.</p>

KARTA ADRESOWA GMINNEJ EWIDENJI ZABYTEKÓW		nr 4
1. Nazwa	2. Czas powstania	3. Miejscowość
PUNKT OSADNICZY / OSADA	OKRES NOWOŻYTNY (osada), PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE (punkt osadniczy)	BIERUŃ STARY
8. Fotografia z opisem wskazującym orientację albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym		4. Adres
		W rejonie ulicy Łysinowej Obszar AZP 102-48/2 (1991r.) (AZP 1985)
		5. Przynależność administracyjna
		województwo: śląskie powiat: Bieruńsko-Lędziński gmina: Bieruń
		6. Formy ochrony
		Obiekt ujęty w gminnej ewidencji zabytków.
		7. Opracowanie karty (autor, data i podpis)
		Pracownia Projektowo – Urbanistyczno – Konserwatorska „ABAKUS” - Chorzów; Ewa Pilarska; 2020r.

KARTA ADRESOWA GMINNEJ EWIDENJI ZABYTKÓW		nr 5
1. Nazwa	2. Czas powstania	3. Miejscowość
ŚLAD OSADNICTWA / OSADA	OKRES NOWOŻYTNY (osada), EPOKA KAMIENIA (śląd osadnictwa)	BIERUŃ STARY
8. Fotografia z opisem wskazującym orientację albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym		4. Adres
		W rejonie ulicy Wita Obszar AZP 102-48/3 (1985r.)
		5. Przynależność administracyjna
		województwo: śląskie powiat: Białystocko-Lędzki gmina: Białuń
		6. Formy ochrony
		Obiekt ujęty w gminnej ewidencji zabytków.
		7. Opracowanie karty (autor, data i podpis)
		Pracownia Projektowo – Urbanistyczno – Konserwatorska „ABAKUS” - Chorzów; Ewa Pilarska; 2020r.

SPIS ILUSTRACJI Z NUMERACJĄ STRON

Ilustracja 1: <i>Bieruń Stary. Góra Chełmeczki</i>	s.35
Ilustracja 2: <i>Bieruń. Koryto rzeki Gostynia</i>	s.37
Ilustracja 3: <i>Bieruń Stary. Wiadukt nad linią kolejową, ul. Szlaku Solnego</i> s.39	
Ilustracja 4: <i>Bieruń Stary. „Bieruński kopiec”, przy ul. Kopcowej 28 z widoczną kapliczką św. Jana Nepomucena</i>	s.41
Ilustracja 5: <i>Okolice Bierunia, na mapie z 1758r. [album Bieruń 2011; wyd. Prasa i Książka, Katowice 2011</i>	s.45
Ilustracja 6: <i>Pocztówka - Rynek, stary ratusz, lata 30-te XX w. [album Bieruń 2011; wyd. Prasa i Książka, Katowice 2011</i>	s.45
Ilustracja 7: <i>Rynek. Lata 1910-1920. Źródło: Fotopolska.eu</i>	s.53
Ilustracja 8: <i>Bieruń Stary. Lata 1918-1936. Fragment rynku z widocznym pomnikiem Powstańców Śląskich. Źródło: NAC</i>	s.54
Ilustracja 9: <i>Rynek rok 1937. Sygnatura NAC 3/131/0/-/171/1</i>	s.54
Ilustracja 10: <i>Rynek w Bieruniu, lata 40-te XX w. [Monografia historyczna Bieruń, wyd. Bieruński Ośrodek Kultury, 2007</i>	s.55
Ilustracja 11: <i>Rynek: widok z wieży kościelnej w 1971 r. Autor zdjęcia: Jerzy Barcik. Źródło: Bierun.naszemiasto.pl</i>	s.55
Ilustracja 12: <i>Pocztówka - ul. Krakowska, dawna restauracja Gomoli [album Bieruń 2011; wyd. Prasa i Książka, Katowice 2011</i>	s.61
Ilustracja 13: <i>Bieruń Stary. Przebudowany budynek dawnej restauracji Gomoli. Obecnie restauracja „Stylowa”. Pl. św. Walentego 2</i>	s.61
Ilustracja 14: <i>Ratusz i rynek w Bieruniu, lata 30-te XX wieku [Monografia historyczna Bieruń, wyd. Bieruński Ośrodek Kultury, 2007</i>	s.66
Ilustracja 15: <i>Bieruń – rynek. Lata 1932-1933. W pierwszym ujęciu z wieżą kościoła św. Apostoła Bartłomieja. Ujęcie drugie – zabudowa przy północno – wschodniej pierzei. Ulica Krakowska z widoczną w oddali wieżą w/w kościoła. Zdjęcie w prawym dolnym rogu prezentuje Katolicką Szkołę Ludową (obecnie Szkoła Podstawowa nr. 1 przy ul. Krakowskiej. Źródło: Fotopolska.eu</i>	s.86
Ilustracja 16: <i>Bieruń Ściernie. Budynek mieszkalno – gospodarczy, ul. Pszenna 37</i>	s.88
Ilustracja 17: <i>Bijasowice. Fragment zabudowy dworskiej. Ul. Jagiełły 47-53</i>	s.89
Ilustracja 18: <i>Bijasowice. Fragment zabudowy dworskiej. Ul. Jagiełły 86</i>	s.90

Ilustracja 19: <i>Bijasowice. Fragment sklepienia zespołu zabudowy dworskiej. Ul. Jagiełły 86</i>	s.90
Ilustracja 20: <i>Bieruń Nowy. Fragment zespołu zabudowy dworskiej przy ul. Barbórki 23/Sadowej, z początku XX w</i>	s.91
Ilustracja 21: <i>Bieruń Nowy. Budynek mieszkalny zespołu zabudowy dworskiej przy ul. Barbórki 23/Sadowej</i>	s.92
Ilustracja 22: <i>Bijasowice. Budynek gospodarczy zabudowy folwarcznej. Ul. Jagiełły nr. 53</i>	s.93
Ilustracja 23: <i>Bijasowice. Budynek mieszkalny i gospodarczy zabudowy folwarcznej. Ul. Jagiełły nr. 88</i>	s.94
Ilustracja 24: <i>Bieruń Nowy. Zabudowa folwarczna. Spichlerz – w zespole zabudowy ul. Barbórki 23/Sadowa</i>	s.95
Ilustracja 25: <i>Bieruń Nowy. Zabudowa folwarczna w zespole zabudowy przy ul. Barbórki 23/Sadowa</i>	s.95
Ilustracja 26: <i>Zabrzeg. Zabudowa folwarczna. Dawna obora (obecnie budynek gospodarczy) z lat 20-tych XX w. przy ul. Warszawskiej 393</i>	s.96
Ilustracja 27: <i>Bieruń Stary. Fragment zabudowy folwarcznej. Stodoła przy ul. Wita 18</i>	s.97
Ilustracja 28: <i>Bieruń Nowy. Fragment zabudowy mieszkalnego budownictwa patronackiego. Ul. Sadowa 4</i>	s.98
Ilustracja 29: <i>Kościół p.w. św. Walentego. Bieruń ul. Krakowska 39</i>	s.99
Ilustracja 30: <i>Kościół p.w. św. Bartłomieja. Bieruń ul. Krakowska 3</i>	s.100
Ilustracja 31: <i>Bieruń Stary. Budynek parafii, ul. Krakowska 3, lata 20-30 XX w</i>	s.101
Ilustracja 32: <i>Kościół Parafii NSPJ w Bieruniu Nowym. Ul. Warszawska 295</i>	s.102
Ilustracja 33: <i>Bieruń Stary. Rynek 14 – budynek Ratusza</i>	s.103
Ilustracja 34: <i>Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Bieruniu. Budynek dawnej XIX-wiecznej ochronki ul. Warszawska 292</i>	s.104
Ilustracja 35: <i>Bieruń Nowy. Budynek mieszkalno – usługowy, ul. Wawelska 22 z pocz. XX w. Dawna bożnica</i>	s.104
Ilustracja 36: <i>Bieruń Stary. Piekarnia, ul. Hejnałowa 1, przełom XIX/XX w</i>	s.105
Ilustracja 37: <i>Zabudowa rynku w Bieruniu Starym</i>	s.106
Ilustracja 38: <i>Bieruń stary. Rynek</i>	s.107
Ilustracja 39: <i>Bieruń Stary. Pierzeje ul. Krakowskiej. Widok na kościół p.w. św. Bartłomieja</i>	s.108

Ilustracja 40: <i>Bieruń Stary, ul. Adama 1. Budynek jednokondygnacyjny, tynkowany, nakryty dachem dwuspadowym</i>	s.109
Ilustracja 41: <i>Bieruń Stary, budynek mieszkalny, ul. Kopcowa 20</i>	s.109
Ilustracja 42: <i>Bieruń Stary ul. Oświęcimska 450. Jednokondygnacyjny budynek mieszkalny z II połowy XIX w</i>	s.110
Ilustracja 43: <i>Bieruń Stary. Ul Słowackiego 1. Jednokondygnacyjny budynek mieszkalny z II połowy XIX w.</i>	s.111
Ilustracja 44: <i>Ściernie. Budynek wiejski, mieszkalno – gospodarczy. Ul. Warszawska 107</i>	s.112
Ilustracja 45: <i>Zabrzeg, budynek wiejski, mieszkalno – gospodarczy. Ul. Patriotów 10</i>	s.113
Ilustracja 46: <i>Ściernie, ul. Kamienna 36. Budynek wiejski, mieszkalno – gospodarczy</i>	s.113
Ilustracja 47: <i>Bieruń Stary, ul. Słowackiego 23. Budynek wielorodzinny z II połowy XIX w</i>	s.114
Ilustracja 48: <i>Bieruń Stary, ul. Macieja 7. Budynek wielorodzinny z 1904 r</i>	s.115
Ilustracja 49: <i>Bieruń Nowy ul. Bohaterów Westerplatte 41. Budynek z elementami neogotyku z przełomu XIX/XX w</i>	s.116
Ilustracja 50: <i>Bieruń Stary ul. Oświęcimska 418. Budynek z elementami secesji berlińskiej z przełomu XIX/XX w</i>	s.116
Ilustracja 51: <i>Bieruń Nowy ul. Ofiar Oświęcimskich 2. Budynek z elementami neogotyku z końca XIX w</i>	s.117
Ilustracja 52: <i>Bieruń Stary. Kapliczka przy ul. Krakowskiej 31</i>	s.119
Ilustracja 53: <i>Bijasowice. Kapliczka na skrzyżowaniu ulic Majowa/W. Jagielły</i>	s.120
Ilustracja 54: <i>Bieruń Stary. Kapliczka przy ul. Oświęcimskiej 430</i>	s.121
Ilustracja 55: <i>Zabrzeg. Kapliczka przy skrzyżowaniu ul. Warszawskiej i Niedługiej</i>	s.122
Ilustracja 56: <i>Czarnuchowice. Kaplica przy ul. Mielęckiego 76</i>	s.123
Ilustracja 57: <i>Bieruń Stary. Krzyż przy ul. Krakowskiej 61</i>	s.125
Ilustracja 58: <i>Bieruń Stary. Krzyż z 1807 r. na cmentarzu przy ul. Krakowskiej 39</i>	s.126
Ilustracja 59: <i>Bieruń Stary. Park przy placu Alfreda Nobla</i>	s.127
Ilustracja 60: <i>Bieruń Stary. Obsadzenia alejowe. Ul. Chemików</i>	s.128
Ilustracja 61: <i>Jajosty, zieleń wzdłuż ul. Turystycznej</i>	s.129
Ilustracja 62: <i>Bieruń Nowy. Zieleń wzdłuż ulicy Sadowej</i>	s.129

Ilustracja 63: <i>Bieruń Stary. Wiadukt ul. Warszawska</i>	s.142
Ilustracja 64: <i>Bieruń Nowy. Zespół dworca kolejowego z okresu międzywojennego, ul. Ofiar Oświęcimskich 5</i>	s.143
Ilustracja 65: <i>Dawny młyn przy skrzyżowaniu ulic Warszawskiej i Diamentowej</i>	s.144
Ilustracja 66: <i>Bieruń Stary. Kolejowa wieża ciśnień przy stacji kolejowej Bieruń Stary z 1937 r</i>	s.145
Ilustracja 67: <i>Bieruń. Paciorkowce</i>	s.147
Ilustracja 68: <i>Zakłady "Lignoza" w okresie międzywojennym [Monografia historyczna Bieruń, wyd. Bieński Ośrodek Kultury, 2007</i>	s.148
Ilustracja 69: <i>Bieruń Stary. Tablica informacyjna. Grobla na wysokości ul. Krakowskiej 57</i>	s.149
Ilustracja 70: <i>Bijasowice, Grobla na wysokości ul. Bijasowickiej</i>	s.150
Ilustracja 71: <i>Bijasowice. Grobla na wysokości ul. Krupnicza 1</i>	s.150
Ilustracja 72: <i>Czarnuchowice. Grobla na wysokości ul. Dyrdy</i>	s.151
Ilustracja 73: <i>Jojosty. Grobla na wysokości ul. Bojszowskiej nr. 187</i>	s.152
Ilustracja 74: <i>Kopań. Grobla i rzeka Gostynia</i>	s.153
Ilustracja 75: <i>Bijasowice. Zieleń. Obsadzenia grobli na wysokości ul. Krupniczej</i>	s.160
Ilustracja 76: <i>Zieleń na cmentarzu przy ul. Budzyńskiej/Warszawskiej</i>	s.161
Ilustracja 77: <i>Zieleń na cmentarzu przy ul. Krakowskiej 39</i>	s.162
Ilustracja 78: <i>Zieleń na cmentarzu żydowskim przy ul. Wita</i>	s.164
Ilustracja 79: <i>Bieruń Stary. Zieleń przy grobli na wysokości ul. Krakowskiej 57</i>	s.165
Ilustracja 80: <i>Zieleń przy figurze św. Jana Nepomucena przy ul. Wspólnej 15</i>	s.166
Ilustracja 81: <i>Zieleń przy krzyżu. Ul. Majowa 24</i>	s.167
Ilustracja 82: <i>Zieleń przy krzyżu. Ul. Pszenna/Margłowa</i>	s.168
Ilustracja 83: <i>Zieleń w Parku Miejskim pl. Alfreda Nobla</i>	s.170
Ilustracja 84: <i>Zieleń w zespole dworsko – pałacowym. Ul. Jagiełły</i>	s.171
Ilustracja 85: <i>Zieleń w zespole dworsko – pałacowym. Ul. Jagiełły</i>	s.172
Ilustracja 86: <i>Zieleń w zespole dworsko – pałacowym. Ul. Jagiełły</i>	s.172
Ilustracja 87: <i>Zieleń w zespole dworsko – parkowym. Ul. Sadowa/Barbórki 23</i>	s.174
Ilustracja 88: <i>Bieruń Nowy. Szpaler grabów pospolitych o średnicach ok. 30-40 cm wzdłuż ulicy Sadowej</i>	s.175

Żurowski J., Jakimowicz R.

1939 *Atlas grodzisk i zameczysk śląskich*, Kraków, s. 17-19, tabl. IX, XI-XIV.

<http://www.columbia.edu/acis/ets/Graesse/orblatl.html>